

MONIKULTTUURISUUS SOSIAALITYÖSSÄ

Näkökulmia monikulttuurisuuden rooliin sosiaalityön arjessa ja rakenteissa

Tiina Pekkanen

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö ja yhteiskuntapolitiikka

Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2014

TIIVISTELMÄ

Monikulttuurisuus sosiaalityössä: näkökulmia monikulttuurisuuden rooliin sosiaalityön arjessa ja rakenteissa

Tiina Pekkanen

Pro gradu-tutkielma, sosiaalityö ja yhteiskuntapolitiikka, kulttuuripolitiikan maisteriohjelma

Jyväskylän yliopisto

Ohjaajat: Miikka Pyykkönen, Tuija Kotiranta

Kevät 2014

Sivumäärä: 91 sivua + 3 liitettä

Tutkimuksen tehtävänä on paikantaa monikulttuurisuuden roolia suomalaisen sosiaalityön arkikäytännöissä ja rakenteissa. Tutkimuskysymyksinä ovat, kuinka monikulttuurisuus jäsenyy sosiaalityön kontekstissa, millaisia kulttuuripuheen muotoja sosiaalityöntekijät tuottavat sekä kuinka sosiaalityöntekijät määrittelevät kulttuurisia valmiuksia ja osaamista. Monikulttuurisuudella tarkoitetaan sekä yhteiskunnassa esiintyvää kulttuurista monimuotoisuutta että niitä yhteiskunnallisia strategioita, joilla kulttuurista monimuotoisuutta pyritään hallitsemaan.

Tutkimus on kvalitatiivinen ja aineistolähtöinen. Tutkimuksen lähtökohtana on tarve nostaa esiin monikulttuuristumisen vaikutuksia sosiaalityön kontekstissa. Aineisto on kerätty haastattelemalla 14 sosiaalityöntekijää. Haastattelut on suoritettu teemahaastattelumenetelmällä. Aineisto on analysoitu aineistolähtöisen sisällönanalyysin avulla. Keskeisiä tutkimusta jäsentäviä käsitteitä ja teoreettisia taustoituksia ovat monikulttuurisuuden määritelmät, kulttuurinen kompetenssi ja etnisesti sensitiivinen sosiaalityö sekä kulttuurin rakentuminen puheessa ja vuorovaikutuksessa. Lisäksi nostetaan esiin erilaisuuteen ja yhdenvertaisuuteen liittyviä tutkimukselle relevantteja keskusteluja.

Tutkimus osoittaa, että monikulttuurisuus paikantuu ensisijaisesti sosiaalityön sisällä tehtäväksi erityistyöksi, vaikka kulttuurista ja etnistä monimuotoisuutta tulee vastaan sosiaalityön ei-maahanmuuttajaerityisillä sektoreillakin. Sosiaalityön arjessa monikulttuurisuus näkyy erilaisina haasteina, jotka kytkeytyvät yhteiskuntaan integroitumisen vaikeuksiin. Nähtävissä on myös asiakkaan ja palvelujärjestelmän välisiä katkoksia, jotka voidaan nähdä osana laajempaa keskustelua universaalien palvelujärjestelmän kyvystä vastata erilaistuviin palveluntarpeisiin. Kulttuurinen kompetenssi nähtiin ensisijaisesti työssä rakentuvana kokemusosaamisena, jossa oma kiinnostus ja halu oppia ovat keskeisiä tekijöitä.

Sosiaalityöntekijöiden tuottaman kulttuuripuheen voi tulkita monikulttuurisesti jäsenyneeksi. Sosiaalityö kokonaisuudessaan heijastaa yhteiskunnallisen monikulttuurisuusretoriikan linjoja, jossa integraatiopolitiikka on merkittävässä roolissa.

Avainsanat: kulttuuri, monikulttuurisuus, monikulttuurinen sosiaalityö, kulttuurinen kompetenssi, kulttuurien välinen osaaminen, maahanmuuttajat, kulttuurivähemmistöt

ABSTRACT

Multiculturalism in social work: perspectives on the role of multiculturalism in social work practice and structures

Tiina Pekkanen

Master's Thesis, Social Work & Social and Public Policy, Master's Degree Programme in Cultural Policy

University of Jyväskylä

Supervisors: Miikka Pyykkönen, Tuija Kotiranta

Spring 2014

Pages: 91 pages + 3 appendixes

The aim of this research is to locate the role of multiculturalism in the context of Finnish social work practice and structures. Three research questions are posed: how is multiculturalism structured in the context of social work, what forms of culturespeak social workers produce and how social workers define cultural competence. The term multiculturalism is used to refer to both the existing cultural diversity in the society and strategies aimed at managing cultural diversity.

The research is qualitative and data based. Starting point for the research is a need to highlight the effects of multiculturalism in the context of social work. Research data has been collected by interviewing 14 social workers. Interviews have been carried out by the method of focused interview. The data has been analyzed with the aid of content analysis. Central research concepts and theoretical discussions are definitions of multiculturalism, cultural competence and ethnic-sensitive social work as well as the construction of culture in speech and interaction. In addition, relevant discussions for research, such as difference and equality are highlighted.

The research indicates that multiculturalism is primarily identified as a special sector within the field of social work, even though cultural and ethnic diversity is also present in the non immigrant specific sectors of social work. In social work practice multiculturalism is seen as a variety of challenges connected to the difficulties of integrating into the society. Disconnections between the client and the service system are also seen, which can be further seen as part of a broader discourse concerning the universal system's ability to respond to the diversifying service needs. Cultural competence was primarily seen as a skill based on work experience, in which personal interest and will to learn were seen as central factors.

Culturespeak produced by social workers can be interpreted as multicultural by nature. As a whole, social work reflects the lines of society's multicultural rhetoric, in which integration policy plays a significant role.

Keywords: culture, multiculturalism, multicultural social work, cultural competence, intercultural skills, immigrants, cultural minorities

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄT

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	4
2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ	5
2.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja perusteet	5
2.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	7
3 MONIKULTTUURISUUS JA SOSIAALITYÖ – KÄSITTEIDEN JA TUTKIMUSKONTEKSTIN MÄÄRITTELYÄ.....	10
3.1 Monikulttuurisuus – moninaisuuden tunnustamisesta kiistanalaiseksi politiikaksi.....	10
Monikulttuurisuuskeskustelun taustaa.....	10
Monikulttuurista vai monikulttuurisuutta? Käsitteen hahmottelua ja keskustelua monikulttuurisista strategioista	13
3.2 Monikulttuurinen sosiaalityö	20
Sosiaalityön tehtävät ja arvot.....	20
Sosiaalityö monikulttuurisessa yhteiskunnassa	24
3.3 Kulttuurien välinen osaaminen sosiaalityön haasteena.....	26
Kulttuurinen kompetenssi	26
Etnisesti sensitiivinen sosiaalityö	28
4 NEUVOTTELUJA JA KOHTAAMISIA KULTTUURIEN RAJAPINNOILLA – TEOREETTISIA PAIKANNUKSIA	32
4.1 Kulttuuri merkitysten rakentajana, puhe kulttuurin rakentajana.....	32
Kulttuuri: sisältö, tarkoitus ja merkitys	32
Kulttuuri puheessa – kohtaamisia kulttuurien rajapinnoilla	34
4.2 Toiseus ja rasismi instituutioissa ja rakenteissa.....	38
4.3 Yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja universalismi sosiaalipolitiikassa ja sosiaalityössä.....	42
5 AINEISTO JA MENETELMÄT	45
5.1 Aineistonkeruu	46
5.2 Teemahaastattelu aineistonkeruun menetelmänä.....	47
5.3 Analyysimenetelmänä sisällönanalyysi	48
5.4 Tutkijapositio, tutkimuksen luotettavuus ja eettiset kysymykset.....	52
Tutkijan positio ja pohdintoja haastattelutilanteesta.....	52
Tutkimuksen luotettavuudesta	53
Tutkimusetiikasta.....	55
6 KÄYTÄNNÖN HAASTEITA, KULTTUURIN HUOMIOIMISTA – SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN NÄKEMYKSIÄ MONIKULTTUURISUUDESTA.....	57
6.1. Suhteellisia ilmiöitä – monikulttuurisuus, sosiaalityö ja asiakas	58
6.2. ”Onhan se välillä semmosta tasapainoilua” – erilaisuuden haaste	63
6.3. Monikulttuurisuus ja kulttuuri työn organisoinnissa ja orientaatioissa – monikulttuurisuuden erityisyys ja kulttuurin huomioiminen	67
6.4. Kulttuurista osaamista paikantamassa	73
6.5. Rajankäyntiä universaalien ja partikulaarisen välillä	76
7 POHDINTA	80
8 LOPUKSI.....	85
LÄHTEET	86
LIITTEET	92
Liite 1 Haastattelukutsu	92
Liite 2 Suostumuslomake.....	93
Liite 3 Teemahaastattelurunko.....	94

1 JOHDANTO

Etnisen ja sosiaalisen monimuotoisuuden lisääntyminen on yksi merkittävimmistä moderneja yhteiskuntia kohtaavista haasteista. Samalla se on yksi suurimmista mahdollisuuksista. Osaltaan kasvaneen maahanmuuton ja osaltaan jo maassa asuvien maahanmuuttajien valtaväestöä korkeamman väestönkasvun vuoksi etnisen monimuotoisuuden kasvu on väistämätöntä. (Putnam 2007, 137–138, 140). Yhteiskunnan etninen ja kulttuurinen monimuotoistuminen, monikulttuuristuminen, vaikuttaa myös yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin, kuten sosiaalityöhön. Vaikutukset tulevat kahdesta suunnasta; alhaaltapäin, monimuotoistuvan asiakaskunnan muodossa sekä ylhäältäpäin, yhteiskunnassa harjoitettavan monikulttuurisuuspolitiikan saattamana. Tämän tutkielman tarkoituksena on tarkastella, millainen rooli monikulttuurisuudella on sosiaalityössä ja kuinka sosiaalityöntekijät itse jäsentävät monikulttuurisuutta oman työnsä kontekstissa. Aihe on sikäli mielenkiintoinen, että sosiaalityötä tehdään paljolti hyvinvointipolitiikan ohjailemassa kehyksessä ja siihen liittyy vahvasti universaalisuuden periaate, johon ajatusta kasvavasta erilaisuudesta voi olla haasteellista istuttaa (Anttonen & Sipilä 2011, 274).

Monimuotoistumisen vauhdittajana on 1990-luvun alussa nousuun lähtenyt maahanmuutto. Nykyisen maahanmuuton taustalla olevat syyt eivät juuri poikkea niistä syistä, joiden vuoksi ihmiset ovat jo vuosisatojen ajan ennen nykypäivää liikkuneet maasta toiseen. Yksittäiset ihmiset, väestöryhmät ja jopa kansat ovat kautta vuosisatojen etsineet uusia asuinpaikkoja, jääneet paikoilleen ja lähteneet taas. Sodat ja konfliktit, vainon kohteeksi joutuminen, köyhyys ja nälkä sekä seikkailunhalu ovat yhdistäviä tekijöitä niin menneiden kuin nykyistenkin maahanmuuttajien välillä. (Forsander, Ekholm & Saleh 1994, 3).

Suomen etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus ei ole yksin viimeaikaisen maahanmuuton ansiota. Maahan on saapunut uutta väestöä jo useiden vuosisatojen ajan (Saukkonen 2013, 270). Nykyisin Suomessa asuu sekä perinteisiksi vähemmistöiksi määriteltäviä etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä että uusia etnisiä vähemmistöjä. Perinteisiin vähemmistöihin lukeutuvat kielivähemmistönä suomenruotsalaiset¹, ainoana alkuperäiskansanamme saamelaiset sekä romanit, juutalaiset, tataarit ja venäläiset. (Forsander ym. 1994, 83).

¹ Suomenruotsalaiset eivät oikeastaan ole vähemmistö siinä mielessä, että ruotsin kielellä on Suomessa virallisen kielen asema (Saukkonen 2010, 33).

Uusilla etnisillä vähemmistöillä viitataan myöhemmin, pääosin 1980-luvun jälkeen Suomeen saapuneeseen ulkomaalaisväestöön. Suomeen muutetaan pääasiassa viidestä syystä: työn, opiskelun, rakkauden, paluumuuton tai pakolaisuuden vuoksi. (Forsander ym. 1994, 83, 95–99). Ulkomaalaisväestön kasvu Suomessa alkoi vähitellen jo 1970-luvulla, jolloin saapuivat ensimmäiset pakolaiset. Ensin 1970-luvun alussa saapui noin 200 vallankaappauksen myötä kotimaastaan pakenevaa chileläistä pakolaista ja joitakin vuosia myöhemmin saapui vietnamilaisia venepakolaisia² Kaakkois-Aasiasta. 1990-luvulla maahan alkoi saapua turvapaikanhakijoita ja pakolaisia Lähi- ja Keski-Idästä, Itä-Euroopasta sekä Afrikasta, erityisesti Somaliasta. (Lepola 2000, 48–49).

Tilastokeskuksen Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2012-julkaisun mukaan vuonna 2012 Suomessa asui 195 511 ulkomaan kansalaista, mikä tarkoittaa, että 3,6 prosenttia koko Suomessa asuvasta väestöstä on ulkomaan kansalaisia. Sen sijaan ulkomailla syntyneitä oli saman vuoden lopussa 285 471 eli 5,3 prosenttia koko väestöstä. Vuodesta 2012 alkaen Tilastokeskus on tilastoinut väestöä myös syntyperän perusteella, jolloin väestöstä voidaan eritellä myös ulkomaista syntyperää olevat ensimmäisen polven maahanmuuttajat (ulkomailla syntyneet) ja toisen polven maahanmuuttajat (Suomessa syntyneet). Henkilön katsotaan olevan ulkomaista syntyperää silloin, kun molemmat vanhemmista tai ainoa tiedossa oleva vanhempi on ulkomailla syntynyt. Kaiken kaikkiaan ulkomaalaista syntyperää olevat ovat pääosin nuoria: ensimmäisen polven ulkomaalaistaustaisten suurin ikäryhmä oli vuonna 2012 30–34-vuotiaat ja toisen polven ulkomaalaistaustaisten suurin ikäryhmä olivat 0-4-vuotiaat. (Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2012, 13, 20–23).

Mutta vaikka kulttuurinen monimuotoisuus voi kasvaa hyvinkin nopeasti, hyvinvointivaltion instituutiot ja viranomaisjärjestelmät, joiden rakentuminen on usein kestänyt vuosikymmeniä, muuttuvat hitaammin. Ruotsissa sosiaalityön kulttuurista kompetenssia tutkinut Masoud Kamali (2002) toteaa, että viranomaisjärjestelmä on jäänyt pahasti jälkijunaan heterogenisoituvassa yhteiskunnassa. Kun viranomaistoiminta on lähtökohdiltaan melko monokulttuurista, on sillä suuria vaikeuksia kohdata alati moninaistuva yhteiskunta ja asiakkaat. Jos järjestelmä ei pysty kohtaamaan moninaistuvaa yhteiskuntaa, voi monikulttuurisuudesta tulla vain maahanmuuttajien ja eri etnisten ryhmien ominaisuus. Maahanmuuttajat ”redusoituvat kulttuurisiksi olennoiksi, jotka kantavat mukanaan ”toisenlaisia” vieraita ominaisuuksia”. (mt. 12–13).

² Vietnamista 1970-luvun lopulla paenneita, pääasiassa kiinalaissyntyisiä pakolaisia kutsuttiin ”venepakolaisiksi”, koska he pakenivat Vietnamista heikkotekoisilla ja kiikkerillä veneillä. Suomeen saapui 100 Vietnamin venepakolaista. (Yle Elävä arkisto 2006)

Kun joidenkin maahanmuuttajien kohdalla koti- tai lähtömaassa julkisella sektorilla tai sosiaalipalveluilla ei ole ollut kovinkaan suurta tai minkäänlaista merkitystä ihmisten arjessa, pohjoismainen massiivinen julkinen sektori ja viranomaisvetoinen sosiaalityö saattaakin sensijaan uudessa kotimaassa olla ainoa kontakti yhteiskuntaan. (Kamali 2002, 12–13). Tällöin viranomaisten ja julkisten instituutioiden kyky kohdata erilaisuutta korostuu. Erilaisuus tulee vastaan paitsi maahanmuuttajien kanssa työskennellessä, niin myös perinteisiin vähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden kanssa työskentelyssä. Sari Hammar-Suutarin (2009, 19) tutkimuksen mukaan kulttuurienvälisessä viranomaistyössä kyse ei ole myöskään vain etnisistä ryhmistä ja etnisyyteen perustuvasta erilaisuuden kokemuksesta, vaan kokemus kulttuurisesta erilaisuudesta syntyy myös muiden tekijöiden perusteella. Merja Aniksen (2008, 90–91) mukaan monet sosiaalityöntekijät saattavat kokea, että olettamalla ihmisten olevan samanlaisia tai pyrkimällä löytämään samanlaisuuksia, on helpompaa luoda keskusteluyhteys ja ymmärrys asiakasta kohtaan. Kuitenkin myös erojen tiedostaminen on tärkeää, sillä ne ovat joka tapauksessa läsnä kohtaamisissa.

Monikulttuurisuus ei ole sosiaalityössä kuitenkaan pelkästään erilaisuuden kohtaamista. Kulttuuriseen moninaisuuteen tartutaan myös yhteiskunnan tasolla erilaisin poliittisin linjauksin. Monikulttuurisuus on siten aina myös paikallisesti ja historiallisesti rakentuvaa (Saukkonen 2007, 39). Nykypäivän Suomessa valtio pyrkii tukemaan kulttuurista monimuotoisuutta ja sen säilymistä, mutta historiallisesti tarkasteltuna suomalaista kansallidentiteettiä on rakennettu vahvasti kulttuurista yhtenäisyyttä, ei suinkaan sen moninaisuutta, korostavalle perustalle. Suomalainen monikulttuurisuus saa oman luonteensa näiden kahden, toisilleen vastakkaisen näkökulman yhteenkietoutumasta. (Saukkonen 2013, 270).

Saukkosen (2013, 285) mukaan integraatiopolitiikan poliittinen retoriikka ja sen käytännön sovellutukset eivät kuitenkaan kohtaa: siinä missä integraation tulisi olla kaksisuuntainen prosessi, jossa sekä maahanmuuttaja että yhteiskunta sopeutuvat muutoksiin ja integroituminen on osallisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa ja samaan aikaan oman kulttuurisen erityisyyden säilyttämistä, niin käytännössä integraation onnistumista kuitenkin mitataan työllistymisellä, kielitaidolla, riippumattomuudella sosiaalipalveluista ja valtaväestön kanssa verkostoitumisella. Nämä aiheet nousivat esiin myös omassa tutkimuksessani. Palaan niihin tarkemmin luvussa 6.

Tutkielma etenee siten, että seuraavaksi esitellään tutkimustehtävä luvussa 2. Kartoitan hieman tutkimuksen lähtökohtia ja tutkimustarpeita sekä perustelen tutkimustehtävän valintaa. Luvun

jälkimmäisessä osassa esittelen tutkimuskysymykset ja avaan hieman niiden sisältöä. Tutkimuksen teoriatausta jakautuu kahteen pääluokkaan, joista ensimmäisessä käsitellään tärkeimmät käsitteet ja toisessa osassa teoreettiset taustakeskustelut. Luku 3 aloittaa tutkimuksen taustoittamisen syventymällä tutkimuksen keskeisiin käsitteisiin sekä tutkimuskontekstiin. Luku alkaa tutkimuksen keskeisimmän käsitteen, monikulttuurisuuden, tarkastelulla ja määrittelyllä. Seuraavassa alaluvussa siirrytään monikulttuurisen sosiaalityön pariin, jossa avataan sosiaalityön arvoja ja tehtäviä sekä sosiaalityötä monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Viimeisenä käsitteellisenä avauksena on kulttuurien välinen osaaminen sosiaalityössä, jossa esitellään kulttuurisen kompetenssin sekä etnis-sensitiivisen sosiaalityön sisältöjä. Teoriataustan toinen osa alkaa luvusta 4, jossa keskitytään kulttuurin määrittelyihin ja merkitykseen ihmisten toiminnassa. Pääpaino on siinä, miten kulttuuria rakennetaan puheessa ja ihmisten ja yhteiskuntien toiminnassa ja toisaalta, miten ne yhdessä vaikuttavat kulttuuriin. Kulttuuriin liittyen nostetaan lähempään tarkasteluun kaksi tutkimukselle keskeistä näkökulmaa: ensimmäisenä tarkastellaan erilaisuudesta kumpuavia negatiivisia merkityksenantoja, toiseutta ja rasismia, joita käsitellään tässä tutkimuksessa pääasiassa rakenteissa tai tiedostamattomissa käytännöissä piilevinä ilmiöinä. Toisena näkökulmana on sosiaalityölle erittäin merkittävä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon periaate, josta keskustellaan sosiaalityötä ja yhteiskuntapolitiikkaa laajemminkin ohjaavana ydinarvona. Tutkimuksen empiirinen osuus alkaa luvusta 5, jossa esitellään aineisto sekä aineistonkeruuseen liittyviä seikkoja sekä tutkimus- ja analyysimenetelmien soveltamista tässä tutkimuksessa. Luku 6 esittelee analyysissa saadut keskeiset tulokset, jotka on jaettu viiteen teemaan aineiston analyysissa rakennetun teemoittelun mukaisesti. Tulosten pohdinnassa esitetään vastaukset tutkimuskysymyksiin ja liitetään empiirisiä tuloksia yhteiskunnalliseen ja teoreettiseen keskusteluun. Tutkielman lopussa reflektoidaan lyhyesti tutkimuksen tekemistä sekä esitetään jatkotutkimusehdotukset.

2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tässä luvussa määritellään tutkimuksen lähtökohdat sekä perustellaan tutkimuksen relevanssia sekä kulttuuritutkimuksen että ajankohtaisen yhteiskunnallisen ja sosiaalityötä koskevan keskustelun pohjalta sekä esitellään tutkimuskysymykset ja tutkimustavoitteet.

2.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja perusteet

Lähtökohtana tässä tutkimuksessa on tarve tuoda esille etniseen ja kulttuuriseen monimuotoisuuteen liittyviä kysymyksiä sosiaalityön kontekstissa. Näitä kysymyksiä ovat paitsi työn arkikäytännöissä ilmenevät haasteet, huomiot ja erityiskysymykset, mutta myös laajemmin sosiaalityö-instituution kontekstissa tapahtuvat muutokset, jotka syntyvät monisuuntaisessa vuorovaikutuksessa nykyisen asiakaskunnan kulttuurisen koostumuksen, taloudellisten ja yhteiskunnallisten paineiden sekä globalisaation mukanaan tuomien uusien haasteiden kanssa. Tutkimus viriää myös henkilökohtaisesta kiinnostuksesta kulttuuriin kohtaamisiin sekä kulttuuristen identiteettien merkityksiin yksilön hyvinvointia ja itsearvostusta rakentavana prosessina.

Tutkimustarpeen taustalla ovat todelliset muutokset yhteiskunnassa. Suomalainen yhteiskunta on kulttuurisesti yhä monimuotoisempi, jonka myötä paluu entiseen tai pysyminen nykytilanteessa tuskin on mahdollista. Muutoksen mukana tulee tarve tuottaa tietoa yhteiskunnallisista muutosprosesseista ja niiden vaikutuksista yhteiskunnan instituutioihin. Aihe on ajankohtainen myös sen vuoksi, että väestön kulttuurinen ja etninen monimuotoistuminen kyseenalaistaa ja haastaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon ihanteille perustuvien yhteiskunnallisten toimijoiden ja instituutioiden rakenteiden ja käytäntöjen kykyä toteuttaa edellä mainittuja arvoja.

Tässä tutkimuksessa tarkastelussa on yksi yhteiskuntamme vahvimmin arvolatautuneista instituutioista, yhteiskunnan heikoimpien ja suurimmassa syrjäytymisvaarassa olevien ihmisten asialla toimiva sosiaalityö. Sosiaalityön perusarvot sitoutuvat pyrkimykseen ehkäistä ja lieventää modernin yhteiskunnan tavoitearvojen, demokratian, oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon, vastaisia ilmiöitä, kuten syrjintää (syrjäytymistä), eriarvoisuutta ja alistamista (Raunio 2009, 87). Sosiaalityön ammattieettisiin arvoihin kuuluu pyrkimys estää mm. kulttuuriin tai etnisyyteen perustuvaa negatiivista syrjintää sekä edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta myös koko yhteiskunnassa (Talentia 2009, 9).

Etnisesti sensitiivisen sosiaalityön pyrkimys on olla vuorovaikutuksessa asiakkaan omien voimavarojen, tarpeiden ja kulttuurin kanssa ja tarjota asianmukaisia, oikeudenmukaisille ja tasa-arvoisille periaatteille perustuvia vaihtoehtoja. Herkkyys asiakkaan omia voimavaroja ja niiden hyödyntämistä kohtaan edellyttää tietysti tietoa asiakkaasta, hänen lähtökohdistaan ja kulttuuristaan. Rasisminvastaisesta sosiaalityöstä kirjoittanut Lena Dominelli (1988, 2) huomauttaa, että etninen sensitiivisyys jää kuitenkin varsin kapea-alaiseksi silloin, jos se keskittyy vain etnisiin vähemmistöihin ja heidän yhteisöihinsä. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää sen lisäksi valtaväestöön³ sekä rakenteellisiin tekijöihin. Esimerkiksi etnosentriset, valtakulttuuria parempana kuin muita pitävät valtarakenteet, joissa vähemmistöjen ongelmat ja niiden ratkaisut määritellään valtaväestön edustajien toimesta ilman vähemmistöedustajien päätäntävaltaa, uusintavat ja ylläpitävät käsitystä enemmistökulttuurin ja sen arvojen universaalista luonteesta (Matinheikki-Kokko 1997, 13–14). Pelkkä vähemmistöjen tapojen, perinteiden ja uskonnon ymmärtäminen ei ole riittänyt purkamaan eriarvoisuutta (Dominelli 1988, 2). Onnistuneen etnisesti sensitiivisen sosiaalityön edellytyksenä on, että sosiaalityöntekijät aktiivisesti refleктоivat ja kyseenalaistavat omia asenteitaan, jotta he pystyisivät edistämään etnisesti sensitiivisen sosiaalityön periaatteen mukaisia tavoitteita. (Kamali 2002, 47).

Inhimillisten (ihmisarvon kunnioittaminen) ja yhteiskunnallisten (sosiaalinen oikeudenmukaisuus) arvojen lisäksi julkisen sektorin toimintaa ohjailevat nykyään myös tehokkuutta ja tuloksellisuutta korostavat markkina-arvot. Sosiaalityön näkökulmasta markkina-arvojen korostuminen voidaan nähdä huolestuttavana kehityksenä, joka voi entisestään heikentää yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa olevien tilannetta. (Raunio 2009, 87–89). Ristikkäiset paineet sosiaalityötä kohtaan eri suunnilta, mm. toiminnan taloudellisuudesta ja syventyvistä sosiaalisista ongelmista⁴ sekä niiden seurauksena syntyvät resurssivajeet asettavat sosiaalityön vaikeaan paikkaan. Raunion (2009, 89) mukaan sosiaalityö ilmentää epäsuorasti yhteiskunnan empatian ja moraalisen herkkyyden tasoa, jota voidaan mitata sillä, kuinka yhteiskunta kykenee huolehtimaan heikko-osaisista.

Tehokkuutta ja yksilön omaa vastuuta korostavassa nykyajassa sosiaalityössä nousevat vahvasti esille sen liittämisen ja kontrollin tehtävät, jossa pahimmillaan tuotetaan toiseuttavia ja eriarvoistavia

³ Dominellin tutkimuksessa puhutaan *valkoisesta* ja *mustasta* väestöstä, joilla erotetaan valtaväestö ja vähemmistö, mutta tässä tutkimuksessa viitataan käsitteillä *valtaväestö/valtakulttuuri* ja *vähemmistöt/vähemmistökulttuuri* ilmentämään niitä valtasuhteita, joita voidaan nähdä suomalaisen enemmistöväestön ja -kulttuurin sekä vähemmistöiksi määrittyvien välillä.

⁴ ks. Raunio 2009, 240–294.

diskursseja, kun normaalius määrittyy yhtenäiskulttuuriin⁵ kuulumisena ja sen ulkopuolelle syrjäytymisenä. Ne, joiden arvot eivät kohtaa yhtenäiskulttuurin arvoja tai jotka eivät tavoittele samankaltaisuutta enemmistön kanssa, määrittyvät vaikeiksi, hankaliksi ja jopa ”toivottomiksi tapauksiksi”. Vastakkainasettelut asiakkaiden ja työntekijöiden välillä korostuvat työntekijöiden implementoidessa senhetkisiä poliittisia ja taloudellisia linjauksia asiakkaiden arkeen. (Juhila 2006, 64, 81–82, 96–97).

Suomalaisen sosiaalityön eläessä murroskauttaan sosiaali- ja terveystalouden uudistusten alla edellä mainitut huomiot sosiaalityön arvoista, tehtävistä ja sen muuttuvasta asiakaskunnasta herättävät tarpeen tarkastella sitä, mikä on sosiaalityön ja monikulttuurisuuden suhde tänä päivänä ja millaisia paikannuksia ja näkemyksiä sosiaalityössä esiintyy monikulttuurisuuteen liittyen.

2.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on etsiä monikulttuurisuuden roolia ja paikkaa sosiaalityön rakenteissa ja käytännöissä. Tarkastelun kohteena ovat sosiaalityön yhteiskunnalliset ja toiminnalliset rakenteet sekä sosiaalityön organisaatioiden ja niissä työskentelevien sosiaalityöntekijöiden näkökulma kulttuurisesti ja etnisesti monimuotoiseen työhön ja asiakkaisiin. Tavoitteena on tuoda näkemystä siihen, millä tavalla monikulttuurisuuden erityiskysymykset paikantuvat suomalaisessa sosiaalityössä ja millainen suhde sosiaalityöllä instituutiona ja ammatillisena toimintana on monikulttuurisuuteen ja monikulttuurisiin asiakkaisiin. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta tuon esiin myös sitä, millä tavalla sosiaalityöntekijät jäsentävät monikulttuurisuutta ja sen tuomia erityiskysymyksiä omassa puheessaan ja millaista kulttuurista kompetenssia sosiaalityöntekijöillä oman kokemuksensa mukaan on ja kuinka paljon kulttuurienvälistä osaamista heidän näkemyksensä mukaan työssä tarvitaan.

Tutkimuskysymykseni on, *miten monikulttuurisuus ilmenee sosiaalityön rakenteissa ja arkikäytännöissä*. Haen vastauksia tutkimuskysymykseeni seuraavien alakysymysten avulla:

- *Miten monikulttuurisuus jäsentyy sosiaalityön kontekstissa?*
- *Millaisia ”kulttuuripuheen” muotoja sosiaalityöntekijät tuottavat?*

⁵ Yhtenäiskulttuuri viittaa valtavirtaan tai normaalisuuden piiriin kuulumiseen. Käsite on sikäli harhaanjohtava, että se esittää sekä ”normaalit” että syrjäytyneet yhtenäisenä, homogeenisena joukkona. Todellisuudessa kumpaakaan ei voida tyhjentävästi kuvata yhtenäisenä joukkona. Normaalius ja sitä myötä myös yhtenäiskulttuuri ja siihen kuuluminen ovat siis olemassa vain abstrakteina käsitteinä. (Juhila 2009, 64–65).

- *Kuinka sosiaalityöntekijät määrittelevät monikulttuurisuuden kohtaamiseen tarvittavia valmiuksia ja resursseja?*

Pyrin paikantamaan tutkimustani kulttuurista puhumisen muotoihin sekä tapoihin jäsentää monikulttuurisuutta sekä erilaisuutta. Peilaan tutkimustani erityisesti Ulf Hannerzin (2003, 213–221) esittelemään *kulttuuripuheen* käsitteeseen, jonka avulla ankkuroin tutkimustuloksia kulttuurista puhumisen tapoihin. Hannerzin mukaan lisääntyneen kansainvälisen liikkuvuuden seurauksena kiihtynyt keskustelu monikulttuurisuudesta on johtanut kulttuurin määritelmien yhteentörmäykseen. Tutkijoiden lisäksi monet muutkin tahot ovat ryhtyneet keskustelemaan kulttuurista, toisinaan hyvin kovinkin sanankääntein, jonka seurauksena yhteisen kulttuurin käsitteen alla kuullaan monenlaista ”kulttuuripuhetta”. Hannerzin tarkastelu keskittyy Samuel Huntingtonin teesiin sivilisaatioiden törmäyksestä, josta Hannerz löytää kulttuurisen fundamentalismin piirteitä. Huntingtonilaisen näkemyksen vastakkaisina kulttuuripuheina Hannerz näkee joukon kulttuuripuheita, joita yhdistää myönteinen, jopa ylistävä näkemys kulttuurista. Yksi näistä puheen ”lajeista” on monikulttuurisuus. Palaan kulttuuripuheen muotoihin tarkemmin luvussa 4.1.

Tutkimuksen tarkoitus on paikantaa monikulttuurisuutta sosiaalityön arjessa⁶ ja rakenteissa sekä jäsentää kulttuurisia valmiuksia sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Pyrin etsimään aineistosta erilaisia kulttuuripuheita ja pohdin myös sitä, voidaanko sosiaalityön kokonaisuutena nähdä ilmentävän jonkin kulttuuripuheen muotoa. Pohdintaan liittyy keskeisesti myös ajankohtainen keskustelu julkisten palveluiden universalismista ja siihen kohdistuvasta kritiikistä.

Tutkimus on aineistolähtöinen ja pyrin liittämään aineistoa ajankohtaiseen tutkimustietoon ja teoreettiseen keskusteluun kulttuurista ja monikulttuurisuudesta. Teoreettisena taustoituksena ovat kulttuuria ja monikulttuurisuutta määrittelevät ja niihin läheisesti liittyvät keskustelut, joiden myötä tutkimus paikantuu osaksi ajankohtaista yhteiskunnallista keskustelua etnisestä ja kulttuurisesta monimuotoistumisesta. Sosiaalityön kontekstia lähestytään sosiaalityön arvojen ja tehtävien kautta sekä avaten monikulttuurisen sosiaalityön ja kulttuurisen kompetenssin sisältöjä. Sosiaalityön näkökulmasta tutkimus antaa ajankohtaista tietoa monikulttuurisuuden suhteesta sosiaalityöhön ja sosiaalityöntekijöiden arkeen sekä valottaa monikulttuurisuuden vaikutuksia sosiaalityössä. Kulttuurintutkimuksena se tarkastelee monikulttuurisuuteen ja kulttuuriin liittyviä ilmiöitä erityisessä yhteiskunnallisessa kontekstissa, jota määrittelevät lainsäädäntö, sosiaalipolitiikka ja sosiaalityön

⁶ Arjella tarkoitan tässä yhteydessä sosiaalityön arkikäytäntöä ja asiakastyötä eli sitä sosiaalityön päivittäistä arkea, jossa sosiaalityöntekijät työskentelevät.

omat arvot, jotka paitsi ovat sen lähtökohta, mutta myös legitimoivat sen olemassaoloa (ks. Raunio 2009, 89).

3 MONIKULTTUURISUUS JA SOSIAALITYÖ – KÄSITTEIDEN JA TUTKIMUSKONTEKSTIN MÄÄRITTELYÄ

3.1 Monikulttuurisuus – moninaisuuden tunnustamisesta kiistanalaiseksi politiikaksi

Monikulttuurisuuden käsitteellä kuvataan niin yhteiskunnassa ilmenevää sosiaalista todellisuutta kuin erilaisia yhteiskunnallisia ja poliittisia strategisia linjauksia ja toimintoja. Lainsäädäntö, erilaiset poliittiset ja yhteiskunnalliset tavoitteet sekä ruohonjuuritasolta nouseva kulttuuristen ja etnisten vähemmistöjen ääni muokkaavat yhdessä suomalaista monikulttuurisuutta ja sen tulevaisuuden tavoitteita. Tässä luvussa valotetaan monikulttuurisuuskeskustelun taustaa kansainvälisen keskustelun kautta suomalaisen monikulttuurisuuden kysymyksiin sekä pohditaan monikulttuurisuuden määrittelyjä.

Monikulttuurisuuskeskustelun taustaa

Kansainvälinen keskustelu monikulttuurisuudesta juontaa pääosin juurensa 1960- ja 1970-luvuille, jolloin suurissa maahanmuuttomaissa alkoi syntyä uudenlaista keskustelua maailmansotien jälkeen kiihtyneen maahanmuuton seurauksena. Useissa maissa vallalla ollut assimilaatiopolitiikka, pyrkimys sulauttaa vähemmistökulttuurit valtakulttuuriin, alkoi herättää kritiikkiä ja vähitellen myös uusia poliittisia linjauksia. Kun aiemmin oli vain tyydytty toteamaan vähemmistökulttuurien olemassaolo ja suvaitsemaan kulttuurista monimuotoisuutta ja kulttuurieroja, pyrittiin nyt muotoilemaan uudenlaista, erilaisten kulttuurien yhtäaikaisen olemassaolon hyväksyvää politiikkaa. Kulttuuriselle monimuotoisuudelle pyrittiin antamaan julkista tunnustusta ja tukea. Tunnetuimmat monikulttuurisuuspolitiikan teoriat ovat muodostuneet vastauksena näihin uusiin poliittisiin linjauksiin, joita tehtiin erityisesti Pohjois-Amerikan maissa, osassa läntistä Eurooppaa sekä Australiassa. (Crowder 2013, 2).

Stuart Hallin (2003b, 237–243) mukaan monikulttuurisuuskeskustelun esiinmarssin taustalla vaikuttavat merkittävät sosiaalisten järjestysten ja voimasuhteiden siirtymät. Kolonialismin purkautuminen, kylmän sodan jälkimainingit ja globalisaatio ovat kaikki osaltaan vaikuttaneet siihen, millaisia monikulttuurisia yhteiskuntia on syntynyt näiden siirtymien seurauksena. Vaikka jokaisella siirtymällä on ollut omat, erityiset vaikutuksensa yhteiskuntiin ja maailmanlaajuisiin suhteisiin, niille on yhteistä se, että tavalla tai toisella, ”ensimmäisen maailman” tai länsimaiden intressit, markkinavoimat ja uusliberalistiset ja uusimperialistiset ideologiat ohjailevat ja muokkaavat paitsi

siirtymien seurauksena syntyneitä uusia yhteiskuntia, niin myös vanhoja kansallisvaltioita ja läntisiä yhteiskuntia.

Maailmalla käyty monikulttuurisuuskeskustelu heijastelee hyvin monenlaisia ajallisia ja paikallisia tekijöitä, joten se ei välttämättä ole sellaisenaan sovellettavissa suomalaiseen yhteiskuntaan (Lepola 2000, 197). Myös jaottelu ”vanhoihin” ja ”uusiin” monikulttuurisiin yhteiskuntiin saattaa luoda hieman kyseenalaisen käsityksen siitä, että monikulttuurisuus noudattaisi jonkinlaista ennustettavissa olevaa kehityskaarta, jolloin voisimme välttää sudenkuopat seuraamalla niiden maiden esimerkkiä, joissa monikulttuurisuudesta on keskusteltu jo pidempään (Huttunen, Löytty & Rastas 2005, 22).

Huomioiden jokaisen yhteiskunnan erityispiirteet ja niiden vaikutuksen partikulaarisen, tiettyyn aikaan ja paikkaan perustuvan monikulttuurisuuden muotoutumiselle, voidaan todeta, että keskustelu monikulttuurisuudesta on Suomessa verrattain tuoretta. Keskustelua monikulttuurisuudesta on alettu aktiivisesti käydä vasta 1990-luvulla, sillä käsitteen aiemmasta käytöstä ei löydy merkittävästi viitteitä (ks. esim. Lepola 2000, 203; Clarke 1999, 35). Suomalaisessa keskustelussa monikulttuurisuus linkittyykin vahvasti maahanmuuttoon ja ulkomaalaisväestön kiihtyneeseen kasvuun 1990-luvulta alkaen⁷.

Siitä huolimatta, että Suomessa asui jo ennestään perinteisiksi vähemmistöiksi kutsuttuja kulttuurisia vähemmistöjä, vasta lisääntynyt maahanmuutto ja sen myötä nopeasti moninaistuva ja kasvava ulkomaalaisväestö tekivät Suomesta julkisissa kannanotoissa ja poliittisessa retoriikassa monikulttuurisen. Alettiin puhua monikulttuurisesta yhteiskunnasta ja monikulttuurisesta Suomesta (Lepola 2000, 203–204). Samaan aikaan kun Suomi kansainvälistyi sisäisesti, Suomi haki Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen aktiivisesti paikkaansa Euroopassa. Kaija Matinheikki-Kokko (1997, 10–11) huomauttaakin, että kansainvälistymiseen liittyvät poliittiset muutokset 1990-luvun alkupuolella olivatkin pääasiassa seurausta Suomen pyrkimyksistä integroitua Eurooppaan. Integraatiopyrkimysten suunta oli siis lähinnä kansainvälinen.

Maan sisäistä, uusia vähemmistöjä koskevaa maahanmuutto- ja integraatiopolitiikkaakin alettiin tuki kehittää. Ennen maahanmuuton lisääntymistäkin Suomessa oli jo kuitenkin monikulttuurisuutta ajatellen vähemmistöoikeuksiin liittyvä oma traditio⁸ (Saukkonen 2010, 34). Matinheikki-Kokko

⁷ Tilastokeskuksen mukaan ulkomaan kansalaisten määrä kasvoi Suomessa vuosien 1980–1989 välillä hieman yli 8000 henkilöllä, kun taas vuosien 1990–1995 välillä ulkomaalaisväestön määrä kasvoi yli 40 000 henkilöllä.

⁸ Ks. esim. Saukkonen 2010, 15–38; Dahlgren ym. 1996.

kuitenkin kritisoi hidasta reagoitua maahanmuuttoon toteamalla, että sisäinen pakolaisiin ja siirtolaisiin kohdistuva politiikka on ollut valtaosin hallintoviranomaisten muotoilemaa ja pitemmällä aikavälillä tarkasteltuna seurannut aikaansa varsin hitaasti: ensimmäinen siirtolais- ja pakolaispoliittinen ohjelma julkaistiin yli 20 vuotta ensimmäisten pakolaisten saapumisen jälkeen vuonna 1994. (Matinheikki-Kokko 1997, 10–11). Kansainvälisen liikkuvuuden ja pakolaisuuden lisääntyessä yhteiskunnan tasolla kuitenkin tehtiin lainsäädännöllisiä linjauksia ja muutoksia jo aiemmin. Vuonna 1988 ilmestyi vuonna 1970 perustetun siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan mietintö maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikka koskien. Vuonna 1991 astui voimaan Suomen historiassa toinen ulkomaalaislaki⁹, johon kuitenkin kasvavan turvapaikanhakijoiden määrän vuoksi esitettiin tiukennuksia jo puolentoista vuoden kuluttua. Ennen uuden ulkomaalaislain voimaantuloa alkuperäiseen ulkomaalaislakiin oli jo lisätty inkeriläispykälä, jonka nojalla Inkerin suomalaiset saivat paluumuutto-oikeuden¹⁰. (Lepola 2000, 73, 76–77, 85, 96–97).

Kotouttamis- eli integraatiopolitiikka on ollut keskeinen uusia vähemmistöjä eli pääosin maahanmuuttajia koskeva monikulttuurisen politiikan muoto. Kotouttamispolitiikkaan on jo sen alkutaipaleelta eli pakolaisia ja siirtolaisia koskevien neuvottelukuntien mietinnöistä lähtien linjattu niin kutsuttu normaalipalvelujen periaate, jonka mukaan viranomaisten tulee järjestää palvelut siten, että erillisiä pysyviä organisaatioita ei maahanmuuttajia varten perusteta. Maahanmuuttajien erityistarpeet tulee kuitenkin huomioida toiminnassa ja palvelujärjestelmiä tulee kehittää siten, että myös ulkomaalaistaustaisten asiakkaiden tarpeet huomioidaan palveluita järjestettäessä. (Saukkonen 2010, 35). Kotoutumisen tulisi olla kaksisuuntaista, jolloin se edellyttää sekä muutoksia palvelujärjestelmässä että pyrkimistä syrjimättömään ja yhdenvertaiseen yhteiskuntaan (Valtioneuvosto 2008, 15). Syrjimättömyyttä ja yhdenvertaisuutta pyritään lainsäädännön osalta tukemaan yhdenvertaisuuslailla. Lakia yhdenvertaisuudesta sovelletaan etnisen alkuperän perusteella tapahtuvaan syrjintään mm. silloin, kun kyse on sosiaali- ja terveystalvuluista.

Monikulttuurisuus on herättänyt paljon keskustelua koskien kulttuuriin ja uskonnollisiin tapoihin ja perinteisiin liittyviä hyväksyttävyyden ja hyväksymättömyyden rajoja. Rajankäyntiä on näkyvimmin käyty tyttöjen ympärileikkauksiin ja uskonnollisiin teurastuksiin liittyvissä puheenvuoroissa (Lepola

⁹ Ensimmäinen ulkomaalaislaki tuli voimaan Suomessa vuonna 1983 (Lepola 2000, 77). Nykyinen voimassaoleva ulkomaalaislaki on säädetty vuonna 2004 (Ulkomaalaislaki 301/2004).

¹⁰ Inkeriläisten paluumuutto-oikeus päättyy 1.7.2016 vuonna 2011 voimaan tulleen lakimuutosesityksen mukaisesti. Paluumuuttojono on suljettu lakiesityksen voimaantullessa 1.7.2011, joten vain siihen mennessä paluumuuttojonoon ilmoittautuneet voivat käyttää paluumuutto-oikeuttaan määräajan umpeutumiseen saakka. (HE 252/2010, Maahanmuuttoviraston lehdistötiedote 20.6.2011).

2000, 214–216). Sosiaalityössä tuttuja ovat lasten kasvatukseen ja lasten ja vanhempien välisiin suhteisiin liittyvät arkisemmat pulmat, jotka paikantuvat kulttuurisiin eroihin (ks. luku 6.2 tässä tutkimuksessa). Poliittisessa keskustelussa oikeus oman kulttuurin harjoittamiseen on sallittu niin kauan kun se ei aiheuta poikkeamista Suomen lainsäädännöstä tai suomalaisessa yhteiskunnassa hyväksyttävistä arvoista ja normeista, joiden kulttuurisidonnaisuutta ei kuitenkaan usein ole lainkaan pohdittu. (Lepola 2000, 211, 214–216).

Kuten seuraavassa monikulttuurisuuden käsitettä tarkastelevassa alaluvussa tullaan huomaamaan, monikulttuurisuudesta puhutaan monissa eri merkityksissä eikä sen käyttö rajoitu vain yhteen poliittiseen suuntaukseen. Suomessakin monikulttuurisuudella on viitattu niin vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilaan kuin siihen tavoitetilään, johon Suomen tulisi pyrkiä tukeakseen onnistunutta maahanmuuttoa ja maahanmuuttajien yhteiskuntaan sopeutumista. (Lepola 2000, 203–204). Koska käsitettä on käytetty vaihtelevissa merkityksissä, kuvaamaan niin nykyistä, kasvaneen maahanmuuton jälkeistä tilaa kuin sen aiheuttamia seurauksia, mutta myös kuvaamaan ihanteita ja tavoitteita, joihin tulisi pyrkiä, on käsitettä pidetty jopa hieman ongelmallisena (Huttunen, Löytty & Rastas 2005, 21).

Monikulttuurista vai monikulttuurisuutta? Käsitteen hahmottelua ja keskustelua monikulttuurisista strategioista

Jari Kupiainen (2003, 244) on osuvasti sanonut monikulttuurisuuden käsitteen olevan suorastaan ”terminologinen hitti”. Antropologisesta näkökulmasta katsottuna voidaan todeta, että monikulttuurisuus läpäisee koko elämänmuotomme. Kulttuuriset vaikutteet, joita kansat ja ihmisryhmät ovat kautta aikojen saaneet toisiltaan, tuottavat kaikki kulttuurista monimuotoisuutta. Yhteiskuntatieteiden näkökulmasta monikulttuurisuus on kuitenkin kiinnostava ilmiö sen vuoksi, että sillä viitataan erityisiin poliittisiin malleihin, kuten maahanmuutto- ja vähemmistöpolitiikan linjauksiin.

Monikulttuurisuus on myös varsin kiistanalainen käsite. Sille löytyy kriitikkoja niin liberaaleista, oikeistokonservatiiveista, vasemmistolaisista kuin rasismin vastustajistakin (Hall 2003b, 235–236). George Crowderin (2013, 5) mukaan on syytä kuitenkin epäillä, että ainakin osaltaan monikulttuurisuuteen liittyvät erimielisyydet saattavatkin johtua juuri käsitteen epämääräisyydestä. Monikulttuurisuudelle on varsin vaikeaa tai jopa mahdotonta esittää selvärajaisia ja kiistatonta määritelmää. Käsitettä halkovat hyvin monenlaiset diskurssit ja termin yleistymisestä huolimatta se ei ole selkiytynyt. (Hall 2003b, 233). Vaikka käsite on epämääräinen, sen sijaan että tutkimuksen

piirissä siirryttäisiin johonkin uuteen käsitteeseen, olisikin tärkeää seurata monikulttuurisuuden nimissä käytävää keskustelua sitä kriittisesti seuraten. (Hannerz 2003, 216–217). Myöskään Hall ei ole valmis käsitteestä luopumaan, sillä käsitettä vaihtamalla sen nimissä tehtävät käytännöt ja poliittiset toimenpiteet tuskin silti muuttuisivat. Ehkä käsitteen arvo piileekin juuri sen kiistanalaisuudessa, sillä monimerkityksellisyydestään ja saamastaan monitahoisesta kritiikistä huolimatta monikulttuurisuutta voi edelleen pitää tavoittelemisen arvoisena – ja toisaalta, elämme kuitenkin monikulttuuristen strategioiden vaikutuspiirissä (Hall 2003b, 236–237).

Monikulttuurisuutta määriteltäessä on syytä erottaa toisistaan kaksi yhteenkietoutunutta käsitettä: *monikulttuurinen* ja *monikulttuurisuus*. Edelliseen viitataan lähinnä silloin, kun halutaan kuvata niitä kysymyksiä, joita eri kulttuurien eläminen yhdessä saman yhteiskunnan sisällä nostaa esiin. Monikulttuurisuus sen sijaan viittaa siihen koko joukkoon strategisia, toiminnallisia ja menetelmällisiä tapoja hallita ongelmia, joita monikulttuurinen yhteiskunta kohtaa. Jos kuitenkin monikulttuurisuus ymmärretään vain poliittiseksi ideologiaksi, kuten Hallin mukaan usein käy, menetetään näkökulma siihen, että monikulttuurisuus ei ole yksittäinen, määrätty strategia, vaan monikulttuurisuus on kattokäsite niille monille, jatkuville ja keskeneräisille prosesseille, joilla ”monikulttuurista” pyritään hallitsemaan. Riippuu paljon siitä, millaisin strategioihin monikulttuurisissa yhteiskunnissa ryhdytään, millaisen sävyn monikulttuurisuus saa. (Hall 2003b, 233–234). Monikulttuurisuus on kuitenkin vahvasti politisoitunut käsite, joten tässäkin tutkimuksessa monikulttuurisuus käsitetään ensisijaisesti poliittisina ja yhteiskunnallisina toimina, päätöksinä ja linjauksina.

Löyhästi määriteltynä monikulttuurisuus tarkoittaa, että havaitsemme yhteiskuntien olevan monikulttuurisia yhteiskuntia, joiden sisällä elää rinnakkain useita eri kulttuureita ja että tuo moninaisuus tulee hyväksyä, sen sijaan että sitä vastustettaisiin tai vain siedettäisiin. Löyhästi monikulttuurisuuden määrittelystä voidaan kuitenkin erottaa ”varsinainen” tai ”aito”¹¹ monikulttuurisuus, jossa kulttuurisen monimuotoisuuden hyväksymisen lisäksi moninaisuus huomioidaan julkisessa politiikassa sekä yhteiskunnan julkisissa instituutioissa. (Crowder 2013, 7). Tämä voi kuitenkin olla helpommin ideologisesti muotoiltu kuin käytäntöön sovellettu periaate. Vaikka monikulttuurisuudesta onkin tullut olennainen käsite Euroopan – ja Suomenkin – politiikassa joko sen vuoksi, että se on poliittisena ideologiana vetovoimainen tai sen avulla etniset ja kulttuuriset vähemmistöt ovat voineet perätä oikeuksiaan, niin tutkimukset ovat osoittaneet, että

¹¹ *Multiculturalism proper* (Crowder 2013, 7).

monikulttuurisuuden teorian ja käytännön välillä vallitsee ideologioiden taistelukenttä. Kulttuurin politisoitumisen myötä koko poliittinen keskustelu kulturalisoituu, jolloin etnisyyteen liittyvät vallan strategiat valtaavat keskustelua muilta yhteiskuntaa jakavilta tekijöiltä (Ålund & Schierup 1991, 1-2). Tällä voi olla vaikutuksia myös julkisten instituutioiden, kuten sosiaalityön, käytäntöihin ja rakenteisiin.

Pohjoismaista kulttuuri- ja monikulttuurisuuspolitiikkaa tutkinut Pasi Saukkonen (2013a) esittää Crowderin (ks. edellä) tapaan, että poliittisena ratkaisuna monikulttuurisuus eroaa assimilaatio- tai *guest worker*¹²-politiikasta siinä, että kulttuurinen monimuotoisuus ei jää vain toteamisen tasolle vaan se tarkoittaa valtiojohdon taholta myös vähintään neutraalia, mutta usein myös positiivista asennetta kulttuurista monimuotoisuutta kohtaan, kuten myös julkista tukea kulttuurisen toiminnan ja kulttuuri-identiteetin ylläpitoon ja kehittämiseen sekä julkisen hallinnon toimenpiteitä kulttuuritaustan tai -piirteiden perusteella tapahtuvan epätasa-arvon ja syrjinnän torjumiseksi. (mt. 180–181).

Suomessa monikulttuurisuus on kehittynyt vähitellen perinteisten vähemmistöjen kulttuurisen itsehallinnon myötä laajempaa kulttuurista monimuotoisuutta tukemaan pyrkiväksi poliittiseksi toiminnaksi. Perustuslakiin kirjattu oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin on keskeinen vähemmistöoikeuksia perustuslaillisesti turvaava oikeus. Perustuslain 17 §:n mukaisesti saamelaisilla, romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus oman kielensä ja kulttuurinsa ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Laki ei kuitenkaan ota kantaa siihen, mitä oikeus oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen käytännössä tarkoittaa (Saukkonen 2010, 34). Kotoutumisen määritelmä sen sijaan on kirjattu täsmällisemmin kotoutumislakiin siten, että kotoutumisella tarkoitetaan ”*maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen*” (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). Epätasa-arvon ja syrjinnän torjumiseksi annettiin vuonna 1997 Valtioneuvoston periaatepäätös suvaitsevaisuuden edistämiseksi ja rasismien ehkäisemiseksi. Vuonna 2004 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki puolestaan tukee yhdenvertaisuutta sekä parantaa syrjinnän kohteeksi joutuneiden oikeusturvaa. (Yhdenvertaisuuslaki 21/2004).

¹² Esimerkiksi Saksassa käytössä ollut *guest worker*-malli perustuu ajatukselle, että ulkomaalaiset maassa oleskelijat ja työskentelijät palaavat ennen pitkää takaisin kotimaahansa, minkä vuoksi heille ei ole nähty tarpeen tarjota mahdollisuuksia kansalaisuuden ja sitä myötä poliittisten oikeuksien saamiseen oleskelumaassaan. Sen sijaan sosiaaliset ja taloudelliset oikeudet ovat käytännössä samat kuin kansalaisilla. (Saukkonen 2013a, 180–181).

Saukkosen (2013b, 275) mukaan edellä mainitut lait ja poliittiset periaatepäätökset osoittavat, että valtio on vahvasti sitoutunut kulttuurisen monimuotoisuuden suojelemiseen ja tukemiseen. Monikulttuurisuutta mittaa kuitenkin myös se, millä tavalla poliittisia ohjelmia ja tavoitteita käytännössä toteutetaan ja millaisia käytännön vaikutuksia niillä on, sillä muodollisen politiikan ja sen käytännön toteuttamisen välillä on usein jonkinasteisia eroavaisuuksia. Esimerkiksi integraation osalta tavoite kaksisuuntaisesta kotoutumisesta typistyy käytännössä maahanmuuttajan kykyyn sopeutua yhteiskuntaan ja valtakulttuuriin sekä työmarkkinoille pääsyyn. Jos onnistunut integraatio mitataan vain maahanmuuttajan kyvyllä oppia kieltä, sopeutua valtakulttuuriin ja yhteiskuntaan sekä työllistyä, ei oman kielen ja identiteetin kadottaminen välttämättä määritykään epäonnistuneeksi integraatioksi. Herää kysymys, kuinka monikulttuurista integraatiopolitiikka lopulta on? (mt. 285).

Vaikka monet ovat viime vuosina kiiruhtaneet julistamaan monikulttuurisuuden epäonnistuneeksi¹³, ei ideaalisen monikulttuurisuuden etsintä ja tavoittelu suinkaan ole päättynyt. Vaikka viime vuosina on ainakin poliittisen retoriikan tasolla keskusteltu paljon monikulttuurisuuden hiipumisesta tai vetäytymisestä, jopa epäonnistumisesta, voidaan pidemmällä aikavälillä tarkasteltuna kuitenkin huomata, että useimmissa maissa monikulttuurisen politiikan asema on vahvistunut ja uusia monikulttuurisia poliittisia ohjelmia ja linjauksia on laadittu ja otettu käyttöön. (Saukkonen 2013a, 181–182). Kansainvälisellä monikulttuurisuuspolitiikkaindeksillä¹⁴ mitattuna Suomi on kolmen viime vuosikymmenen aikana kehittynyt merkittävästi ja on nykyisin yksi Euroopan monikulttuurisimmista maista monikulttuurisuuspolitiikan näkökulmasta tarkasteltuna. (Multicultural Policy Index 2014).

John Rexin mukaan monikulttuurisen yhteiskunnan ideaali toteutuu yhteiskunnassa, jossa julkinen alue on yhtenäistä, mutta jossa moninaisuutta tuetaan ja rohkaistaan yksityisellä tai yhteisöllisellä tasolla. Tällaisessa monikulttuurisen yhteiskunnan mallissa monikulttuurisuus ja yhdenvertaisuus voivat toteutua parhaalla mahdollisella tavalla. Kuitenkin erityisesti hyvinvointivaltioissa julkinen ja yksityinen alue usein sekoittuvat eikä ideaalia julkisen ja yksityisen välistä rikkumatonta rajaa ole olemassa. Julkinen ulottuu erilaisin tavoin yksityisen puolelle, esimerkiksi tarjoamalla perheille ja yhteisöille palveluita sosiaalityöinstituution kautta. Koska julkinen toimii yleensä universaalisuusperiaatteella, on sen vaikea järjestää palveluita ja tukea monikulttuurisuutta tukien ja riskinä on epätasa-arvoinen ja epäreilu kohtelu. (Rex 1996, 15–16, 20).

¹³ ks. esim. Faist 2013, 22–23

¹⁴ Multiculturalism Policy Index on Queensin yliopiston ylläpitämä akateeminen tutkimusprojekti, joka mittaa monikulttuurisuuspolitiikan kehitystä 21:ssä länsimaisessa demokratiassa.

Monikulttuurisuudesta täytyy ottaa huomioon se, että aivan kuten on olemassa erilaisia monikulttuurisia yhteiskuntia, on olemassa myös erilaisia ”monikulttuurisuuksia” (Hall 2003b: 234–235). Monikulttuurisuus on paikallisesti ja ajallisesti rakentuvaa, joten tarkastellessa suomalaista monikulttuurisuutta, on huomioitava suomalaisen historiaan, politiikkaan ja yhteiskuntaan liittyvät erityispiirteet. Näitä erityispiirteitä eivät ole vain osoitettavissa olevat historialliset faktat tai kulttuurisen monimuotoisuuden tosiasialliset kehityskaaret, vaan myös se, millä tavalla historia esitetään. Escafre-Dublet & Simon (2012, 215) viittaavat Vertoveciin (2010), jonka mukaan eri yhteiskunnissa erilaiset tarinat tuottavat representatiivisia kuvia siitä, mitä moninaisuus on, sen sijaan, että moninaisuus nähtäisiin sellaisena kuin se konkreettisesti on. Se, millaisia representaatioita tuotetaan, riippuu median luomista kuvista, poliittisista diskursseista sekä kansallisten kertomusten rakentumisesta. Moninaisuudesta luodut representaatiot, jotka eivät välttämättä kerro todellisuutta, saattavat ilmentyä institutionaalisissa käytännöissä ja hallinnan muodoissa.

Suomalaisen monikulttuurisuuskeskustelun perustaa voidaan niin ikään etsiä historiallisista representaatioista ja tiettyyn sosiaaliseen, poliittiseen ja historialliseen ympäristöön paikantuvana. Clarke (1999) esittää, että suomalaisessa yhteiskunnassa vahvana esiintyvä, jokseenkin mystifioitu suomalaisuus asettuu monikulttuurisuuden kanssakin helposti kaksijakoiseen käsitykseen ”meistä” ja ”muista”. Selitys saattaa löytyä historiasta, jolloin suomalaista kansallista identiteettiä rakennettiin tietoisesti ja etnistä ja kulttuurista yhtenäisyyttä korostaen. Siinä missä muualla kansalaisuus yhdisti ihmisiä heidän eroistaan huolimatta, Suomessa ihmisten etniset, sosiaaliset ja uskonnolliset piirteet olivat kansalaisia yhdistäviä tekijöitä ja kansalaisuuden perusta. Tässä homogeenisessä suomalaisuuden kontekstissa monikulttuurisuus on rakentunut dualistiselle käsitykselle, jossa ovat vastakkain ”suomalaiset” ja ”muut”. Suomalaisuuden kontekstissa ulkopuoliset on toisinaan nähty uhkana yhtenäisyydelle, joka on rakentunut staattiseksi ja selvärajaiseksi (kansalliseksi) ryhmäidentiteetiksi. (Stenius 1997, 167, Clarken 1999, 89–90 mukaan; Clarke 1999, 97–98).

Voidaan epäröimättä todeta, että Suomi on jo kauan ollut monikulttuurinen yhteiskunta, jos monikulttuurisen mittarina on useamman kuin yhden etnis-kulttuurisen joukon eläminen saman yhteiskunnan sisällä (ks. esim. Rastas, Huttunen & Löytty 2005, 16), mutta kuten Pasi Saukkonen (2007, 39) huomauttaa, kulttuurinen monimuotoisuus vaihtelee paitsi eri yhteiskuntien välillä, myös eri aikakausien välillä, jolloin ”monikulttuurinen yhteiskunta” ei ole muuttumaton käsite. Myös se, millaisia poliittisia toimintalinjoja syntyy ”monikulttuurisen” seurauksena, on aina tilannekohtaista eikä useinkaan suorassa yhteydessä siihen, minkä verran ja minkälaista kulttuurista

monimuotoisuutta yhteiskunnassa on. Saukkonen erottaa kolme seikkaa, joista riippuen monimuotoisuus voi saada erilaisia poliittisia painotuksia. Ensinnäkin, merkittävä muuttoliike tai valtion rajojen muutokset voivat tuoda lyhyessä ajassa suuria muutoksia yhteiskuntaan. Toiseksi, yleinen tietoisuus etnis-kulttuurisista eroista tai erojen merkitys ihmisten arkielämään suhteessa muihin arkielämään vaikuttaviin ja ihmisiä erottaviin asioihin voivat vaikuttaa monikulttuurisuuspolitiikan muotoutumiseen. Kolmanneksi, ajan ja paikan otollisuus etnis-kulttuuristen vähemmistöjen asioiden edistämiseksi vaihtelee. (mt. 39–40). Suomalaisen monikulttuurisuuden muotoutuessa 1990-luvulta alkaen kaikkien kolmen seikan yhteisvaikutukset ovat synnyttäneet omanlaista, suomalaista monikulttuurisuutta. Nopea maahanmuuton lisääntyminen herätti maahanmuuttopoliittisen keskustelun (ks. Lepola 2000) ja Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Suomi etsi paitsi uusia taloudellisia verkostoja, myös uutta, hieman eurooppalaisempaa identiteettiä, jolloin syntyi tilaa nostaa etnisten ja kulttuuristen vähemmistöjen asioita agendalle. Toisaalta, 1990-luvun laman myötä huomio kiinnittyi räjähdysmäisesti lisääntyneen työttömyyden ja taloudellisen taantumien myötä syntyneisiin ongelmiin, kuten köyhyyteen, syrjäytymiseen ja yhteiskunnan sosioekonomiseen polarisoitumiseen, joista käyty keskustelu oli vahvasti suomalaisuuteen perustuvaa ja muut, ulkopuoliset poissulkevaa. (Clarke 1999, 98–99).

Kupiainen (2003, 245) mukaan demokratiaan pohjautuvassa monikulttuurisuudessa voidaan erottaa kaksi pääasiallista monikulttuurisen yhteiskunnan strategiaa. Strategioista vanhempaa kulttuurisen pluralismin mallia on pidetty jopa jonkinlaisena ihanne-monikulttuurisuutena (Rex 1996, 16–18). Pluralistinen yhteiskunta ei odota kansalaisiltaan assimiloitumista yhteen valtakulttuuriin, mutta kansalaisuus ei silti ole yksinomaan individualistista. (Triandafyllidou, Modood & Meer 2012, 6). Myös suomalaisessa monikulttuurisuudessa voidaan tunnistaa kulttuuripluralistisia arvoja ja pyrkimyksiä. Pluralistinen yhteiskunta kunnioittaa moniarvoisuutta ja eri kulttuurit saavat elää rinnakkain toisiaan kunnioittaen. Ongelmallista kulttuurisessa pluralismissa voi kuitenkin olla, että se ylläpitää kulttuurien välisiä rajoja, jotka Kupiainen näkee historiallisesti tarkasteltuna vallan rajoina (Kupiainen 2003, 246). Käytännössä suomalainen monikulttuurisuus rakentuu kuitenkin vahvasti suomalaisen valtakulttuurin kehityksessä ja sitä rakentavat pääasiassa suomalaisen valtakulttuurin edustajat (esim. Matinheikki-Kokko 1997, 13). Tällainen demokraattinen monikulttuurisuus on saanut kritiikkiä laajemminkin, sillä sen on katsottu perustuvan näkemyksiin, joissa etnisuus ja kulttuuri jäävät vähemmistöjen ominaisuuksiksi ja valtakulttuurin ulkopuolisiksi ja vähempiarvoisiksi (Rex 1996, 58).

Pluralismiin pyrkivä integraatiopolitiikka ei olekaan Euroopassa enää yhtä kovassa huudossa kuin vielä jokin aika sitten, johtuen ehkä juuri edellä mainituista ongelmista valta- ja vähemmistökulttuurien välillä. Vähentyneen innokkuuden taustalla voidaan nähdä kulttuurisen segregaation lisäksi myös muita syitä. Toisinaan se on ehkä katsottu vievän huomiota pois kasvavilta sosioekonomisilta eroilta tai se on aiheuttanut hämmennystä alkuperäiskulttuureissa. Nämä huolet monikulttuurisuutta kohtaan ovat toki herättäneet myös vastakkaisia diskursseja, joissa tavoitellaan yhä suurempaa yhtenäisyyttä. Tämä voidaan ehkä nähdä kansallisten identiteettien uudelleen nousuna, ehkä myös liberaalin neutraaliuden tavoitteena, mutta hyvin usein myös tavoitteena kohti sosiaalista tai yhteisöllistä koheesiota (Triandafyllidou ym. 2012, 6).

Uutena, lähinnä vauraiden maiden monikulttuurisena mallina Kupiainen (2003) erottaa erillisten ja rinnakkain elävien kulttuureiden kulttuuripluralismista kohti yhtenäistä maailmankulttuuria kehittyvän suuntauksen. Erikseniin (1993: 48) perustuen Kupiainen esittää, että kulttuurien sekoittuminen ja elämäntapojen eriytyminen johtavat kulttuurin estetisoitumiseen¹⁵, kaupungistumisen myötä tapahtuvaan perinteisistä kulttuureista irtautumiseen, kulttuurien sekoittumiseen ja erilaisuuden arkipäiväistymiseen, etnis-kulttuurisen identiteetin segmentoitumiseen tai pirstaloitumiseen, siirtolaisuuden aiheuttamaan jaettuun kuulumattomuuden tunteeseen ja nuorten sukupolvien kulttuuriseen yhtenäistymiseen. (mt. 246–247).

Dorte Skot-Hansen (2002) käsittelee samaa ilmiötä *hybridisaation* käsitteen avulla. Skot-Hansen esittää, että monikulttuurisuuden sijasta tulisi enemmän suosia hybridisyyttä ja kulttuurista moninaisuutta. Kyse ei ole vain halusta irtautua jälleen vaikeaksi koetusta monikulttuurisuuden käsitteestä, vaan korostaa eroa kulttuurienvälisen kohtaamisten ja kulttuurienvälisen sekoittumisen välillä. Hybridisyyden käsitteellä viitataan sellaiseen kulttuuriseen moninaisuuteen, jossa niin yksilöiden kuin eri ryhmienkin identiteetit hybridisoituvat kulttuurien sekoittumisen myötä. Hybridiset kulttuurit syntyvät yhteisessä tilassa, jossa eri kulttuurit oppivat ja lainaavat toisiltaan. Kulttuurinen moninaisuus ei viittaa kategoriseen ja selvärajaiseen monikulttuurisuuteen, vaan jatkuvasti elävään ja hybridisoituvaan kulttuuriseen tilaan. Poliitiikan lähtökohtana hybridisyys ja kulttuurinen moninaisuus tarkoittaisivat etnisen näkökulman ottamista yhdeksi monista mahdollisista näkökulmista ja siten vähemmän eurooppakeskeistä näkemystä. Verkostoituminen ja kulttuurienvälisen kokemusten jakaminen edesauttaisi kulttuuristen erojen näkemistä enemmän

¹⁵ Kulttuurin estetisoimisella tarkoitetaan sitä, että kulttuurit ja yhteisöjen tavat ja perinteet aletaan nähdä ikään kuin taideteoksina ja itsessään arvokkaina. Tapa puhua kulttuurista ja nähdä kulttuuri intellektuaalisina ja esteettisinä elämyksinä laajenee taiteiden kentältä koskemaan muutakin kulttuuriksi miellettyä. (Hannerz 2003, 219–220).

voimavarana kuin ongelmana. (mt. 197, 205–206, 208–209). Sosiaalityössä kulttuurienvälisen kompetenssin ja etnisesti sensitiivisen sosiaalityön korostaminen voisivat edistää kulttuurisen moninaisuuden asettumista työskentelyn peruslähtökohdaksi, jolloin ongelmallisena nähty erilaisuus voitaisiin kyseenalaistaa ja käsittää monikulttuurinen sosiaalityö ennemminkin yhteisessä kulttuurisessa tilassa tapahtuvaksi vaihdannaksi kuin erillisten ja selvärajaisten kulttuurien välillä tapahtuvaksi kommunikaatioksi.

Vaikka keskustelu monikulttuurisuudesta helposti polarisoituu joko kyseenalaistamattomaan monikulttuurisuuden ylistämiseen tai erilaisiin keskusteluihin monikulttuurisuuden synnyttämistä ongelmista, on totta, että monikulttuurisessa yhteiskunnassa tulee vastaan tilanteita, joissa aiempia käsityksiämme vieraista kulttuureista, eri kulttuuria edustavista ihmisistä ja arkipäiväisinä pitämistämme asioista haastetaan. Suomalaisessa monikulttuurisuudessa haasteet kohdistuvat olennaisesti viranomaisiin sekä viranomaisten edustamiin instituutioihin, sillä viranomaisilla on keskeinen rooli monikulttuurisuuden seurauksena syntyneiden ongelmien ja haasteiden ratkaisemisessa. Viranomaisten vastuulle on asetettu monenlaisia maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen liittyviä prosesseja. Se, millaisia poliittisia linjauksia, lainsäädäntöä ja muuta monikulttuurisuuden kattokäsitteen alle jäävää strategista toimintaa tehdään, vaikuttaa siihen, millaisia vaikutuksia kulttuurisella monimuotoistumisella on eri instituutioiden ja viranomaistahojen toimintaan ja käytäntöihin. (Huttunen, Rastas & Löytty 2005, 23–24).

3.2 Monikulttuurinen sosiaalityö

Monikulttuurisuuden ilmenemistä sosiaalityössä ei voida tarkastella ilman, että otetaan huomioon sosiaalityön ammatilliset lähtökohdat. Määrittelen sosiaalityön ammatillisena toimintana sen tehtävien ja arvojen kautta. Ymmärrän sosiaalityön tässä tutkimuksessa erityisesti yhteiskunnallisena työnä, mutta tutkimuksen kannalta on olennaista myös pohtia sosiaalityön arvoja ja arvoihin pohjautuvia periaatteita. Arvojen huomioiminen on olennaista, sillä arvot paitsi määrittelevät sosiaalityötä, niin ovat myös sosiaalityön oikeutus. Arvoja ei myöskään helposti kyseenalaisteta: ”Arvojen mukaan toimiminen sosiaalityön käytännössä ei aina ole itsestään selvää, mutta olennaista on arvojen periaatteellinen itsestänselvyys” (Raunio 2009, 89).

Sosiaalityön tehtävät ja arvot

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa yhteiskunnalla ja julkisella sektorilla on vahva rooli, jossa se pyrkii lisäämään hyvinvointia uudelleenjakamisen periaatteella. Sosiaalipolitiikka katsotaan normaaliksi osaksi hyvinvoinnin tuottamista. Palveluiden ja etuuksien universaalisuudella ja

kansalaisten yhtäläisellä kohtelulla tavoitellaan mahdollisimman suurta osallisuutta yhteisön ja yhteiskunnan toimintaan. Laajan julkisen sektorin tehtävä on lisätä kansalaisten itsemääräämisoikeutta yksityiselämänsä puitteissa, kun se ottaa harteilleen tehtäviä, jotka muuten jäisivät ihmisten omalle vastuulle. Koska sosiaalityö on pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa vahvasti osa julkista hallintoa, sen tehtävät määrittyvät toimenpide- ja säädöskeskeisesti. Viranomaisina sosiaalityöntekijöillä on siten velvoite toimia hyvinvointivaltion hallinnollisten ohjeiden mukaisesti, mutta toisaalta kytkös julkiseen sektoriin antaa mahdollisuuden myös ennaltaehkäisevään työhön (Raunio 2009, 202–203, 210).

Sosiaalityön tehtävää määriteltessä kaksi vuorovaikutussuhdetta ovat merkittävässä roolissa. Ensinnäkin, sosiaalityön interventiot kohdentuvat ennen kaikkea *ihmisen ja hänen ympäristönsä väliseen vuorovaikutukseen*, pyrkien siten perimmäiseen tehtäväänsä eli sosiaaliseen muutokseen, ihmissuhteiden ongelmanratkaisuun sekä erityisesti alistettujen ja vähäosaisten voimaannuttamiseen hyvinvoinnin parantamiseksi (ISFW¹⁶ 2012). Toiseksi, sosiaalityössä olennaisessa asemassa on *asiakkaan ja työntekijän välinen vuorovaikutussuhde*. Kirsi Juhilan (2006) mukaan asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutussuhteessa sosiaalityön sisällöt määrittyvät sen mukaan, millainen suhde asiakkaan ja työntekijän välille muodostuu ja millä tavalla asiakas ja työntekijä kohtaavat toisensa. Vuorovaikutussuhteeseen vaikuttavat kuitenkin aina myös yhteiskunnalliset tekijät ja tilanteet, joiden myötä sosiaalityöllä on myös yhteiskunnan asettamia tehtäviä ja velvollisuuksia. (mt. 11–12).

Sosiaalityö tähtää sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen. Työtä tehdään hyvinvointivaltion kontekstissa, jolloin sosiaalipoliittiset linjaukset määrittävät myös sosiaalityön tehtäviä ja ammatillista organisointia. Pohjoismaisessa sosiaalidemokraattisessa hyvinvointijärjestelmässä valtio on keskeinen toimija ja sosiaalipoliittikkaa ohjaavat tasa-arvon ja solidaarisuuden normit. Kollektiivinen vastuu hyvinvoinnista on valtion kautta kaikilla (universalismi). (Raunio 2009, 197–199, 218). Hyvinvointipolitiikan instrumenttina sosiaalityön tehtävä määrittyy paitsi kansallisella tasolla muotoiltujen poliittisten muutosten ja linjausten, mutta myös eurooppalaisen hyvinvointipolitiikan vaikutuksesta (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004, 14).

Universalismia pidetään suomalaisen sosiaalipolitiikan lähtökohtana, mutta universalismin käsitteen määritelmä jää usein epäselväksi. Yhteisyys, kansa, samanlaisuus ja kattavuus ovat asioita, joihin

¹⁶ International Federation of Social Workers

universalismin käsitteellä on viitattu. Vastakkainasettelun kautta universalismin vastakohtiksi voidaan katsoa residualismi, selektivismi, partikularismi ja moninaisuus. (Anttonen & Sipilä 2010, 104). Pohjimmiltaan universalismi on nähty tasavertaisuuden ja yhteenkuuluvuuden ideologiana. Tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen kohtelun periaatetta on kuitenkin alettu kritisoida, sillä palveluja käyttävien asiakkaiden yksilölliset erot eivät tule huomioiduksi jos palveluperiaatteena on samanlainen kohtelu ja palvelut kaikille, jolloin tasa-arvon sijasta tuotetaan epätasa-arvoa. Täysin yksilöllisesti räätälöityjä palveluita ei palvelujärjestelmätasolla pystytä tuottamaan, mutta yksilöllisemmälle palvelutuotannolle on kysyntää. Jos asiakkaiden palveluntarpeet erilaistuvat, eivät universaalit palvelut kykene vastaamaan asiakkaiden palveluntarpeeseen. Jatkossa verkostotyö ja joustava voimavarojen yhdistäminen sekä osapuolia kunnioittava vuoropuhelu korostuvat ja ongelmakeskeinen sektoroitunut palvelujen massatuotanto jäänee taka-alalle. (Raunio 2009, 219, 235–237).

Monikulttuuristumisen myötä asiakkaiden lähtökohdat, ongelmat ja elämäntilanteet ovat yhä erilaisempia ja työntekijälle vieraita, jolloin palveluntarpeeseen voi olla vaikea vastata (Hammar-Suutari 2009, 27). Asiakkaan elämään vaikuttavien kulttuuristen ja sosiaalisten tekijöiden ymmärtämisen merkitys korostuu ja kulttuurinen osaaminen tulee yhä tärkeämmäksi osaksi ammatillisia taitoja. Voi kuitenkin olla, että sosiaalityöntekijät joutuvat haastamaan oman työyksikkönsä tai -organisaationsa yleisiä käytäntöjä pyrkiessään toteuttamaan eroja huomioivaa sosiaalityötä (Anis 2008, 99).

Juhila (2006, 12) toteaa, että vaikka yhteiskunnallisella ympäristöllä on vaikutuksensa asiakkaan ja työntekijän välisessä suhteessa, se ei yksin määrittele sosiaalityön vuorovaikutussuhdetta tai siinä syntyviä sisältöjä. Kyse on myös yksilötasolla syntyvästä vuorovaikutuksesta, joka on myös tilannesidonnaista. Poliitiikan ja sosiaalityön suhde ei myöskään ole yksisuuntainen, niin että sosiaalityö on aina poliitiikan instrumentti, vaan yhtäältä sosiaalityö voidaan nähdä poliitiikan välineenä, mutta näkökulman vaihtaminen toiseen suuntaan muuttaa suhteen niin, että politiikka onkin sosiaalityön väline (Kananoja 2004, 24).

Sosiaalityön arvot ilmentävät toisaalta sosiaalityön yhteiskunnallisia kytköksiä, toisaalta taas humanitaarisia, ihmisten väliseen kohtaamiseen ja ihmisarvoon liittyviä painotuksia. Johtavia arvoihin kytkeytyviä periaatteita sosiaalityössä ovat yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja ihmisoikeudet. Ihmisoikeuksiin kuuluvat arvoperiaatteet ovat itsemääräämisoikeus, osallistumisoikeus, oikeus tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti sekä oikeus yksityisyyteen. Näistä

ensimmäinen, itsemääräämisoikeus, herättää varmasti kysymyksiä erityisesti monikulttuurisessa sosiaalityössä, sillä se pitää sisällään ajatuksen, että riippumatta työntekijän omista arvoista ja elämänvalinnoista, tulee asiakkaan oikeutta tehdä omat valintansa kunnioittaa ja tukea – edellyttäen etteivät asiakkaan valinnat muodosta uhkaa muiden oikeuksille. (Talentia 2005, 7-8). Periaate on mielenkiintoinen, koska sosiaalityön humaaniuteen, solidaarisuuteen ja ihmisarvoon ja -oikeuksiin perustuvat perusarvot ovat pohjimmiltaan kulttuuriin sidottuja ja ilmentävät länsimaista ja erityisesti kristillistä arvoperinnettä (Raunio 2009, 86). Sosiaalityöntekijänä työntekijä jakaa nämä työn arvoperiaatteet, jolloin voi olla epäselvää, onko kyseessä työntekijän omat arvot (joiden ei saa antaa vaikuttaa) vai sosiaalityön arvot (jotka ohjaavat työtä).

Yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta sosiaalityössä ohjaavat periaatteet ovat negatiivisen syrjinnän estäminen, erilaisuuden tunnustaminen, voimavarojen tasapuolinen jakaminen sekä epäoikeudenmukaisen politiikan ja toimintatapojen vastustaminen. On kuitenkin hyvä ottaa huomioon, että eettisyys ja laillisuus eivät ole synonyymeja. Ammattietiikan merkitys sosiaalityössä on suuri, sillä työtä ohjaavien ulkoisten vaatimusten täytyttyä on päätösten oltava oikeudenmukaisia ja ihmisarvoa kunnioittavia. Ammattietiikan tehtävä on ohjata työntekijöitä tekemään eettisesti ja moraalisesti kestäviä päätöksiä (Talentia 2005, 5, 7). Vaikka arvojen merkitys sosiaalityölle on ratkaiseva, on kuitenkin hyvä tiedostaa, että arvot ovat aina kulttuuriin sidottuja käsityksiä siitä, mikä on hyvää ja arvokasta (Lustig & Koester 2003, 88).

Myös yksilöllisyyttä, yksilön vastuuta¹⁷ ja toiminnan taloudellista tehokkuutta korostavia markkinahenkisiä arvoja voidaan nykypäivän sosiaalityössä nähdä (ks. esim. Raunio 2009, 88–89; Juhila 2006, 66–68). Sosiaalialan ammattilaisen eettisissä ohjeissa yksilöllisyys nouseekin ihmisarvon kunnioittamisen rinnalla tärkeimmäksi eettiseksi ja moraaliseksi arvoksi sosiaalialan työssä (Talentia 2005, 6). Riskinä on, että jos sosiaalityön ulkopuolisten arvojen ja määrittelyiden rooli korostuu, sosiaalityön toimintakenttä kapenee ja mahdollisuudet tehdä sosiaalityötä sosiaalityön omista lähtökohdista käsin vähenevät (Juhila 2006, 95). Kuitenkin vaikka markkina-arvot ovat tulleet osaksi hyvinvointivaltion poliittista keskustelua ja sen myötä myös julkisen sektorin ja kuntien retoriikkaan, sitoutumalla perinteisiin arvoihin sosiaalityö voi kritisoida näitä ulkopuolisia vaikuttajia ja myös kantaa huolta kovenevien arvojen vaikutuksista niihin, jotka ovat yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa, köyhyys- ja syrjäytymisriskin alla. (Raunio 2009, 88–89).

¹⁷ Sosiaalityön ihmisoikeuksiin ja ihmisarvoihin sisältyvässä itsemääräämisoikeudessa määritellään, että ”täysivaltainen asiakas on vastuussa omista valinnoistaan ja niiden seurauksista” (Talentia 2005, 8)

Sosiaalityön ammatillisuus ei voi rakentua yksin arvoille, jotka kuitenkin viime kädessä ovat uskomuksia siitä, mikä on hyvää. Sosiaalityö perustuu aina myös tiedolle, jota voidaan etsiä lisää, kyseenalaistaa ja oppia käytännön työssä. Sosiaalityön tieto perustuu monialaiseen tutkimukseen sekä käytännön tietoon. Tieto ja arvot vuorovaikutuksessa sosiaalityön sisältöjen ja työntekijän taitojen ja valmiuksien kanssa muodostavat sosiaalityön toiminnalliset lähtökohdat (Sosiaalityön koulutuskomitean mietintö 1972, Raunion 2009, 26–28 mukaan).

Tutkimusongelman näkökulmasta on tärkeää pohtia, millaisia arvoja ja tehtäviä sosiaalityölle asetetaan ja kenen toimesta. Kun työ on toisaalta hyvin ihmislähtöistä ja toisaalta erittäin yhteiskunnallista, määrittyy monikulttuurisuuskin sosiaalityön kontekstissa yhteiskunnallisten ja poliittisten strategioiden vaikutuksessa, mutta myös asiakkaan ja työntekijän (kulttuurisissa) kohtaamisissa.

Sosiaalityö monikulttuurisessa yhteiskunnassa

Monikulttuurisella sosiaalityöllä tarkoitetaan yleensä sosiaalityötä, jossa sosiaalityöntekijä omassa maassaan työskentelee eri kulttuuria tai etnistä ryhmää edustavan asiakkaan kanssa. Toisinaan on käytetty myös kulttuurienvälisen sosiaalityön käsitettä (Anis 2008, 27). Monikulttuurinen sosiaalityö on sosiaalityön parissa noussut keskusteluun samanaikaisesti lisääntyneen maahanmuuton myötä 1990-luvun alkupuolella, jonka myötä myös sosiaalialan kirjallisuudessa alettiin käsitellä kulttuurien kohtaamiseen liittyviä haasteita¹⁸. Koska monikulttuurisella sosiaalityöllä on tarkoitettu pääasiassa maahanmuuttajien parissa tehtävää työtä, on rinnakkaisina käsitteinä käytetty ulkomaalaistyön, monietnisen työn (esim. Forsander ym. 1994) ja maahanmuuttajatyön käsitteitä. Anis (2008, 27) pitää kuitenkin maahanmuuttajasosiaalityön käsitettä neutraalimpana kuin monikulttuurisen sosiaalityön, sillä maahanmuuttajasosiaalityön käsitettä voidaan pitää vain kuvailevana käsitteenä ottamatta kantaa siihen, millaisia sisältöjä työllä pitäisi olla. Haluttomuus käyttää käsitettä ”monikulttuurinen sosiaalityö” saattaa liittyä kulttuurin käsitteen politisoitumiseen ja käsitteen sisältämiin latauksiin¹⁹.

Maahanmuuttajien parissa tehtävä sosiaalityö on erityistyötä, jonka voidaan katsoa poikkeavan kantaväestöön kohdistuvasta työstä (Söderling, Aalto & Kivistö 1995, II). Vaikka työ on erityistä, se ei välttämättä viittaa kulttuuriin eroihin, vaan se voi liittyä muihin, kulttuurista riippumattomiin elämänkokemuksiin ja -tilanteisiin (Anis 2008, 28), kuten ennen Suomeen saapumista tapahtuneisiin kidutus- vaino- tai sotakokemuksiin. Traumaattiset kokemukset voivat liittyä erityisesti

¹⁸ Esim. Forsander ym. 1994; Alitolppa-Niitamo 1992; Clarke 1999; Koskimies 1998

¹⁹ Ks. esim. Ålund & Schierup 1991, 1-2

viranomaisten kanssa toimimiseen, jolloin asiakkaan ja työntekijän välillä voi olla myös luottamukseen liittyviä erityiskysymyksiä (Turtiainen 2009, 3).

Koskimies (1998, 43–47) on löytänyt kaksi näkökulmaa monietniseen sosiaalityöhön vertaillaan Suomen ja Iso-Britannian sosiaalityötä monietnisessä yhteiskunnassa: monikulttuurisen ja anti-diskriminatiivisen näkökulman. Monikulttuurinen kietoutuu sosiaalityön diskursseissakin tiukasti yhteen monikulttuurisuuden kanssa. Monikulttuurinen sosiaalityö rakentuu kulttuuripluralismin ja etnisten ryhmien tasavertaisuuden periaatteelle. Koskimies viittaa Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raporttiin, jossa monikulttuurinen näkökulma sosiaalityöhön tarkoittaa etnisten ryhmien välistä tasavertaisuutta ja tasavertaisia mahdollisuuksia tukevaa työskentelyä. Sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan kulttuurista sensitiivisyyttä, jotta he paitsi ymmärtäisivät asiakkaan erilaisia kulttuurisia lähtökohtia, mutta tiedostaisivat myös oman kulttuurinsa piirteitä. Eroja tulee suvaita, mutta tärkeää on löytää yhteneväisyyksiä oman ja asiakkaan kulttuurin välillä (STM 1995: 6–7, Koskimiehen 1998, 44 mukaan). Monikulttuurisuutta on kuitenkin kritisoitu sen vuoksi, että se ei ota huomioon etnisten ryhmien välisiä mahdollisia eriarvoisuuksia (Forsander ym. 1994, 107) ja olettaessaan etniset ryhmät yhdenvertaisiksi se ikään kuin ”määrittelee rasismia pois”. Dominelli (1988) nimittääkin monikulttuurisuutta ”rasismia verhoavaksi kiertoilmaisuksi” ja tarjoaa monikulttuurisuuden tilalle anti-rasistista (anti-diskriminatiivista) näkökulmaa, joka ottaa huomioon etnisten ryhmien välillä esiintyvän rakenteellisen epätasa-arvon (mt. 53–54).

Syynä rakenteellisen rasismia verhoutumiseen monikulttuurisuuden eetosalle ei kuitenkaan välttämättä ole monikulttuurisuus itsessään, vaan ne yhteiskuntakohtaiset strategiat, jotka on valittu monikulttuurisen hallitsemiseen. Dominellin kotimaassa Iso-Britanniassa on sittemmin todettukin, että valtion adoptoima monikulttuurisuus on johtanut etnisten ryhmien segregatioon ja eriarvoistumiseen (Cantle 2012, 68–69). Kuten Hannerz (2003, 213) toteaa, monikulttuurisuuden nimissä esitetään hyvin monenlaista retoriikkaa ja poliittisia linjauksia. Jos monikulttuurisuus ymmärretään vain yksittäiseksi poliittiseksi ideologiaksi, se jämähtää paikoilleen, jolloin sitä voidaan pitää epäonnistuneena ja toimimattomana linjana, kuten muutaman Euroopan valtion johtohahmot tekivät joitakin vuosia sitten.²⁰

²⁰ ks. Faist 2003, 22–23.

3.3 Kulttuurien välinen osaaminen sosiaalityön haasteena

Monikulttuurisuuden tarkasteleminen sosiaalityön kontekstissa vaatii vielä yhden, olennaisesti kulttuurisiin kohtaamisiin²¹ ja etnisten ja kulttuuristen erojen haasteisiin liittyvän käsitteellisen avauksen. Tässä tutkimuskäsitteiden esittelyn viimeisessä osiossa tarkastellaan kulttuurien välistä kompetenssia ja etnisesti sensitiivistä sosiaalityötä.

Kulttuurinen kompetenssi

Globalisaation myötä tiedot ja kyvyt toimia tilanteissa, joissa kohtaamme eri kulttuurien edustajia, korostuvat. Kulttuurisesta kompetenssista on tullut nopeasti yksi merkittävimmistä ja kysytyimmistä työelämän taidoista kansainvälisellä toimintakentällä (Deardorff 2009, 4). Darla K. Deardorff (2009, 35–45) on tehnyt kattavan tutkimuksen kulttuurisen kompetenssin käsitteellisistä ja listaa yli 300 eri käsitettä ja tekijää, joilla kulttuurista kompetenssia on kuvattu. Selvitys osoittaa, kuinka äärimmäisen monimutkaista sosiaalisten prosessien ja järjestelmien hahmottaminen on ja kuinka erilaiset kulttuurista kompetenssia kuvaavat mallit ovat vain hyvin pelkistettyjä kuvauksia siitä todellisuudesta jota ne pyrkivät mallintamaan.

Yksinkertaistaen kulttuurisen kompetenssin malliksi voidaan esittää erottamalla kulttuurisen kompetenssin pääasiallisiksi osa-alueiksi tietoisuus (*awareness*), tieto (*knowledge*) ja taidot (*skills*). Myös asenteet ja motivaatio liittyvät kulttuurisen kompetenssin perustekijöihin (Deardorff 2009, 9–33). Esimerkkinä tällaisesta kulttuurisen kompetenssin mallista on Katri Jokikokon (2002, 87) interkulttuurista kompetenssia käsittelevässä artikkelissaan esittämä hahmotelma, jossa kulttuurisen kompetenssin eli kulttuurisen pätevyyden esitetään koostuvan neljästä osittain limittyvästä osa-alueesta. *Asenteet* ovat interkulttuurisen pätevyyden lähtökohta ja interkulttuurisen herkkyyden saavuttamiseksi on kyettävä tunnistamaan piilevätkin asenteet ja kehityttävä ennakkoluuloista kohti avoimuutta ja suvaitsevaisuutta. Toisena osa-alueena on *tietoisuus*. Tietoisuuden ulottuvuus käsittää sekä yhteiskunnallisten asiaintilojen ja asiayhteyksien tuntemusta ja ymmärrystä, mutta ennen kaikkea ihmisen omaa kykyä tiedostaa ja ymmärtää sekä oma, että toisten kulttuurinen tausta. Tietoisuus kulttuuristen koodien olemassaolosta lisää interkulttuurista kompetenssia. Objektiivisuus, sopeutumiskyky, myötätunto ja kriittisyys kuuluvat kulttuuriselle pätevyydelle olennaisiin *taitoihin*, kun taas neljäs ulottuvuus on interkulttuurisen pätevyyden toimeenpanemista eli näkyvää *toimintaa*.

²¹ Forsander (1994, 27) tosin huomauttaa, että ”kulttuurien kohtaaminen” on sinällään harhaanjohtava nimitys, koska se antaa ymmärtää, että kulttuurit olisivat selvärajaisia kokonaisuuksia, jotka voisivat kohdata. Kyseessä on aina kahden yksilön ja heidän kulttuuristen tulkintakehystensä kohtaaminen.

Samankaltaista jaottelua noudattaa myös Paul Pedersen (1997), jonka mukaan kulttuurinen kompetenssi muodostuu tietoisuuden, tietojen sekä taitojen ulottuvuuksista. Pedersenin mukaan kulttuurinen oppiminen tapahtuu portaittain siten, että ensin on kyettävä tunnistamaan piilevät kulttuuriset olettamukset, jolloin tietoisuus omista kulttuurisista lähtökohdista toimii perustana kulttuurisen osaamisen seuraavalle asteelle, tiedolle. Tieto jakautuu kolmeen eri luokkaan: tietoisuuden myötä havaittavaksi tulevaan tietoon (erot ja yhteneväisyydet kulttuurien välillä, omat reaktiot ja ennakkokäsitykset), tietoon ja ymmärrykseen kulttuurisesta kontekstista (sekä asiakkaan että yhteiskunnan sosio-poliittinen konteksti) sekä tietoon ammatillisista neuvontataidoista (työskentelystrategiat ja -menetelmät sekä asiakkaan asiakassuhteen ulkopuolisten verkostojen tunnistaminen ja hyödyntäminen). Kolmannessa kulttuurisen oppimisen vaiheessa lisääntynyt tietoisuus omista kulttuurisista lähtökohdista ja tiedot kulttuurisista elementeistä ja vaikuttimista asiakkaan elämässä sekä tieto soveltuvista työskentelymenetelmistä johtavat tiedon viemisen käytäntöön ja tiedon soveltamiseen käytännön työssä ja käytännön taitoina. Pedersen tiivistää, että kulttuurikeskeisten taitojen ytimessä on kyky erottaa käytös (*behavior*) odotuksista (*expectations*). Fokusoitumalla jaettuihin, myönteisiin odotuksiin asiakkaan ja työntekijän välillä ja erottamalla ne toisistaan erilaisista tavoista ilmaista asioita, voidaan tehdä toimivia ja soveltuvia interventioita. (mt. 203, 207–208, 220–221).

Tämän neljän ulottuvuuden mallin valossa voidaan todeta, että vähäinen interkulttuurinen pätevyys johtaa toimintaan, joka on sulkeutunutta, syrjäytyntä tai syrjivää ja jonka taustalla ovat toimijan ennakkoluulot ja ”sokeus” kulttuurin koodeille, jotka ohjaavat, rajoittavat ja määrittävät yksilöiden toimintatapoja.

Sosiaalityön kontekstissa kulttuurinen kompetenssi ilmenee toimintana, jossa sosiaalityöntekijä pyrkii ymmärtämään eri etnistä tai kulttuurista taustaa edustavan asiakkaansa kulttuurisia arvoja ja tapoja, etsimään yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia niin kulttuurien välillä kuin niiden sisälläkin löytääkseen kulttuurisesti tarkoituksenmukaisen tavan puuttua asiakkaan tilanteeseen. (Deardorff 2009, 351). Tätä sosiaalityön kontekstissa tapahtuvaa kulttuurisesti kompetenttia toimintaa kutsutaan myös etnisesti sensitiiviseksi sosiaalityöksi. Etnisesti sensitiivinen työote tulee yhä tärkeämmäksi yhteiskunnassa, jossa kulttuurinen monimuotoisuus lisääntyy. Heikot valmiudet toimia tilanteessa, jossa asiakkaan kulttuurinen tausta on hyvin erilainen voi johtaa asiakkaan ja työntekijän välisen ”kulttuurisen kuilun” syvenemiseen, jolloin luottamusta ei synny, työntekijä turhautuu ja asiakkaan ongelma jää ratkaisematta liian suurten ”kulttuuristen erojen” vuoksi (Kamali 2002, 45–46).

Etnisesti sensitiivinen sosiaalityö

Vaikka tarve etnisesti ja kulttuurisesti sensitiiviselle sosiaalityölle on tullut parina viime vuosikymmenenä ajankohtaiseksi moninaistuvan asiakaskunnan myötä, ajatus ei suinkaan ole kovin uusi: ammatillisen sosiaalityön oppiäiti Mary Richmond on jo vuonna 1917 julkaisemassaan *Social Diagnosis*-teoksessa varoittanut sosiaalityöntekijöitä maahanmuuttajan ”kansallisten ja rodullisten” piirteiden ja ominaisuuksien stereotypioinnista tai niiden huomiotta jättämisestä. Richmondin mukaan työntekijä tulisi varmasti yllättymään, jos hän yrittäisi soveltaa samoja toimenpiteitä maahanmuuttaja-asiakkaaseen kuin omaan maanmieheensä ja ennen pitkää tulisi huomaamaan, ettei kulttuurisia erityispiirteitä voi jättää huomiotta. Tieto asiakkaan taustoista ja aiemmasta elinympäristöstä on välttämätöntä hyvän työskentelyasetelman saavuttamiseksi (Richmond 1917, 73, 382). Kun maahanmuuttajien massat vyöryivät Yhdysvaltoihin viime vuosisadan alkupuolella, monissa sosiaalialan julkaisuissa kiinnitettiin huomiota maahanmuuttajaryhmien ongelmiin ja pohdittiin tapoja ”amerikkalaistumisen” tukemiseen. Etnisen sensitiivisyyden kysymykset nousivat pintaan, kun huomattiin, että etniset ryhmät ajautuivat köyhyyteen ja terveysongelmiin. Tietoa eri etnisyyksien ominaispiirteistä ja kulttuureista alettiin kerätä, jotta ymmärrys maahanmuuttajien lähtökohtia kohtaan paranisi ja siten voitaisiin tukea maahanmuuttajien työllisyyttä ja sitä myöten toimeentuloa ja parempaa terveyttä. (Devore 2001, 27–30).

Aikaisempaan työhönsä viitaten Wynetta Devore (2001) muotoilee etnisesti sensitiivisen sosiaalityön kaksi näkökulmaa:

- Etnisyys ja sosiaalinen asema ovat merkittävässä roolissa elämän ongelmien muodostumisessa ja antavat myös näkökulmia ongelmien ratkaisuun.
- Sosiaalityö pyrkii ongelmanratkaisuun ja sen täytyy kiinnittää samanaikaisesti huomioita sekä mikro- että makrotason ongelmiin jotta se voi tehokkaasti ratkaista työn piiriin kuuluvia ongelmia.

(Devore ja Schlesinger 1981, vi, Devoren 2001, 32 mukaan)

Pelkkä etnisyyden huomioiminen ei kuitenkaan vielä ole riittävä tapa tunnistaa ongelmia. On kiinnitettävä huomiota myös sosiaaliseen asemaan ja erityisesti siihen, millä tavalla etniseen ryhmään kuuluminen voi vaikuttaa sosiaaliseen asemaan, esimerkiksi koulutukseen tai tulotasoon. Käsitteitä, joilla kuvataan etnisyyden ja sosiaalisen aseman leikkauspisteessä rakentuvia dispositioita ja käyttäytymistä, ovat etnisen todellisuuden ja *ethclassin* käsitteet. Etnisesti sensitiivisen työn tulisi fokuoitua nimenomaan tapahtumiin etnisyyden ja sosiaalisen aseman kohtauspisteessä. (Devore 2001, 33). Etnisesti sensitiivisen sosiaalityön voisi jopa katsoa olevan edellytys sille, että sosiaalityö

monikulttuurisessa yhteiskunnassa voisi toteuttaa perustehtävänsä, ongelmien ratkaisua ja hyvinvoinnin parantamista fokuosoituen asiakkaan ja hänen ympäristönsä suhteessa ilmeneviin problematiikkoihin.

Kuten aiemmin sosiaalityön tehtäviä määritellessä todettiin, sosiaalityössä on myös toinen tärkeä vuorovaikutussuhde asiakkaan ja ympäristön välisen suhteen lisäksi. Asiakkaan ja työntekijän välisessä suhteessa syntyy sosiaalityön erilaisia tehtäväkenttiä, joissa painottuvat sosiaalityön kontrolli- ja yhteiskuntaan liittämistehtävät, asiakkaan ja työntekijän välinen kumppanuus, huolenpitotehtävät ja asiakkaan ja työntekijän välinen monisyinen vuorovaikutus (Juhila 2006, 13–14). Kommunikaatio ei kuitenkaan ole mahdollista ilman että asiakas ja työntekijä ymmärtävät toisiaan – se on kommunikaation olemassaolon ehto. Kulttuurinen kompetenssi rakentuu pitkälti juuri kommunikaation varaan. Se on ihmisten välistä symbolista, tulkinnallista, transaktiivista ja kontekstuaalista jatkuvaa, pysähtymätöntä prosessia. Kun ihmiset eri kulttuureista kohtaavat, kohtaavat samalla myös erilaiset uskomukset, arvot ja normit. Jaetussa kulttuurisessa kehityksessä myös merkitykset ja tulkinnat ovat jaettuina, kun taas kahden eri kulttuurin välillä voi vallita hyvinkin erilaisia käsityksiä. Kulttuuriin kasvaminen myös tekee ihmisen sokeaksi omalle kulttuurilleen ja kulttuurisista piirteistä muodostuu itsestäänselvyyksiä (Lustig & Koester 2003, 10–17, 27, 29–30, 34). Näin asiakkaan ja työntekijän väliseen vuorovaikutussuhteeseen tulee ikään kuin ”jokeritekijä”, kun asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa kohtaavat yksilöiden lisäksi heidän kulttuurinsa.

Kulttuurisia eroja ylläpitävät monenlaiset tekijät: erityinen historiallinen tausta, ympäristötekijät, institutionaaliset verkostot, biologiset ja teknologiset tekijät sekä kommunikaation konventiot ovat kulttuuria muotoilevia ja ylläpitäviä voimia (Lustig & Koster 2003, 34). Se missä määrin ja millä tavalla eroja sosiaalityössä korostetaan, voi joko haitata työntekoa tai toimia voimavarana. (Barth R. 2001, 137).

Kulttuurisen kompetenssin merkitys sosiaalityölle on sekä käytännöllinen että eettinen. Eettiset kysymykset liittyvät siihen, missä määrin voidaan odottaa joko maahan tulijan tai kulttuurisen tai etnisen vähemmistön edustajan luopuvan omista arvoistaan ja uskomuksistaan. Missä vaiheessa sopeutuminen valtakulttuuriin muuttuu omasta kulttuurisesta identiteetistä luopumiseksi? Toisinaan toisen kulttuurin tapojen omaksuminen voi aiheuttaa monenlaisia ahdistavia kokemuksia: omasta kulttuurista tai joistakin perinteistä luopuminen voi olla hyvin epäkunnioittavaa ja loukkaavaa muita saman kulttuurin edustajia kohtaan. Jos oma kulttuuri ja kulttuuri, johon tulisi sopeutua, ovat hyvin

erilaisia, voi vastaan tulla myös tilanne, jossa joutuu sopeutumisen nimissä toimimaan sellaisella tavalla, joka tuntuu itsestä vääraltä tai erityisen vaikealta. Kenen vastuulla on ymmärtää kulttuurisia eroja ja sopeutua toisen kulttuurin asettamiin ehtoihin? Kulttuurienvälisen kommunikaation haasteena on löytää oman moraalisen ymmärryksen rajat ja vertailupisteet ja samanaikaisesti oppia osoittamaan kunnioitusta muille, vaihtoehtoisille tavoille käsitellä ihmisten ongelmia. (Lustig & Koester 2003, 329–330).

Haaste on myös käytännön työhön liittyvä. Monietnistä lastensuojelutyötä tarkastellut Richard P. Barth (2001, 140–144) muistuttaa, että etnisesti sensitiivinen sosiaalityö sekä huomioi etnisen todellisuuden mahdolliset tai todennäköiset vaikutukset asiakkaiden tilanteissa, että sitoutuu sosiaalityön periaatteeseen pyrkii parantamaan asiakkaiden elämää. Etnisten ja kulttuuristen rajojen kunnioittaminen voi johtaa kulttuurien välisiin kuiluihin ja jopa epäonnistuneisiin toimenpiteisiin. Barth viittaa Yhdysvalloissa käytyyn keskusteluun lastensuojelun sijoituksista, joissa pyrkimys etsiä sijoitettavalle lapselle samaa etnistä taustaa edustava perhe muotoutui syrjiväksi käytännöksi, kun saman kulttuurin tai etnisen ryhmän perheitä ei ollut riittävästi saatavilla. Ainakin pienten lasten kohdalla alustavat tutkimukset osoittavat, että huolenpito ja välittäminen yli etnisten ja kulttuuristen rajojen rakentaa lapsille vahvan kuulumisuuden tunteen joka ei rajoitu omaan etniseen tai kulttuuriseen ryhmään. Kulttuurien ja etnisyyden kunnioittaminen ei voi Barthin mukaan olla lastensuojelun käytäntöjä määrittelevä periaate. Vaikka jaettu etninen tai kulttuurinen piiri voi olla positiivinen asia, se ei aina ole tärkein asia. Myös Forsander ym. (1994, 53–55) peräänkuuluttavat ammatillisuutta sosiaalityöntekijän tärkeimmäksi työvälineeksi ulkomaalaistyössä. Ammatillinen rooli sanelee viime kädessä työntekijän oikeudet ja velvollisuudet. Myöskään ihmissuhdetyön peruseriaatteet eivät hänen mukaansa vaihtelevat kulttuurien välillä. Ajatus viittaa yleisesti jaettuun käsitykseen siitä, että on olemassa universaaleja arvoja ja käsityksiä oikeasta ja väärästä, jotka nousevat kulttuurien yläpuolelle (Lustig & Koester 2003, 331). Bhikhu Parekh (2006, 144–145) kuitenkin huomauttaa, että vaikei voi kieltää, etteikö universaaleja moraaliperiaatteita olisi olemassa, moraalijärjestelmät ovat kuitenkin aina kulttuuriin kirjoitettuja. Kulttuuriset tavat, rituaalit ja seremoniat ovat hyviä esimerkkejä siitä, kuinka ne ilmentävät sen moraalisia arvoja: kuinka käyttäytyä tietyissä tilanteissa, mikä on hyväksyttyä ja mikä kiellettyä. Moraalijärjestelmät voivat olla myös laajemman kulttuurin jakamia, mutta sellaisenaankin ne ovat siitä huolimatta kulttuuriin upotettuja.

Toisinaan myös moraalisia periaatteita joutuu ja on sallittuakin²² kritisoida. Etnisesti sensitiivinen sosiaalityö hakee suomalaisessa sosiaalityössä vielä muotoaan. Kulttuurien välistä viranomaistoimintaa väitöskirjassaan tutkinut Sari Hammar-Suutari (2009, 69–70) muistuttaa, että viranomaiset tekevät työtä sekä sisäisten että ulkoisten vaatimusten ja ehtojen ristipaineessa. Lainsäädäntö ja työorganisaatio asettavat työlle omia vaatimuksiaan ja myös asiakkaalla on omat odotuksensa työskentelyn suhteen. Tutkijatkin voivat esittää ehdotuksia tai odotuksia sille, kuinka etnisesti sensitiivistä tai kulttuurisesti kompetenttia viranomaistyön tulee olla, mutta Hammar-Suutari toteaa, että ilman konkreettisia ja käytäntöön orientoituneita työmenetelmiä pelkät periaatteet eivät vielä riitä nostamaan työntekijöiden kulttuurikompetenssia. Lisäksi yksittäisten viranomaisten mahdollisuudet vaikuttaa työn sisältöihin tai muuttaa niitä institutionaalisia rakenteita, jonka puitteissa työtä tehdään, ovat rajalliset. Puutteelliset resurssit ja lisääntyvä työmäärä ovat monella paikkakunnalla valitettavia tosiasioita, joiden ei voi olettaa jäävän vailla seurauksia työn laadussa ja erityishaasteissa.

²² Parekh 2006, 145

4 NEUVOTTELUJA JA KOHTAAMISIA KULTTUURIEN RAJAPINNOILLA – TEOREETTISIA PAIKANNUKSIA

Käsitteellisissä paikannuksissa on avattu tärkeimpiin tutkimuskäsitteisiin liittyvää keskustelua ja liitetty niitä tämän tutkimuksen kontekstiin. Tässä kolmannessa luvussa kartoitetaan sitä teoreettista keskustelua, joka on tutkimuksen ja sen analyysin pohjalla. Tärkeimpänä taustateoreettisena keskusteluna on kulttuurin käsite sekä kuinka kulttuuri rakentuu niin erilaisissa julkisissa diskursseissa kuin arkipäivän – tai tässä tapauksessa tutkimuskontekstin eli sosiaalityön – toiminnoissa. Nostan esiin myös kaksi tutkimustehtävän kannalta merkittävää niin kulttuuriin kuin sosiaalityöhönkin liittyvää aihetta: rasismien ja toiseuden sekä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden. Edellistä lähestytään rakenteellisen ja piilevän rasismien sekä toiseus-diskurssin kautta ja hieman anti-diskriminatiivisen sosiaalityön periaatteita avaten, jälkimmäistä pohditaan sosiaalityön periaatteiden, lainsäädännön ja monikulttuurisuuspolitiikan näkökulmista.

4.1 Kulttuuri merkitysten rakentajana, puhe kulttuurin rakentajana

Kulttuuri: sisältö, tarkoitus ja merkitys

Bhikhu Parekhin (2000, 142–143) määritelmän mukaan kulttuuri on uskomusten ja tapojen järjestelmä, joiden mukaan ihmiset ymmärtävät, säätelevät ja rakentavat yksilöllisen ja kollektiivisen elämänsä. Toisin sanoen, kulttuuri on ajan myötä rakentunut merkitysjärjestelmä²³, josta Parekh käyttää tarkemmin nimitystä ”tarkoituksen ja merkityksen järjestelmä”. Tarkoituksilla Parekh käsittää asioiden ja toimintojen luonteen ja niiden tarkoitusperät ja merkityksillä niiden asioiden ja toimintojen arvon. Ymmärrykseen pyrkiminen ei ole ainoastaan teoreettisen tai filosofisen ymmärryksen hakemista, vaan se on myös käytäntöön orientoitunutta ja sen ihmiselämää organisoiva vaikutus pohjautuu tietyille tavalle käsitteellistää ja ymmärtää elämää. Näin kulttuuri sekä rakentaa merkityksiä ja tarkoituksia, että myös rakentuu niistä merkityksistä ja tarkoituksista, joita ihmiset tuottavat.

Kulttuuri ilmenee monilla eri tasoilla: kielessä, myyteissä, rituaaleissa, symboleissa, jaetuissa muistoissa, kehonkielessä, tavoissa, perinteissä, instituutioissa, taiteissa, ihanteissa ja

²³ Engl. ”a system of meaning and significance”. Suomeksi sanat meaning ja significance kääntyvät hieman päällekkäisinä, minkä vuoksi käytän yksinkertaista käsitettä ”merkitysjärjestelmä”, jota myös Raymond Williams (1981, 13) on käyttänyt kulttuuria kuvatessaan.

moraalikäsityksissä sekä sosiaalista kanssakäymistä määrittävissä säännöissä ja normeissa. (Parekh 2000, 143–144). Merkitysjärjestelmänä se on olennainen niin taloudellisissa, poliittisissa kuin sosiaalisissakin järjestelmissä ja instituutioissa ja se on olemassa myös merkitysjärjestelmänä itsessään, kaikkein ilmeisimmin kielessä. (Williams 1981, 207–208). Kulttuuri heijastuu kielessä, sen muotosäännöissä, kieliopissa ja sanastossa, jotka käsitteellistävät, järjestävät ja kuvaavat maailmaa. (Parekh 2000, 143). Stuart Hallin (1997, 4) mukaan kielet ovat representaation järjestelmiä, joissa ajatukset, käsitykset, ideat ja tunteet ilmaistaan ja kommunikoidaan jonkinlaisen representatiivisen elementin avulla. Kieli on tässä merkityksessä paljon puhuttua tai kirjoitettua kieltä laajempi käsite: se että kommunikoidaksemme ymmärrettävästi meidän on ”puhuttava samaa kieltä” tarkoittaa, että tulkitsemme ääniä, kuvia, ilmeitä ja kehonkieltä karkeasti ottaen samalla tavalla.

Kulttuuri merkitysjärjestelmänä vaikuttaa monenlaisissa toiminnoissa, suhteissa ja instituutioissa, mukaan lukien muttei vain niihin rajoittuen, sellaiset toiminnot ja instituutiot joita ei käsitetä nimenomaan ”kulttuuriseksi”. Tässä mielessä kulttuuri kaikkeen toimintaan upotettuna merkitysjärjestelmänä on myös kaksisuuntainen: kulttuuriset merkitykset sulautuvat aina jossain määrin kaikkeen muuhun toimintaan ja vastaavasti kaikki muu toiminta sulautuu aina jossain määrin takaisin kulttuuriin. Kulttuuri ei näin ollen ole irrallinen yksikkö eikä kulttuurista voida irrottaa sellaisia elämänalueita, jotka eivät olisi kulttuurisia. Niin politiikka, talous, julkinen kuin yksityinenkin ovat merkitysjärjestelmän vaikutuksen alaisia ja vastaavasti merkitysjärjestelmä rakentuu niiden vaikutuksessa. (Williams 1981, 209).

Kulttuuri on myös keskeinen identiteetin perusta. Kulttuurin sisältämät jaetut merkitysjärjestelmät tuottavat jaettuja identiteettejä, tunnetta kuulumisesta johonkin yhteisöön ja antavat yksilöille selvyyttä siitä, keitä he ovat. Kun kulttuurinen identiteetti rakentuu käsitykselle yhteisestä alkuperästä, historiallisesta asuinpaikasta ja sukulaisuudesta, kulttuurisesta identiteetistä aletaan puhua vahvana ja tiukkarajaisena *etnisyytenä*. Koska yhteinen etnisyyteen perustuva kulttuurinen identiteetti on usein hyvin pitkällä aikavälillä muotoutunut, sitä aletaan pitää luonnollisena, ei kulttuurin muodostamana vaan luontoon kuuluvana ominaisuutena. (Hall 2003b, 85, 92-93).

Geertzin (1973) mukaan ihmisyyys muotoutuu kulttuurin vaikutuksesta. Jaavalaisia tutkinut Geertz esittää, että ihmiseksi ei tulla vain olemalla ihminen vaan juuri tietynlainen ihminen. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että käsitys ihmisyydestä olisi niin jyrkkä, että yhteen kulttuuriin kuuluminen olisi ainoa tapa olla ihminen, mutta se antaa pohjaa ajatukselle, että kaikki tavat olla ihmisiä eivät välttämättä ihmisten mielissä ole samanarvoisia tai yhtä tavoiteltavia tapoja. Se voi pitää paikkansa

myös kulttuurin sisällä. Jokaisessa kulttuurissa on tietynlaisia ihanteita siitä, minkälainen ihminen on hyvä ihminen ja miten ollaan juuri oikeanlaisia ihmisiä. (mt. 53). Tai se voi olla ”tyypillisen” ihmisen, normaaliuden etsimistä ja tavoittelua, kuten sosiaalityössä: syrjäytyneiden ja marginaaliin joutuneiden tai sinne sysättyjen ihmisten saattamista ”normaaliin elämään” ja sellaisiin elämän puitteisiin, joita yleisesti pidetään hyväksytyinä, tavoiteltavina ja normaaleina. (Raunio 2009, 59; Helne 2002, 20; Juhila 2006, 52).

Kulttuurin sisältämät normatiiviset käsitykset ilmenevät myös politiikassa. Kulttuuri heijastuu politiikassa merkitysrakenteiden kautta: poliittisella areenalla kulttuurin merkitysten järjestelmä saa julkisen, valtiollisen muodon. Kulttuuriset käsitykset ja ajatukset – uskonnolliset, moraaliset, käytännölliset, esteettiset – tarvitsevat institutionalisoituneen muodon, jonka saadakseen ne tarvitsevat voimakkaita sosiaalisia ryhmiä saadakseen aikaan voimakkaita sosiaalisia vaikutuksia (Geertz 1973, 311–312, 314).

Sosiaalityötä ajatellen tällaiset normatiiviset käsitykset ovat varsin merkittävästi läsnä ja osa sen perustehtävää. Se, mitä suomalaisessa yhteiskunnassa yleisesti pidetään hyvänä ja tavoittelemisen arvoisena elämänä, antaa sosiaalityölle sen oikeutuksen puuttua ihmisten elämään. Kuitenkin ymmärrys siitä, että hyvä elämä ei ole universaalisti määriteltävissä, vaan perustuu vaihtelevasti myös yksilöllisille näkemyksille, asettaa sosiaalityön haasteelliseen asemaan. Asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja autonomian kunnioittaminen sekä ajatus asiakkaasta oman elämänsä asiantuntijana asettavat työlle vaatimuksia, joihin vastaamiseen tarvitaan uutta tietoa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004, 57). Millaiseksi kulttuuriset asemoinnit muotoutuvat tilanteissa, joissa asiakas ja työntekijä tulevat eri kulttuureista eivätkä välttämättä jaa samaa kulttuurista käsitystä siitä, millainen on hyvä ja tavoittelemisen arvoinen elämä ja mikä on normaalia ja hyväksyttävää käytöstä? Minkälaiset ihmisenä olemisen tavat muodostavat sosiaalityössä sen hyvän elämän, jonka saavuttamisessa asiakasta tuetaan?

Kulttuuri puheessa – kohtaamisia kulttuurien rajapinnoilla

Geertz toteaa, että kiinnostus ja innostus eletyn elämän symbolisten muotojen ja merkitysten etsintää kohtaan on ollut valtaisa. Se, mikä aiemmin oli vain filosofien ja kirjallisuudentutkijoiden käyttämä käsite, on tullut laajalti myös kulttuurintutkimuksen kentälle. (Geertz 1973, 29). Ulf Hannerz (2003, 213) on pannut merkille samanlaisen valuman kulttuurin käsitteen kanssa. Aiemmin vain tutkijoiden ja sivistyneistön käyttämä käsite on lyhyessä ajassa livennyt akateemiselta kentältä hyvin vaihtelevien intressiryhmien käyttöön. Nykyisin yhtäläillä niin poliittiset päättäjät, konsultit,

mainostoimistot, tavalliset kaduntallaajat, maahanmuuttokriitikot kuin muukalaisvihamieliset aktivistitkin julistavat agendojaan ”kulttuurin” nimissä. Kun useissa yhteyksissä puhutaan (osin virheellisesti, kuten aiemmin on todettu) kulttuurien kohtaamisesta tai joskus jopa kulttuurien yhteentörmäyksistä tai kulttuurien välisistä konflikteista, Hannerz esittää, että meneillään on pikemminkin kulttuurin määritelmien yhteentörmäys. (mt. 21).

Hannerzin (2003) mukaan kulttuurin määritelmät keskittyvät karkeasti kahden vastakkaisen asemoinnin leiriin. Toisessa ovat kulttuurien yhteentörmäyksen uhkakuvia maalailevat kulttuurifundamentalistit ja toisaalla kulttuuriin ylistävästi suhtautuvat erilaiset kulttuurienvälisyyttä ja monikulttuurisuutta kannattavat intressiryhmät. Esimerkkinä kulttuurifundamentalistisesta kulttuurinäkemyksestä Hannerz nostaa esiin yhdysvaltalaisen Samuel Huntingtonin teesin sivilisaatioiden yhteentörmäyksestä. Huntingtonin esityksen mukaan seuraava suuri konflikti tulee poliittisten agendojen sijaan olemaan kulttuurien välillä, muutamien suurten ”kulttuuristen blokkien” yhteentörmäyksenä. Kulttuurifundamentalistisen Huntingtonin näkemyksestä tekee se, että kulttuurit ja kulttuuriblokit käsitetään muuttumattomina, toisistaan erilaisina. Ihmiset kantavat kulttuuriaan luontaisena ominaisuutena ja ovat siksi luonnollisesti ristiriidassa toisia kulttuureita kantavien ihmisten kanssa. (mt. 214–221).

Kulttuuriin hyvin myönteisesti suhtautuvia puhetapoja Hannerz löytää niin kulttuurienvälisiin kohtaamisiin erikoistuneista interkulturalisteista, kulttuuria ja moninaisuutta itseisarvona pitävistä kosmopoliittisista kulttuurin ylistäjistä kuin kulttuurisista eroista, kollektiivisista identiteeteistä ja kulttuurin valtakyksistä kiinnostuneesta monikulttuurisuudestakin. Yhteistä näille on melko tai erittäin myönteinen suhtautuminen moninaisuuteen. (Hannerz 2003, 217–221).

Geertzin määrittelyt kulttuurista käsittelevät pääasiassa sitä, mitä sivistyneistön piirissä kulttuurista on pyritty ymmärtämään, sen sisältöä. Hannerzin huomion mukaan sen sijaan että keskusteltaisiin siitä, mitä kulttuuri on tai millaisia sisältöjä ja merkityksiä sillä on, puhutaan kulttuurista sen rajapinnoilla, siellä missä ”kulttuurit kohtaavat”. Diskurssit painottuvat eroihin, jolloin tavat puhua kulttuurista keskittyvät siihen, minkä Geertz (1973, 10–11) toteaa olevan kulttuurin määritelmää (kulttuuri on symbolista toimintaa) hämärtävä tapa pyrkiä havainnollistamaan kulttuuria; että kulttuuri on itsenäinen ja sisäsyntyinen todellisuus, joka on ihmisistä riippumaton ja jolla on omia tarkoituksia ja voimia.

Kulttuurin syvintä olemusta on lähestytty myös ”etnotieteenä”²⁴, jonka mukaan kulttuuri rakentuu psykologisten käytöstä ohjaavien rakenteiden kautta ja joiden avulla yksilö kykenee toimimaan yhteiskunnassa sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Etnotieteellinen lähestymistapa antaa ymmärtää, että kulttuuri voidaan pilkkoa käyttäytymismalleiksi ja lopulta kirjoittaa auki systemaattisina sääntöinä, jolloin kuka tahansa asiaan riittävän syvästi perehtyvä voisi ikään kuin tulla ”natiiviksi” (Geertz 1973, 11). Tällainen hyvin pragmaattinen suhtautuminen kulttuuriin on nähtävissä esimerkiksi Hannerzin (2003, 217–218) leikkisästi nimittämällä ”kulttuurishokin estämiseen tähtäävällä elinkeinoalalla”, erilaisten kulttuuriin kohtaamisiin, monikulttuurisuuteen ja kulttuurienväliseen viestintään erikoistuneiden kouluttajien ja konsulttien työskentelyssä. Kulttuuri on ”teknistä” osaamista, opittavissa olevia malleja.

Hannerzin interkulturalistit ovat siinä mielessä lähellä asian ydintä, että he toimivat siellä, missä kulttuurit kuvaannollisesti ”kohtaavat”, kulttuurien rajoilla. Jos kuitenkin etnisyys ja kulttuuri nähdään selvärajaisena, biologisesti syntyneenä, jaettujen arvojen ja kulttuuristen muotojen yhteisönä, johon kuulutaan tiettyjen erotettavissa olevien ja luokiteltavien piirteiden perusteella, tullaan lähelle sellaista jäykkää käsitystä kulttuurista ja etnisyydestä, jota voidaan pitää kulttuurirelativismina tai kulttuurisena fundamentalismina. Jos käsitykseen lisätään hierarkkiset suhteet etnisten ryhmien välillä, päästään jo melko lähelle perinteistä rasismien lähtökohtaa. (Hannerz 2003, 215–215; Barth F. 1969, 10–11, 76–78).

Käsitys kulttuuristen tai etnisten ryhmien muodostumisesta tällä tavalla yhteisen kulttuurin jakamisena voidaan nähdä myös siten, että kulttuurin jakaminen ei olekaan ryhmään kuulumisen keskeinen määrittäjä, vaan ennemminkin ryhmään kuulumisen tulos tai implikaatio. Etniset ryhmät voidaan tällöin nähdä sosiaalisen järjestyksen muotona, joka rakentuu kulttuuristen, usein syntyperään ja taustaan viittaavien, piirteiden perusteella. (Barth F. 1969, 11–13). Sosiaalisesti järjestyviä etnisiä ja kulttuurisia ryhmiä voidaan siten luokitella myös ulkoapäin, esimerkiksi nimen, ulkonäön tai muun piirteen perusteella ja ulkopuolelta tehdyt luokitukset voivat poiketa luokittelun kohteena olevien omista luokitteluista. Tällöin etnisen ja kulttuurisen ryhmän rajat eivät enää näyttäytyä niin selvärajaisina. Barthin mukaan eroja ja samankaltaisuuksia etnisten ryhmien välillä ei nähdäkään objektiivisesti ”sellaisena kuin ne ovat”, vaan toimijat huomioivat vain ne erot ja samankaltaisuudet, joita pitävät merkittävinä, jolloin toimijasta riippuen pienikin eroavaisuus voidaan esittää valtavana ja toisaalta, suurikin eroavaisuus voidaan jättää huomiotta tai

²⁴ Engl. ethnoscience

tarkoituksellisesti vähätellä sitä. Kulttuuriset sisällöt, joiden perusteella jaotteluja tehdään, ovat pääasiassa kahdenlaisia: ulkoisiin merkkeihin tai signaaleihin, kuten pukeutumiseen tai kieleen, perustuvia identifikaatioita tai perusarvoihin, kuten moraalisiin standardeihin, liittyviä. (mt. 14).

Etnisten ja kulttuuristen ryhmien rajoilla tapahtuvista rajankäynneistä ”kulttuuristen kohtaamisten”, joissa kaksi eri kulttuurista tai etnistä ryhmää edustavaa yksilöä kohtaavat, tulisi Fredrik Barthin mukaan ylläpitää rajojen ja siten myös etnisten ryhmien olemassaoloa kulttuuristen erojen avulla, sillä kulttuuriset erot ovat hänen mukaansa etnisiä rajoja ylläpitävä voima. Kun vuorovaikutus kulttuurisissa kohtaamisissa kuitenkin välttämättä vaatii jonkinlaisia yhteisiä pelisääntöjä, syntyy etnisten ryhmien välille erilaisia vuorovaikutussuhteita. Jos kaikki toimijaosapuolet ovat yhtä mieltä näistä kulttuurienvälisen suhteen ”säännöistä”, kulttuurit voivat jatkaa rinnakkaiseloaan ilman että toimijoiden tarvitsee ulottaa yhteisiä pelisääntöjä laajemmalle, kuin mitä kulttuurienväliset kohtaamiset välttämättä vaativat. Tässä tullaan Barthin näkemyksen mukaan lähelle pluralistisen yhteiskunnan määritelmää: kulttuurit ja etniset ryhmät elävät yhteiskunnassa oman kulttuurinsa säilyttäen, mutta toimivat tietyllä yhteiskunnan tasolla yhteisten sääntöjen ja jaettujen koodien mukaisesti. Pluralistisen yhteiskunnan määritelmän alle voidaan kuitenkin sovittaa hyvin monenlaisia variaatioita siitä, kuinka kulttuuri ja etnisyys rakentuvat yhteiskunnan sisällä. Jos etnisyys ja oman kulttuurin säilyttäminen esimerkiksi sijoitetaan yksityisen elämän alueelle ja ”julkinen” edustaa valtakulttuuria tai aluetta, johon kulttuuriset erityispiirteet eivät ulotu, asetetaan samalla rajoituksia yksilöille. Etnisyydestä voi tuolloin muodostua status, joka määrittelee yksilön toimintamahdollisuuksia samoin mekanismein kuten vaikkapa sukupuoli. (Barth F. 1969, 15–17).

Barthin pohdintojen valossa palataan takaisin Ulf Hannerzin huoleen erilaisista kulttuurista puhumisen tavoista. Pohjimmiltaan kyse on siitä, millaista rajankäyntiä etnisten ja kulttuuristen ryhmien välillä käydään puheen tasolla, miten puheet rakentavat kulttuurisia ryhmiä ja eroja tai samanlaisuuksia. Ja kuten edellä jo todettiin, puhe ei ole vain puhetta, vaan perustavanlaatuisen kulttuuria ja kulttuurista merkitysjärjestelmää ilmentävä ja uudistava väline. Hannerz (2003, 216–217) esittää, että kulttuurintutkimuksen näkökulmasta on varsin tärkeää pitää silmällä myös ”kulttuurin” nimissä käytävää keskustelua varsinaisen tiedeyhteisön ulkopuolella sekä seurata, millaisia kaikuja ne saavat julkisessa keskustelussa. Huolestuttavana kehityksenä voidaan pitää sitä, että kulttuurifundamentalismiin kytkeytyvät ajattelumallit, joissa kulttuuriset erot nähdään luonnostaan ristiriitaisina ja kulttuuri itsessään synnynnäisenä ominaisuutena, voivat saada vastakaikua, koska ne ovat ehkä monimuotoisuutta ylistäviä puheita paremmin ”arkijärkeen” sopivia, selkeitä tapoja hahmottaa kulttuureja.

Kulttuurifundamentalistinen ajattelu pitää sisällään käsityksen, että kulttuurit ovat selvärajaisia ja muuttumattomia. Näkemys ei rajoitu pelkästään kulttuurifundamentalisteihin – se voi olla muillekin selkeä tapa hahmottaa kulttuureja monikollisina, rajattuina yksikköinä. Hannerz (2003) ehdottaa fundamentalismin vastapainoksi prosessuaalista kulttuurikäsitystä, jossa ihmisten toimijuus nousee kulttuurin rakenteita merkittävämmäksi. Prosessuaalinen näkökulma sisältää ajatuksen kulttuurien hybridisyydestä, joissa ihmiset ”jakavat eri osia henkilökohtaisista kulttuurisista repertuaareistaan erilaisten ihmisryhmien kanssa” (mt. 224–225). Hybridisyyttä on esitetty lähtökohdaksi myös politiikan tekemisessä (ks. Skot-Hansen 2010). Prosessuaalinen ja hybridinen identiteettikäsitys voi kuitenkin olla sellaisenaan vaikea hahmottaa. Ihmiset kaipaavat ajatusmalleja, jotka antavat yleisen ymmärryksen maailman järjestyksestä, kokonaiskuvan, joka sopii heidän käytännön kokemusmaailmaansa. Hannerzin mukaan voidaan puhua ”kulttuurisesta kansalaisymmärryksestä”, joka on interaktionistista, jolloin ymmärretään että kulttuurien yhteiselo vaatii neuvotteluja ja ongelmat täytyy vain kohdata. Interaktionistinen lähestymistapa kulttuuriin tarjoaa myös mahdollisuuden pohtia monimuotoisuutta yhteiskunnassa: oikeus omaan kulttuuriin (joka on Suomessakin lainsäädännössä saakka määritelty) voi kohdata rajoitteita sellaisissa yhteiskunnallisissa konteksteissa, joissa toiminnan on perustuttava oikeudenmukaisuudelle ja yhteisille pelisäännöille (mt. 229–230). Juuri tämän vuoksi sosiaalityö on mielenkiintoinen konteksti tutkimukselle: sen toiminnan edellytykset ja lähtökohdat perustuvat yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden ihanteille, joka voi monimuotoisuuden lisääntyessä yhteiskunnassa tuoda eteen eriasteisia ongelmia, joihin emme voi pelätä tarttua.

4.2 Toiseus ja rasismi instituutioissa ja rakenteissa

Ennen lisääntyneitä maahanmuuttoa 1990-luvulla rasismista ei suomalaisessa keskustelussa puhuttu kovinkaan paljon. Rasismi on kuitenkin löytänyt tiensä suomalaiseen keskusteluun 1990-luvulta alkaen ja aihetta on tutkittu, samoin kuin siitä on uutisoitu silloin, kun se on avoimuudessaan ja äärimmäisyydessään ylittänyt uutiskynnyksen. (Rastas 2005, 70–71; 2009, 47).

Vesa Puuronen (2011) on koonnut rasismin määritelmää erottamalla neljä rasismin muotoa: vanha rasismi, uusrasismi, rakenteellinen rasismi ja arkielämän rasismi. Vanha rasismi perustuu biologisiin rotuhierarkkisiin jaotteluihin, kun taas uusrasismi ei ole sidottu biologisiin vaan kulttuurisiin eroihin, joiden perusteella ihmiset voidaan hierarkkisesti jakaa eri kulttuuriryhmiin. Rakenteellisesta rasismista puhutaan silloin, kun instituutioissa tai normatiivisissa käytännöissä ryhmiä jaotellaan

eriarvoiseen asemaan kulttuurin, rodun tai etnisyyden perusteella. Arkielämän rasismi puolestaan ilmenee arkisessa kanssakäymisessä ihmisten välillä. Se voi olla selkeästi rikollista toimintaa, kuten avointa syrjintää ja eristämistä tai fyysistä väkivaltaa vähemmistöjen jäseniä tai omaisuutta kohtaan, mutta muut arkipäivän rasismien muodot, kuten pahan puhuminen, nimittely, loukkaavat eleet, ilmeet ja katseet tai vältteleminen ovat tulkinnanvaraisempia. Silloin tärkeä huomio on se, tunteeko rasistiseksi epäillyn käytöksen kohde teon rasistiseksi. Rasistiseksi koettu puhe tai toiminta määrittyy rasismiksi, vaikka se olisikaan rikoslaisissa rangaistava teko. (mt. 56–61).

Rasismien sijaan suomalaisessa keskustelussa on mieluummin puhuttu syrjinnästä tai suvaitsemattomuudesta (Rastas 2005, 69). Syrjinnän ehkäisemiseen ja syrjivien käytäntöjen torjumiseen ohjaavat myös sosiaalityön eettiset periaatteet. Kansallisella tasolla ammattiliitto Talentia (2012, 9) on eettisissä ohjeissaan muotoillut yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuden toteuttamista sosiaalialalla neljän periaatteen kautta: negatiivisen syrjinnän estäminen, erilaisuuden tunnustaminen, voimavarojen tasapuolinen jakaminen ja epäoikeudenmukaisen politiikan ja toimintatapojen vastustaminen. Oikeudenmukaisuus, tasa-arvo ja demokratia ovat sosiaalityössäkin vaikuttavia yhteiskunnallisia arvoja (Raunio 2009, 87) Sosiaalityöntekijöitä velvoittaa myös lainsäädäntö. Esimerkiksi laki yhdenvertaisuudesta sekä Suomen perustuslain määrittämät perusoikeudet ohjaavat kohti yhdenvertaisuutta ja moniarvoisuutta.

Rasismien syntymekanismi voidaan jäljittää käsitykseen siitä, että ihmisten ja ryhmien välillä on etnisyyteen ja kulttuuriin perustuvia valtahierarkioita, joiden perusteella kaikki ihmiset tai kulttuurit eivät ole samanarvoisia. Rasismien taustalla on prosessi, josta puhutaan toiseksi tekemisenä tai toiseuttamisena²⁵. John Fiske (2003, 135) mukaan toiseuttaminen on yksi keskeisimmistä representaation ja sitä myötä vallan strategioista²⁶.

Toiseudessa on kyse kahden ryhmän välisestä erottelusta ja erottelun myötä syntyvästä valta-asetelmasta, jossa toiseksi määrittynyt ryhmä (esimerkiksi maahanmuuttajat tai etniset vähemmistöt) arvotetaan vähempiarvoisiksi. Yhdistävien piirteiden sijaan kiinnitetään huomiota ennemminkin erottaviin tai erilaisiksi tai poikkeaviksi koettuihin piirteisiin. Toiseutta kuvataan myös rinnakkaisilla ja määrittelevillä käsitteillä, kuten vierautena, poikkeavuutena, erilaisuutena, muukalaisuutena tai vastakohtaisuutena. (Löytty 2005, 162–163).

²⁵ Engl. 'othering'

²⁶ "Vallan kulttuuri on representaatioiden kulttuuria". Fiske esittää, että vallan diskurssi ja oikeutus perustuu kyvyille tuottaa representaatioita maailmasta. (Fiske 2003, 131).

Valtahierarkioita ja toiseutta luodaan ja ylläpidetään erilaisilla dualistisilla ja spatiaalisilla metaforilla, joiden käyttö on usein tiedostamatonta. Nämä metaforat jakavat joukkoja yläpuolelle ja alapuolelle, keskukseen ja periferiaan, ulkopuolelle ja sisäpuolelle. Keskuksessa tai ”ytimessä” sijaitsee se mikä on vahvempaa, oikeampaa ja tärkeämpää ja periferiassa sijaitsevat marginaalit, muut tai ulkopuoliset. Sisä- ja ulkopuolimetafora vie keskus-periferia metaforan astetta pidemmälle; se asettaa niiden välille selkeän rajan, joka jakaa tilan sisäpuoleen ja ulkopuoleen. (Hyman 1996, 48–51).

Toiseus syntyy erilaisten representaatioiden kautta tai sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Toiseuden representaatiot antavat toiseksi määrittyville vastakkaisia ja usein negatiivisia attribuutteja. Kun toinen määrittää negatiivisin ominaisuuksin, annetaan samalla ymmärtää, että vastakkaiset hyvät ominaisuudet ovat itsellä. Eurooppa-keskeisessä ajattelussa eurooppalainen tai länsimainen kulttuuri nähdään oletuksena, jota vastaan muita kulttuureita arvioidaan. Muut määrittyvät toiseksi tai ulkopuoliseksi, jotka edustavat edistyksellisen ja järkevän länsimaisuuden vastakohtia: aggressiivisuutta, fanaattisuutta tai pysähtyneisyyttä. (Löytty 2005, 168–169).

Erilaisuutta kohdatessamme yhden eron havainnointi voi aktivoida koko joukon erilaisia oletuksia, mitä tehtyyn havaintoon liittyy. Ihonvärin perusteella ihmiseen voidaan liittää stereotyyppisiä ominaisuuksia tai käytösmalleja. (Löytty 2005, 162). Virheellisiä tulkintoja voidaan tehdä myös selittämällä poikkeavaksi koettu käytös kulttuurilla, kun käytöksen syyksi nähdään kulttuuri, ihonväri tai kansallisuus, vaikka vastaava käytös valtaväestöä edustavalta henkilöltä selitettäisiin henkilökohtaisista ominaisuuksista riippumattomilla tekijöillä, kuten vaikkapa väsymyksellä. (Forsander ym. 1994, 53).

Sosiaalityössä identiteetit ovat tärkeässä roolissa asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa. Sosiaalityöntekijät tarvitsevat työssään ymmärrystä ja käsitystä siitä, millaisia identiteettejä asiakkaat rakentavat itselleen ja millaisia identiteettejä heille rakennetaan. Jos identiteetti nähdään muuttumattomana tai synnynnäisenä ominaisuutena ja sen kautta muodostetaan kategorioita, joihin ihmiset ominaisuuksiensa puolesta luokitellaan, kadotetaan asiakkaan yksilöllisyys ja vaarana on virheellisten johtopäätösten tekeminen asiakkaan tilanteesta. Kulttuurisesti sensitiivinen sosiaalityökin voi epäonnistua jos käsitys moninaisuudesta jämähtää stereotyyppisesti leimattujen ryhmien muodostamaksi ”monimuotoisuudeksi” (Dominelli 2004, 76–78).

Keskustelu toiseudesta, erilaisuudesta ja rasismista koskettaa sosiaalityötä monella tavalla ja se tulee esiin myös puheessa ja tavoissa hahmottaa erilaisiksi koettuja tilanteita tai asiakkuuksia. Koettu erilaisuus joko asiakkaan tai työntekijän tai molempien puolelta voi johtaa epävarmuuteen ja jopa pelkoon, mikä taas on haitallista työn vaikuttavuuden kannalta tai tekee työstä muulla tavalla haasteellista (Hammar-Suutari 2009, 28–29). Lena Dominellin (2004, 76) mukaan sosiaalityössä toiseutta tuotetaan esimerkiksi silloin, kun joku määritellään syrjäytyneeksi tai poikkeavaksi. Kun yksilö tai jokin ryhmä määritellään vallalla olevien sosiaalisten normien ulkopuolelle, marginaaliseksi ja yhteiskunnasta syrjäytyneeksi ”toiseksi”, heistä tulee sosiaalityön toimenpiteiden kohteita. Vaikka sosiaalityön voikin tästä näkökulmasta nähdä toiseutta tuottavana ja siten myös ”oppressiivisuuden dynamiikkaa”²⁷ toteuttavana, siinä piilee myös mahdollisuus tunnistaa toiseuden syntymekanismia ja muuttaa vallalla olevia toimintamalleja.

Erilaisuus ja toiseus esiintyvät myös puheessa ja niitä tuotetaan ja ylläpidetään yhteiskuntaan sisäänkirjoitettuna, jolloin ne läpäisevät myös yhteiskunnassa toimivat instituutiot ja niiden käytännöt. Erojen tuottaminen ei välttämättä ole suoraa syrjintää vaan voi esiintyä myös piilevänä ja tahattomanakin. (Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 11). Se voi olla reagointia erilaisuuden kokemukseen, joka perustuu totutusta poikkeamiselle: tilanne pyritään ottamaan haltuun sovittamalla se olemassa oleviin raameihin (Hammar-Suutari 2009, 163).

Sosiaalityössä rasisminvastainen työ alkaa sillä, että sosiaalityöntekijät tulevat tietoisiksi omista arvoistaan ja ennakkoluuloistaan sekä ottavat vastuuta omista tekemisistään. Rasisminvastainen työ alkaa yksilötasolta, mutta toiminnan päätavoite on rakenteellisen muutoksen aikaansaaminen (Dominelli 1988, 72–73). Yksittäisten työntekijöiden voi kuitenkin olla vaikea aikaansaada muutosta, kun vastassa ovat koko yhteiskunnan ja instituution rakenteet (Hammar-Suutari 2009, 70). Rasismitietoisuutta lisäämään pyrkivä koulutus voi olla yksi tapa pyrkiä saamaan aikaan muutos rakenteissa (Dominelli 1988, 73), mutta ilman laajempaa yhteiskunnallista vuoropuhelua rakenteellista muutosta on vaikea saada aikaan (Hammar-Suutari 2009, 70). Paikalliset kokeilut eivät välttämättä leviä yleiseksi käytännöksi, jolloin rakenteellista muutostakaan ei todennäköisesti tapahdu.

²⁷ Engl. 'dynamics of oppression' (Dominelli 2004, 76).

4.3 Yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja universalismi sosiaalipolitiikassa ja sosiaalityössä

Tutkimusta taustoittavan teoreettisen ja käsitteellisen katsauksen päätteeksi käsitellään vielä ehkä yhtä akuuteinta kysymystä, mikä liittyy monimuotoisessa yhteiskunnassa tehtävään sosiaalityöhön, nimittäin yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon dilemmaa monikulttuuristuvassa asiakastyössä. Tarkastelen seuraavassa kuinka kulttuurista erilaisuutta ylipäättään huomioidaan yhteiskuntapoliittisissa yhteyksissä ja lainsäädännössä sekä sitä, millaiset tasa-arvoon liittyvät diskurssit ohjaavat sosiaalityötä.

Viranomaisilla on lain asettama velvoite edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Yhdenvertaisuuslain (2004/21) 4 §:n mukaan viranomaisten tulisi edistää yhdenvertaisuutta asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa, mikä edellyttää yhdenvertaisuuden ulottamista myös hallintoon ja toimintatapoihin. Viranomaisten tulee niin ikään pyrkiä muuttamaan yhdenvertaisuuden toteutumista estäviä olosuhteita. Lain 6 §:n mukaisesti etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen tai uskonnon perusteella tapahtuva syrjintä on laissa kielletty. Syrjintä määritellään välittömäksi tai välilliseksi syrjinnäksi, häirinnäksi tai käskyksi tai ohjeeksi syrjiä. Syrjintänä ei kuitenkaan pidetä sellaista menettelyä, jolla pyritään toteuttamaan lain mukainen yhdenvertaisuus. Tämä tarkoittaa, että yhdenvertaisuuden edistämiseksi voidaan perustella erilainen kohtelu, jos näin menettelemällä voidaan taata suurempi yhdenvertaisuuden toteutuminen.

Yhdenvertaisuuden lisäksi tasa-arvo on sosiaalityölle, kuten toki myös koko suomalaiselle hyvinvointivaltiolle, keskeinen periaate ja toimintaa ohjaava tavoite. Pyrkimys tasa-arvoon on myös osa sosiaalityön eettisiä ohjeistuksia (Talentia 2011). Sosiaalipolitiikassa tasa-arvo on ideologinen arvolähtökohta ja sosiaalipoliittisen toiminnan normatiivinen kriteeri. Tasa-arvon määrittäminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista. Yhteiskunnan tasolla se ei tarkoita aritmeettista tasa-arvoa, jossa kaikki saavat kaikkea saman verran, vaan suhteellista tasa-arvoa, jonka kriteerinä voivat olla ansiot eli meriitit tai tarve. Myös huono-osaisten sosiaalisen turvan ja aseman parantaminen on ollut yksi tasa-arvoa määrittelevä kriteeri. (Raunio 1990, 29–30).

Hyvinvointivaltion vahvalla kaudella ennen 1990-luvun lamaa sosiaalityön asiakkuuden leimaavuutta pyrittiin lieventämään liittämällä sosiaalityö osaksi universaalisuusperiaatteelle nojaavaa sosiaalipolitiikkaa. Universalismin ideologia puolestaan tuottaa oletuksen, että kaikkien ihmisten tarpeet ovat samanlaisia, jolloin ne voidaan tyydyttää kaikille tarjottavilla universaaleilla

palveluilla. Universalismin periaatteeseen kätkeytyy siten myös tarve viimesijaiselle tuelle niille ihmisille, jotka syystä tai toisesta poikkeavat oletetusta samanlaisuudesta. Tämän kautta sosiaalityö saa hyvinvointivaltiollisen oikeutuksensa. On toki myös muistettava, että sosiaalityössä on perimmiltään joka tapauksessa kyse yhteiskunnan marginaaleissa elävien ihmisten parissa tehtävästä työstä. (Juhila 2002, 11). Sosiaalityöllä on siten merkittävä rooli myös tasa-arvon toteuttamisessa, sillä jotta tasa-arvoa voitaisiin edistää, tulee yhteiskunnan huono-osaisuutta pyrkiä vähentämään. (Raunio 1990, 29). Pyrkimys tasa-arvoon sisältääkin sosiaalityölle paradoksaalisen tavoitteen tehdä itseään tarpeettomaksi.

Miten kulttuurinen monimuotoisuus ja sosiaalityön asiakaskunnan monimuotoistuminen sitten näkyy muutoksena yhteiskuntapolitiikassa? Monikulttuuristumiseen on kyllä reagoitu yhteiskunnan tasolla yhä enenevässä määrin maahanmuuton kasvaessa. Maahanmuuttopoliittista keskustelua väitöskirjassaan tutkinut Outi Lepola (2000) on todennut, että väitöskirjatutkimuksensa tutkimusajanjaksolla 1990-luvulla maahanmuutossa ja Suomessa asuvien ulkomaalaisten asemassa on tapahtunut merkittävä muutos. Muutos on kuitenkin pääasiassa ollut seurausta ulkoisista muutoksista, erityisesti Neuvostoliiton romahtamisesta ja Euroopan Unionin laajenemisesta. Maahanmuuttoon liittyvät lakimuutokset ja suuret linjaukset ovat pitkälti olleet Euroopan ihmisoikeussopimukseen ja yhteiseen talousalueeseen liittyviä. Sisällöllisesti maahanmuuttopolitiikan yleiset linjat noudattelevat yhteistä eurooppalaista linjaa. Kansallisessa poliittisessa keskustelussa päätösten legitimointi ja niiden sovittaminen kansalliseen kontekstiin onkin ollut poliittisten muotoilujen pääasiallinen tehtävä. (mt. 375–376).

Kansallisessa politiikassa kulttuurisen erilaisuuden erityishuomiointi kiteytyy yhtäällä yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden periaatteisiin, mutta hallitsevana diskurssina on tasa-arvon edistäminen kotouttamisen kautta. Tasa-arvon edistäminen integraatiosta käsin voi kytkeytyä ajatukseen, että kotouttamistoimenpiteiden avulla myös maahanmuuttajat saadaan kiinnittymään yhteiskuntaan kielitaidon, työllistymisen ja sosiaalisten verkostojen avulla. Tätä tavoitetta ajatellen erilaisuuden huomioimista erityisin toimenpitein tai palveluin ei ole välttämättä pidetty parhaana tapana edistää tasa-arvoa.

Kulttuurienvälistä viranomaistyötä tutkinut Sari Hammar-Suutari (2009, 217) toteaa, että viranomaistyössä tasa-arvolla on käytännössä tarkoitettu ”kaikille yhtä paljon”-periaatteeseen nojaavaa samanlaisen palvelun mallia. Eriyttävien, asiakkaiden tasa-arvoa parantavien toimenpiteiden käytössä on Hammar-Suutarin tutkimuksenkin perusteella havaittavissa ongelmia,

vaikka yhdenvertaisuuslaissa ohjataan käyttämään positiivista erityiskohtelua silloin kun sen voi katsoa olevan yhdenvertaisuuden toteutumiseksi tarpeellista. Onkin mielenkiintoista, kuinka tasa-arvon tavoittelu yhteiskunnassa perustuu suhteelliselle ja tarpeen tai ansion mukaan määräytyvälle tasa-arvopyrkimykselle (ks. Raunio 1990, 30), mutta viranomaistyön sisällä tasa-arvo saa myös aritmeettisia ”kaikille saman verran”-ajatukseen perustuvia vivahteita.

5 AINEISTO JA MENETELMÄT

Käsillä oleva tutkimus paikantuu ihmistieteellisen tutkimuksen kentällä kulttuurintutkimukseksi nimitettyyn tutkimussuuntaukseen. Kulttuurintutkimuksessa keskeiseen asemaan nousee yhteiskuntaelämän merkitysvälitteisyys eli käsitys, että todellisuus rakentuu merkityksenannoista ja tulkintamalleista, joiden varassa ihmiset toimivat jokapäiväisissä askareissaan. Merkityksiä tutkiva kulttuurintutkimus haastaa aiemmin suosiossa olleita tutkimustraditioita, kuten funktionalistista normiteoriaa, jonka mukaan yksilöiden käytöstä ohjaavat sosiaaliset normit, kulttuurijärjestelmän institutionalisoituneet rakenteet, jotka ohjaavat yksilöiden toimintaa paitsi ulkoisina yhteiskunnan asettamina normipaineina, niin yksilöiden sisäistäminä käytöksen normeina. Kulttuurintutkimus toki huomioi normatiivisen kontrollin osana sosiaalista todellisuutta, mutta käsittää todellisuuden laajemmin merkitysten ja tulkintojen konstruoimana (Alasuutari 2011, 55, 59–60, 64, 67).

Tämä tutkimus on tyypiltään laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on kuvata todellista elämää mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi ym. 2003, 152). Erityisesti kulttuurintutkimuksessa menetelmällisiä valintoja ohjaa kiinnostus elettyihin kokemuksiin, diskursseihin ja sosiaaliseen kontekstiin (Saukko 2003, 33). Sekä laadullisessa tutkimuksessa että kulttuurintutkimuksessa on pyrkimys tuottaa ymmärättäviä, paikallisia selityksiä tutkittaville ilmiöille (Alasuutari 2011, 55).

Omassa tutkimuksessani tutkimusongelman asettelu ohjasi vahvasti laadullisiin tutkimusmenetelmiin, kun tarkoituksena oli tutkia, kuinka monikulttuurisuus näyttäytyy suomalaisessa sosiaalityössä ja erityisesti sosiaalityöntekijöiden arjessa heidän itsensä kuvaamana. Tutkimusintressi oli luonteeltaan laadullinen, sillä kyseessä olivat juuri eletyt kokemukset, keskustelut ja ilmiön sosiaalinen konteksti.

Tässä luvussa käsitellään aineistoon ja menetelmällisiin valintoihin sekä tutkimuksen luotettavuuden arviointiin keskittyviä pohdintoja. Käyn läpi aineistonkeruuvaiheeseen sekä aineistonkeruumenetelmään liittyviä seikkoja sekä pohdin tutkimuksen luotettavuutta, omaa positiotani tutkijana sekä tutkimusetiikkaan liittyviä huomioita. Lopuksi esittelen aineiston analyysimenetelmänä käytetyn sisällönanalyysin sekä kuinka olen sisällönanalyysia tässä tutkimuksessa soveltanut.

5.1 Aineistonkeruu

Aineistona tutkimuksessani on sosiaalityöntekijöitä haastatteleamalla kerätyt teemahaastattelut. Teemahaastattelut ovat puolistrukturoituja haastatteluja, joiden kulkua ohjaavat ennalta asetetut teemat (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47).

Haastateltavien etsiminen tuntui aluksi vaikealta, sillä minulla ei ollut ennestään kontakteja sellaisissa sosiaalityön yksiköissä, joista haastateltavia hain. Syksyllä 2013 laitoin sähköpostitse haastattelupyynnön²⁸ muutamille johtaville sosiaalityöntekijöille kuuteen kuntaan, joissa pyysin välittämään haastattelukutsua eteenpäin sosiaalityöntekijöille. Sain vastauksen vain yhdeltä johtavalta sosiaalityöntekijältä ja tämän myötä sain yhden haastattelun sovittua. Myöhemmin otin suoraan puhelimitse yhteyttä kyseisen yksikön sosiaalityöntekijöihin ja sain sovittua vielä kolme haastattelua lisää. Seuraavaksi laitoin sähköpostitse haastattelukutsuja sosiaalityöntekijöille, yhteensä kymmenen eri kunnan alueelle, jonka myötä sain sovittua kolme haastattelua. Loput haastateltavat tavoitin ottamalla heihin puhelimitse yhteyttä ja pyytämällä lupaa haastatella. Tutkimushaastatteluihin lupautuneet sosiaalityöntekijät ovat neljästä suomalaisesta kunnasta, asukasluvultaan 18 000 ja 140 000 asukkaan välillä.

Haastattelut toteutettiin haastateltavien työpaikalla syksyn 2013 ja kevään 2014 välisenä aikana. Haastatteluihin suostui yhteensä 15 sosiaalityöntekijää. Yksi haastatteluista peruuntui sairastapauksen vuoksi, joten aineiston lopulliseksi laajuudeksi muodostui 14 haastattelua, joiden kesto vaihteli hieman alle puolesta tunnista noin 45 minuuttiin. Haastattelut äänitettiin digitaalisesti, jonka jälkeen ne litteroitiin tekstimuotoon. Tekstimuotoista haastatteluaineistoa kertyi yhteensä 106 liuskaa rivivälillä 1 ja fonttikoolla 11.

Alkuperäisessä tutkimussuunnitelmassa aineistoa oli tarkoitus hakea laajalta alueelta ja erityisesti pienistä, maaseutumaisista kunnista. Myöhemmin aineistonkeruualuetta rajattiin asukasluvultaan suurempiin kuntiin sekä tutkittavan aiheen ja tutkimuksen painopisteen muutosten vuoksi että haastateltavien anonymiteetin takaamiseksi. Haastateltavia haettiin lopulta vain suuremmista kunnista, joissa työskentelevillä sosiaalityöntekijöillä oli todennäköisemmin kosketuspintaa monikulttuurisiin asiakkaisiin ja monikulttuuriseen sosiaalityöhön liittyviin erityiskysymyksiin ja käytäntöihin. Tutkimuskysymysten asettelun näkökulmasta haastateltavien sosiaalityöntekijöiden ei

²⁸ ks. Liite 1

kuitenkaan tarvinnut tehdä maahanmuuttajaerityistä sosiaalityötä eikä heillä tarvinnut olla erityisesti maahanmuuttajiin liittyvää työkokemusta, sillä tutkimusongelman näkökulmasta tärkeintä oli, että haastateltavilla oli näkemystä sosiaalityön arvomaailmaan, työtä ohjaaviin institutionaalisiin, lainsäädännöllisiin ja käytäntöihin liittyviin velvoitteisiin ja tavoitteisiin.

Haastateltavat erosivat toisistaan koulutustaustan, iän ja työkokemuksen perusteella hyvinkin suuresti. Mukana oli niin monikymmenvuotisen uran tehneitä konkareita kuin vasta työuraansa aloittelevia sosiaalityöntekijöitä. Myös kokemus monikulttuurisesta sosiaalityöstä vaihteli merkittävästi. Haastateltavat edustivat kattavasti sosiaalityön eri painotusalueita. Haastatelluista kolme oli epäpäteviä tai heidän opintonsa olivat vielä kesken, mutta suurimmalla osalla oli sosiaalityöntekijän pätevyys, vaikkakin pidemmän työuran tehneillä koulutus oli alempi korkeakoulututkinto, esimerkiksi diakoni.

5.2 Teemahaastattelu aineistonkeruun menetelmänä

Tutkimuksen menetelmällisiä valintoja tehdessä haastatteluaineiston kerääminen osoittautui parhaaksi tavaksi kerätä tietoa monikulttuurisuuden roolista sosiaalityössä sekä tuoda esiin sosiaalityöntekijöiden omia näkemyksiä työnsä monikulttuurisuudesta sekä sen asettamista erityiskysymyksistä. Jotta haastateltavien oma puhe ja tulkinnat nousisivat mahdollisimman hyvin esille, haastattelumenetelmäksi valittiin avointa pohdintaa hyvin tukeva teemahaastattelu.

Teemahaastattelu perustuu Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen 1970-luvulla nimeämään haastattelumenetelmään, jonka innoittajana oli Mertonin, Kendallin ja Fisksen fokusoitu haastattelu (*the focused interview*). Fokusoitua haastattelua mukaileva teemahaastattelu on sittemmin yleistynyt kotimaisessa tutkimuksessa varsin rivakasti (Hirsjärvi & Hurme 2000, 9).

Haastattelumenetelmänä teemahaastattelu asettuu luonteeltaan täysin avoimen syvähaastattelun ja strukturoitujen lomakehaastatteluiden välimaastoon, mutta on kuitenkin luonteeltaan lähempänä strukturoimatonta kuin strukturoitua haastattelua. Haastattelua ohjaavat teemat, jotka ovat samat kaikissa haastatteluissa. Teemat ovat haastattelun keskiössä ja asettavat keskustelulle aihepiirin (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48). Haastattelija ohjaa keskustelua ennalta laaditun tukilistan avulla, mutta yksittäiset kysymykset voivat vaihdella. Myös teemat voidaan käsitellä vaihtelevassa järjestyksessä ja haastateltavasta riippuen eri teemat voivat saada eri painotuksia ja laajuuksia (Eskola & Suoranta 1998, 86).

Laadullisen tutkimuksen aineistonkeruuta ei ole helppo erottaa erilliseksi prosessiksi tutkimuksessa, vaan tutkimuksen eri vaiheet kietoutuvat yhteen ja tutkimustehtävä elää aineistonkeruun mukana (Eskola & Suoranta 1998, 16). Aineiston analyysin voidaan katsoa alkavan jo ensimmäisistä haastatteluista. Myös tässä tutkimuksessa aineistonkeruuvaiheessa haastatteluteemat täsmentyivät ja aineistosta nousi uusia kysymyksiä, joihin oli mahdollista hakea vastauksia myöhemmissä haastatteluissa. Pääpiirteisään teemat eivät kuitenkaan tutkimuksen aikana muuttuneet, vaikka täsmentäviä ja lisäkysymyksiä tulikin tutkimuksen edetessä uusia. Teemahaastattelurunko löytyy liitteestä 3.

Haastatteluja tehdessäni en määritellyt, mitä tarkoitan monikulttuurisuudella, koska halusin tietää, kuinka haastateltavat itse käsittävän sen. Suurimmassa osassa haastatteluja keskustelu painottui maahanmuuttajiin sekä maahanmuuttajien kanssa tehtävän sosiaalityön erityiskysymyksiin. Jos haastateltavat itse kysyivät tai alkoivat pohtia, millaisia asiakkaita ”monikulttuuriset” asiakkaat ovat, mainitsin, että myös perinteisiä vähemmistöjä voi pohtia. Joissakin tapauksissa kulttuurisia eroja löytyi myös lähempää, esimerkiksi uskonnollisista ryhmistä; myös lestadiolaiset saatiin kokea kulttuurisesti erilaisiksi. Palaan monikulttuurisuuden ulottuvuuksiin luvussa 6 tutkimustulosten yhteydessä.

Haastatteluissa käytettiin paljon erilaisia kysymyksiä virittämään keskustelua ja kohdentamaan keskustelua tutkimukselle relevanttiin aihepiiriin eli pitäytymään teemoissa. Haastateltavan ja haastattelijan välistä vuorovaikutusta sekä vuorovaikutukseen liittyviä erityiskysymyksiä pohditaan seuraavassa, tutkimuksen luotettavuutta, tutkijan asemaa sekä tutkimuksen eettisiä kysymyksiä erittelevässä osiossa.

5.3 Analyysimenetelmänä sisällönanalyysi

Aineiston analyysi alkoi jo ensimmäisten haastattelujen jälkeen litteroimalla äänitetty aineisto tekstimuotoon. Litteroidussa materiaalissa taustatietoina kysytyjä ikää, koulutustaustaa, työhistoriaa ja nykyistä työnkuvaa ei litteroitu sanatarkasti, vaan tiivistäen. Varsinaisten haastatteluteemojen osalta litteroinnissa pyrittiin melko tarkkaan sanasta-sanaan litterointiin, jättäen kuitenkin pois erilaiset äännähdykset ja muut sanoiksi lukeutumattomat ja analyysin kannalta merkityksettömät asiat. Naurahdukset ja naurut on merkitty tekstin lomaan. Tutkimusraporttiin päätyneissä sitaateissa olen muuttanut litteroitua puhetta helppolukuisemmaksi, jos siihen on ollut tarvetta. Joissakin

tapauksissa muutin myös murteellisia sanoja tai ilmaisuja neutraalimmaksi lisätäkseen sitaattien anonymiteettia. Muutokset eivät tutkimukseen valitun analyysimenetelmän kannalta olleet haitallisia tai analyysin tuloksiin vaikuttavia.

Analyysimenetelmänä tutkimuksessa on aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Laadullisten analyysimenetelmien joukossa se voidaan erottaa teoriaohjaavasta ja teorialähtöisestä analyysistä analyysin etenemisen ja päättelylogiikan perusteella. Toisinaan puhutaan myös päättelyprosessien mukaan jaosta induktiiviseen ja deduktiiviseen analyysiin, eli yksittäisestä yleiseen tai yleisestä yksittäiseen johtavasta päättelyn logiikasta. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissa on kyse induktiivisesta eli yksittäisestä yleiseen-suuntautuneesta päättelystä. Induktiivisuus viittaa kuitenkin ennen kaikkea käytettyyn päättelyn logiikkaan. Aineistolähtöinen analyysi voi olla päättelylogiikaltaan myös fenomenologista, jossa korostuvat merkityksen, kokemuksen ja yhteisöllisyyden käsitteet. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 34, 95-96).

Aineistolähtöisessä analyysissa teoria tai aikaisempi tieto ei ohjaa analyysiprosessia, vaan analyysiyksiköt luodaan aineistosta käsin. Aineistolähtöisessä analyysissa ei siis ”testata” ennalta valitun teorian paikkansapitävyyttä, kuten teorialähtöisessä analyysissa. Tutkimustehtävä ja tutkimuksen tarkoitus ohjaavat analyysiyksikköjen valintaa aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95).

Aineistolähtöisen sisällönanalyysin ongelmana voidaan pitää sitä, että jo tutkimusta tehdessä käytetään erilaisia teoreettisia käsitteitä ja määritellään tutkimusasetelma, jolloin puhtaan objektiivisten havaintojen nostaminen aineistosta ei käytännössä ole mahdollista. Tutkijan ennakkoluulojen riisuminen analyysistä voi olla haasteellinen tehtävä, jolloin ei voida olla varmoja, onko analyysi täysin aineistolähtöistä. Ongelmaa voi yrittää ratkaista kirjoittamalla ontologisen erittelyn, eli pohtimalla omia ennakkokäsityksiä erottaakseen ne aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96). Tässä tutkimuksessa aineistolähtöisen sisällönanalyysin luotettavuutta on pohdittu kohdassa 5.4.

Tuomen ja Sarajärven (2009, 109-113) mukaan aineiston analyysi etenee aineiston litteroinnin jälkeen karkeasti kolmessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa aineisto pelkistetään eli *redusoidaan* etsimällä aineistosta tutkimuskysymysten ohjaamana ilmaisuja, jotka ovat tutkimustehtävän kannalta olennaisia. Toisessa vaiheessa pelkistetyistä ilmaisuista haetaan samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia, jotka ryhmitellään eli *klusteroidaan* luokkiin, jotka nimetään luokkaan sisällytettyjä

käsitteitä yhdistävällä nimellä. Klusteroinnissa muodostettuja luokkia voidaan kutsua analyysin alaluokiksi tai alakategorioiksi, jotka analyysin kolmannessa vaiheessa eli *abstrahointivaiheessa* käsitteellistetään teoreettisiksi yläluokiksi tai yläkategorioiksi ja edelleen yhdistäviin kategorioihin sen mukaan, kun se tutkimuksen kannalta on tarpeen. Näin lopulta syntyy empiirisestä aineistosta tuotettu teoreettinen käsitteistö, malli tai teemat, jotka ovat analyysin tulos.

Analyysin alkuvaiheessa tulee määritellä analyysiyksikkö (Tuomi & Sarajärvi 2009, 110), joka tässä tutkimuksessa oli lause tai ajatuskokonaisuus, jolla oli tutkimusongelman kannalta olennainen sisältö. Aloitin aineistoon perehtymisen tulostamalla sen paperiversioksi, jonka jälkeen luin aineiston läpi muutamaan otteeseen. Tässä vaiheessa huomasin, että aineisto oli monella tapaa varsin rikas ja pelkistettyjen ilmausten nostaminen tuntui aluksi lähes mahdottomalta tehtävältä. Aineistossa oli todella paljon mielenkiintoisia huomioita ja ajatuksia, joiden poisjättäminen analyysistä tuntui vaikealta. Samalla huomasin, että tutkimustehtävä on niin laaja, että sen puitteissa kaikkien mielenkiintoisten huomioiden nostaminen olisi periaatteessa ollutkin mahdollista. Analyysin aloittaminen uhkasi kuitenkin tämän asiapaljouden valossa nousta liian korkeaksi, jolloin otin käyttööni kolme tutkimuskysymystäni ja lähdin lähestymään aineistoani niiden kautta. Nostin aineistosta esiin ainoastaan sellaisia ilmaisuja, jotka käsittelivät joko kulttuurin jäsentymistä sosiaalityön kontekstissa tai kulttuurista osaamista. Kulttuuripuheen paikantamisen jätin tarkoituksellisesti analyysin myöhempään vaiheeseen, kun aineistosta oli muodostunut temaattisia kokonaisuuksia. Tästäkin rajauksesta huolimatta pelkistettyjen ilmaisujen etsiminen oli aikaa vievä prosessi, johon liittyi myös paljon tutkimuseettistä pohdintaa. Tutkimusetiikkaa pohdin tarkemmin luvussa 5.4.

Aineiston pelkistämisen ensimmäisessä vaiheessa alkuperäisilmauksia oli yhteensä noin 250 kappaletta. Näistä kuitenkin löytyi vielä melko paljon joko samoja tai hyvin samankaltaisia tai sellaisiin asioihin viittaavia ilmauksia, jotka eivät tiukasti määritellen kuuluneet tutkimusintressin piiriin. Redusointivaiheen päätteeksi jatkoanalyysiin valikoitui 188 johtoajatusta. Tässä vaiheessa johtoajatukset muodostivat vielä temaattisesti jäsentymättömän ja melkoisen suuren ajatusten vyyhdin, jonka avulla toki olisi voinut kertoa jo monenlaisia, joskin hyvin pintapuolisia ja ennalta-arvattaviaakin, asioita aineistosta. Pertti Alasuutari (2011, 215) toteaaakin laadullisen analyysin metodien soveltamisen tuottavan vasta alustavia johtolankoja jatkoanalyysia varten. Pelkkiin aineistoa kuvaileviin mitä-kysymyksiin vastaaminen ei kuitenkaan paljastaisi aineistosta yhtä syviä huomioita, kuin miksi- ja miten-kysymyksiin vastaavat jatkoanalyysin tulokset.

Aineiston analyysin seuraava vaihe, klusterointi, tuotti lopulta viitisenkymmentä alaluokkaa. Aineistoon perehtyminen osoitti, että vaikka aineistossa olisi ollut paljon enemmänkin mielenkiintoisia havaintoja tarkasteltavaksi, tutkimustehtävälle relevanttien huomioidenkin määrä oli melko suuri. Klusterointivaiheessa palasin ensimmäisen kerran alkulähteille ja tein tarkistuksia alkuperäisaineistosta. Alkuperäisaineistoon palaaminen toistui analyysin edetessä vielä useaan otteeseen, sillä liian aikaisten johtopäätösten ja objektiivisuuden käsistä lipeämisen pelossa hain tukea aineistosta pitkin analyysia.

Aineistoon tarttuminen valitsemallani analyysimenetelmällä tuntui etukäteen varsin systemaattiselta ja jopa helpolta tavalta kaivaa tutkimuksen johtolangat ja ratkaista arvoitus.²⁹ Vähäinen kokemus niin menetelmän soveltamisen kuin tutkimuksen tekemisenkin suhteen teki kuitenkin aineiston haltuun ottamisesta sangen työlästä. Analyysin vaiheet etenivät letkajenkan askelin säännöllisin väliajoin takapakkaa ottaen. Aineisto alkoi saada vähitellen hahmoa ajatuksen tasolla, mutta teemoittelu ei tuntunut vastaavan niitä intuitiivisia hahmotuksia, joihin yritin teemojen palasia sovitella. Jatkoin sitkeästi valitsemallani tiellä, koska epäilin, että liika soveltaminen saattaisi johtaa objektiivisuuden hylkäämiseen ja tulkinnan oletuksiksi muuttumiseen. Lähdin viemään teemoittelua maaliin 17 yläkäsitteen kanssa ja lopulta aineistosta oli jalostunut viisi laajempaa teemaa, jotka yhdessä muodostivat käsityksen siitä, miten monikulttuurisuus jäsentyy sosiaalityön kontekstissa, miten kulttuuriset valmiudet siellä esiintyvät ja miten sosiaalityöntekijät ja sosiaalityö yhteiskunnallisena toimijana toimivat monikulttuurisessa yhteiskunnassa.

²⁹ Laadullisessa tutkimuksessa aineiston analyysia on nimetty ”arvoituksen ratkaisemiseksi”, aineistosta tehtyjä havaintoja puolestaan voidaan pitää ”johtolankoina” arvoituksen ratkaisemiseksi (Alasuutari 2011, 44).

	PÄÄTEEMAT				
	Monikulttuurisuus suhteiden elementtinä ja määrittäjänä	Monikulttuurisuus sosiaalityön haasteena	Monikulttuurisuus ja kulttuuri työn organisoinnissa ja orientaatioissa	Kulttuurinen osaaminen ja valmiudet	Universalismin ja partikularismin rajankäynti
YLÄLUOKAT	Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde Sosiaalityön ja monikulttuurisuuden suhde Palvelujärjestelmän ja asiakkaan suhde	Kielitaito Monikulttuurisuuden haasteet käytännön työssä Kiviä integraation polulla Vierauden tunteet	Monikulttuurisuus erityisteemana Kulttuurin huomioiminen ja suvaitsevainen työorientaatio	Kulttuurisen tiedon kertymisen väylät Yksilölliset valmiudet Lisäresurssit ja voimavarat monikulttuurisuuden tukemiseksi	Yksilöllisyyttä ja erilaisuutta korostava näkökulma Tasa-arvoa ja tasavertaisuutta korostava näkökulma

Taulukko 1: Pääteemat ja yläluokat

5.4 Tutkijapositio, tutkimuksen luotettavuus ja eettiset kysymykset

Tutkijan positio ja pohdintoja haastattelutilanteesta

Tutkimusongelmaa muotoillessa ja sen jälkeen menetelmällisiä ratkaisuja tehdessä tutkijalla on hyvin vapaat kädet ryhtyä tutkimaan kiinnostuksensa kohteena olevaa ilmiötä. Toisaalta mahdollisuudet tuovat mukanaan myös paljon vastuuta ja keskeistä tutkijan roolissa on luottamus (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Tutkimusta tehdessäni pohdin jatkuvasti, osin tiedostamattakin, omaa asemaani tutkijana. Koska halusin tutkimuksessani kuvata sitä monikulttuurisen sävyttämää maailmaa, jossa sosiaalityön ammattilaiset työskentelevät, oli tärkeää jättää omat oletukset ja näkemykset sivuun ja antaa tutkittavien esittää kuva monikulttuurisuuden roolista ikään kuin sosiaalityö-instituution ”sisältäpäin”. Vaikka tiedostin, että minulla on yksilönä suuri kiinnostus etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden ilmenemismuotoihin ja sen paikantumiin eri instituutioissa ja konteksteissa, vältin tekemästä aktiivisia oletuksia siitä, mikä kulttuurisen monimuotoisuuden paikka sosiaalityössä on, millaisia määritelmiä se saa ja mikä olisi tavoiteltavaa. Haastatteluissa pyrin asemoimaan itseni tutkijana siten, että etsimäni tieto on haastateltavalla ja itse olen vain asiasta kiinnostunut kyselijä. Tämä oli tietenkin helpommin sanottu kuin tehty. Toisinaan huomasin

”etsiväni” kysymyksillä asioita, joista olin lukenut aiempaan tutkimukseen tutustuessani. Aineiston analyysivaiheessa jätin joitakin johtoajatuksia pois, koska arvioin niiden olevan liiaksi johdattelun tai ennakko-oletusten pohjalta syntyneitä. Kyse oli kuitenkin vain yksittäisistä ajatuskokonaisuuksista, joiden pois jättämisellä ei ollut merkittävää vaikutusta lopullisiin analyysituloksiin.

Haastattelutilanteissa korostui haastatteluympäristön merkitys. Kaikki haastattelut toteutettiin haastateltavan omassa työhuoneessa työpäivän aikana. Tämä korosti keskustelun ammatillista henkeä ja tutkimushaastattelut liikkuivat voimakkaasti juuri työn ja ammatillisen identiteetin kontekstissa. Tutkimusongelman näkökulmasta tämä oli selkeä etu ja auttoi rajaamaan tutkittavaa ilmiötä sosiaalityön viitekehukseen. Toisaalta, pohdinta omista kulttuurisista valmiuksista ja kulttuuriin liittyvistä käsityksistä olisi saattanut olla syvällisempää, jos haastattelut olisi tehty jossain työn ulkopuolisessa paikassa.

Haastatteluiden tekninen toteutus oli onnistunut eikä se aiheuttanut haastattelutilanteeseen häiriötä. Kerroin haastattelun alussa, että teen kahden pääaineen yhteisgradua ja tutkimuksessani yhdistyvät sekä sosiaalityön että kulttuuripoliittisen tutkimuksen näkökulmat. Kerroin myös lyhyesti tutkimukseni tavoitteen sekä käsiteltävät teemat. Kerroin myös, että haastattelut ovat anonyymejä eikä tutkimusraporttiin tule tunnistetietoja.

Haastatteluiden kulku oli pääosin sujuvaa eikä pääteemoissa tapahtunut muutoksia, vaikka haastattelukysymykset hieman vaihtelivat sanamuodollisesti ja painottuivat haastateltavan mukaan eri tavoilla. Muutamassa haastattelussa keskustelu tuntui hieman kiusalliselta, mikä saattoi osaltaan johtua siitä, että haastateltava ei kokenut aihepiiriä itselleen läheiseksi. Tällöin tutkijana jouduin viemään keskustelua eteenpäin avoimien kysymysten sijasta osin tiettyihin asioihin kohdistuvin kysymyksin. Analyysissa jätin johdattelun tuloksena syntyneet vastaukset pois jatkoanalyysistä niissä tapauksissa, joissa arvioin, että vastausta ei voinut pitää haastateltavan itsenäisesti tuottamana.

Tutkimuksen luotettavuudesta

Tieteellistä tutkimusta tehdessä on arvioitava myös tutkimuksen luotettavuutta. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen validiteetin eli tutkimusmenetelmän kyvyn mitata mitattua asiaa sekä reliabiliteetin eli tutkimuksen toistettavuuden kysymykset poikkeavat määrällisen tutkimuksen validius- ja reliabeliusarvioinneista, sillä laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen eri vaiheita ei välttämättä voida selkeärajaisesti erottaa toisistaan eikä määrällisen tutkimuksen arviointimenetelmiä

ole välttämättä järkevää yrittää soveltaa laadullisen tutkimuksen arviointiin. (Hirsjärvi ym. 1997, 213-214).

Kulttuurintutkimuksen metodologisista kysymyksistä kirjoittanut Paula Saukko (2003) paikantaa tutkimuksen luotettavuuden arvioinnista syntyneitä metodologista keskustelua aina 1920-luvun alkuperäiskansoja tutkineisiin antropologeihin saakka. Tieteen ja tutkimuksen perimmäisenä tarkoituksena ja ihanteena on pidetty objektiivisen totuuden löytämisestä. Positivistisessa tutkimuksessa tutkimuksen tieteellisyys ja validius ovat tarkoittaneet ennen kaikkea sosiaalisen todellisuuden vangitsemista mahdollisimman totuudenmukaisella ja objektiivisella kuvauksella. Tutkimuksen validiteetin pääedellytykset ovat reliabiliteetti eli luotettavuus sekä tutkijan neutraalius eli objektiivisyys. Tämä positivistinen tutkimuseetos on kuitenkin kohdannut ristiriitoja. Tutkittaessa sosiaalista todellisuutta voi olla vaikeaa tai mahdotonta asettaa sellaista tutkimusasetelmaa tai menetelmiä, jotka tuottaisivat tutkijasta riippumatta saman tuloksen, sillä neutraalisuuden pyrkimyksestä huolimatta tutkijakin elää aina tietyssä historiallisessa, sosiaalisessa, poliittisessä ja teoreettisessa ympäristössään. (Saukko 2003, 17-18).

Vaikka todellisuutta voi olla mahdotonta vangita juuri sellaisena kuin se on, myös laadullisen tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä voi ja tulisikin arvioida. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa on usein kyse sen arvioinnista, kuinka luotettavasti tutkija analysoi keräämäänsä aineistoa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 189), kun taas kvantitatiivisissa tutkimuksissa luotettavuutta mitataan mittareiden ja aineiston luotettavuudella. Saukko (2003, 19-22) esittää laadullisen tutkimuksen vaihtoehtoisiksi validiteetin mittareiksi hermeneuttisen (dialogisen), dekonstruktiivisen ja kontekstuaalisen validiteetin. Dialogisesta näkökulmasta tarkastellaan sitä, kuinka hyvin tutkimus kuvaa tutkimansa kohteen kokemusmaailmoja. Dialogiseen validiteettiin sisältyvät huomiot siitä, ovatko kuvaukset totuudenmukaisia tutkittavien näkökulmasta, huomiot tutkijan omista ennakkokäsityksistä ja kulttuurisista taustavaikuttimista (itserefleksiivisyys) sekä huomiot näkökulmien moninaisuudesta eli siitä, kuinka eri ihmisillä voi olla hyvin eri kokemuksia ja näkemyksiä samasta ilmiöstä. Dekonstruktiivinen näkökulma taas arvioi sitä, kuinka hyvin tutkimus onnistuu purkamaan ja tuomaan näkyviin sosiaalisia tai kulttuurisia käsityksiä, joita pidämme itsestäänselvyyksinä tai joiden olemassaoloa emme välttämättä edes tiedosta. Kontekstuaalinen näkökulma auttaa arvioimaan tutkimuksen kykyä paikantaa tutkittu ilmiö laajempaan viitekehykseen. Laadullisissa tutkimuksissa tutkijat tuovat esiin tutkimuksen luotettavuutta kuvaamalla tutkimusprosessia, menetelmällisiä valintoja sekä niiden perusteluja mahdollisimman tarkasti (Hirsjärvi ym. 1998, 214). Tässä tutkimuksessa tutkimuksen luotettavuuden arviointi

dekonstruktiiivisesta ja kontekstuaalisesta näkökulmasta jäänee tutkimuksen tarkastajien arvioitavaksi, mutta dialogisesta näkökulmasta arvioiden tutkimuksen luotettavuus on hyvä. Omien arvojen, asenteiden ja käsitysten pohtiminen on ollut tärkeä osa tutkimusprosessia. Monikulttuurisuus ja kulttuurinen sensitiivisyys mielletään vahvasti arvokysymyksiksi, joten jo tämän kaltaiseen tutkimukseen ryhtymisen voidaan katsoa olevan jonkinasteinen arvovalinta. Haastatteluaineistoa kerätessäni pyrin esittämään mahdollisimman avoimia kysymyksiä, jotka eivät johdattelisi haastateltavaa mukailemaan omia näkemyksiäni. Pyrin myös sulkemaan mielestäni omat näkemykseni ja keskittämään huomion haastateltavan näkemykseen. Haastatteluissa on kuitenkin aina kyse vuorovaikutuksesta, jossa kielellä on keskeinen merkitys ja haastattelijan läsnäolo ja kielellinen vuorovaikutus haastattelijan ja haastateltavan välillä luovat sisältöjä ja merkityksiä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48-49). Toisinaan haastateltavan lyhytsanaiset vastaukset vaativat vahvempaa teemaan johdattelua ja lisäkysymysten esittämistä, mikä oli kuitenkin välttämätöntä haastattelun etenemisen kannalta. Toisaalta en asettanut haastatteluille aikarajoja, minkä vuoksi haastatteluiden kestot vaihtelivat riippuen siitä, missä määrin haastateltavat innostuivat pohtimaan ja keskustelemaan teemoista.

Tutkimusetiikasta

Tässä tutkimuksessa keskeisiä tutkimusetiikkaan liittyviä seikkoja olivat tutkimuspyynnöt ja haastateltavien antama suostumus haastatteluille sekä tutkittavien anonymiteettiin liittyvät kysymykset. Aluksi lähestyin tutkittavia sähköpostitse ja pääosin johtavien sosiaalityöntekijöiden eli potentiaalisten haastateltavien esimiesten kautta. Kieltoa haastatella ei tullut keneltäkään, mutta vain yksi johtavista sosiaalityöntekijöistä ylipäättään vastasi tiedusteluun ja lupasi viedä haastattelukutsun eteenpäin. Yhdessä tapauksessa haastatteluun pyytämäni sosiaalityöntekijä esitteli itse tutkimusaiheeni esimiehellen, joka antoi sitten tutkimusluvan. Tässä tapauksessa kyseisestä toimipaikasta ei kuitenkaan haastateltu ketään. Puhelinyhteydenotot tein suoraan haastateltaville, kun sähköpostiyhteydenotoista huolimatta vastauksia kertyi vähänläisesti. Kerroin tutkimuksestani ja pyysin lupaa haastatella. Kerroin, että erityisosaamista tai -kokemusta monikulttuurisesta sosiaalityöstä ei tarvita ja että olen kiinnostunut sosiaalityöntekijöiden omista näkemyksistä suhteessa tutkittavaan aiheeseen. Näin haastateltavilla oli toisaalta mahdollisuus osallistua tietäen, että tutkimus ei vaadi heiltä erityistietoa eikä heitä voida tutkimuksen perusteella tunnistaa tutkimusraportista, mutta toisaalta heillä oli ilman muuta myös mahdollisuus kieltäytyä.

Koska tutkimukseni ei kohdennu erityisesti minkään kunnan tai sosiaalityön yksikön toimintaan enkä tutkimuksessani käytä minkäänlaisia asiakastietoja, en nähnyt tarpeelliseksi hakea erillistä

tutkimuslupaa jokaisesta kunnasta. Haastatteluun osallistuneita pyydettiin kuitenkin jälkikäteen allekirjoittamaan kirjallinen suostumus haastatteluun osallistumisesta, jossa he antoivat luvan aineiston käyttöön tutkimuksessa ³⁰. Näin vahvistin tutkimuksen tutkimusetiikkaa ja haastatteluun osallistuneilla oli myös varmasti tieto siitä, että heidän anonymiteettiaan suojellaan eikä haastatteluaineistoa käytetä muualla kuin tutkimuksessa. Sopimukseen sisältyi myös tieto haastatteluaineiston tuhoamisesta tutkimuksen valmistuttua sekä tutkimusraportin sähköisestä julkaisusta yliopiston tietokannassa.

³⁰ ks. Liite 2

6 KÄYTÄNNÖN HAASTEITA, KULTTUURIN HUOMIOIMISTA – SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN NÄKEMYKSIÄ MONIKULTTUURISUUDESTA

Tässä luvussa esitellään keskeisimmät tutkimustulokset. Mukana on alkuperäisiä lainauksia tutkimushaastatteluista, joiden avulla esitän haastateltavien autenttisia kuvauksia käsiteltävistä teemoista. Havaintoja tarkastellaan sisällönanalyysin avulla tuotettuina temaattisina kokonaisuuksina, joiden mukaan luku on jaettu viiteen alalukuun. Luvussa 6.1. käsitellään monikulttuurisuutta kolmessa eri suhteessa: asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä suhteessa, asiakkaan ja palvelujärjestelmän välisessä suhteessa sekä monikulttuurisuuden ja sosiaalityön suhteessa. Seuraavassa alaluvussa 6.2. käsitellään tuloksissa varsin selkeään rooliin nousutta teemaa, monikulttuurisuutta sosiaalityön haasteena. Luku käsittelee sosiaalityöntekijöiden esiin nostamia käytännön haasteita, joita monikulttuurisuus ja erilaisuuden kokemus heidän työhönsä tuo. Kolmas alaluku puolestaan kokoaa yhteen ajatuksia monikulttuurisuudesta ja kulttuurista sosiaalityön organisoinnissa sekä työn orientaatiossa. Luvussa käsitellään näkemystä monikulttuurisuudesta sosiaalityön erityisteenana ja monikulttuurisuutta työorientaatiossa, joka tuli vahvimmin esiin ”kulttuurin huomioimisena” käytännön työssä. Kulttuurin huomioimista pohditaan ja avataan luvussa lähemmin. Luvussa 6.4. tarkastellaan sosiaalityön ja sosiaalityöntekijöiden kulttuurista valmiutta ja osaamista. Otsikko on laaja, mutta kuten tullaan näkemään, kulttuuriseen osaamiseen liittyy hyvin monenlaisia tekijöitä, joiden kirjo ulottuu persoonaan liittyvistä ominaisuuksista aina sosiaalityön ylä- ja ulkopuolelle, yhteiskuntaan ja kansalaisyhteiskuntaan saakka. Viimeisessä alaluvussa käsitellään sosiaalityössä monikulttuuristumisen myötä korostuvaa tasa-arvon ja yksilöllisyyden ja erilaisuuden huomioimisen ristiriitaa, joka liittyy laajemminkin yhteiskunnassa käytävään universalismin heikkenemiseen.

On syytä pitää mielessä, että tässä esitellyt temaattiset kokonaisuudet eivät ole selvärajaisia ja toisistaan irrallisia, vaan kaikki analyysissa esiin nousseet tutkimuksen johtoajatukset ja niistä muodostetut kategoriat ovat eriteltyjä kappaleita kokonaisuudesta, jonka osa-alueet ovat osittain päällekkäisiä tai samanaikaisia. Tarkoitus on kuitenkin havainnollistaa sitä monimuotoisuutta, jonka kulttuuri rakentaa sosiaalityön kontekstissa ja jota sosiaalityöntekijät ja asiakkaat tulkitsevat, havainnoivat ja uudelleenrakentavat osin tietoisesti, osin tiedostamattaan omassa työssään. Tarkasteluun nousevat myös kulttuuriset valmiudet ja monikulttuurisuuden hahmotukset tutkittavassa organisaatiossa, sosiaalityön kontekstissa.

6.1. Suhteellisia ilmiöitä – monikulttuurisuus, sosiaalityö ja asiakas

Sosiaalityöntekijät kohtaavat asiakkaita viranomaisina, yhteiskuntaa edustavina auttajina, ihmisiä kohtaavina ihmisinä ja yhteiskunnassa toimimiseen opastavana ja kannustavana ”vanhempana”. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen vuorovaikutus on sosiaalityössä keskeisessä asemassa, joten myös monikulttuurisuuden näkökulmasta tuolla vuorovaikutussuhteella on suuri merkitys. Silloin, kun kyseessä on maahanmuuttaja-asiakas, jonka tiedot ja taidot suomalaisessa yhteiskunnassa toimimiseen eivät ole samanlaiset kuin Suomessa koko elämänsä asuneella henkilöllä, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa korostuu sosiaalityöntekijän rooli yhteiskunnan tulkkina.

”Eiks se oo tavallaan sen sosiaalityöntekijän tehtävä olla siinä niinku tän yhteiskunnan ja niiden lakien ja järjestelmien ja sit sen asiakkaan välissä ja sitten tulkita sitä sille asiakkaalle? Ja tavallaan niinku auttaa sitte niinku siinä navigoimaan siinä järjestelmässä ja valitsemaan niistä vaihtoehtoista mitkä on valittavissa. Ja käydä sitä vuoropuhelua siinä.” (H 10)

Sosiaalityöntekijän tehtävä yhteiskunnan ja asiakkaan välillä koskee tietysti laajemminkin sosiaalityön tehtävää. Kirsi Juhilan (2006: 13-14) mukaan sosiaalityössä asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutussuhteessa voidaan erottaa neljä erilaista vuorovaikutussuhdetta, joissa sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät saavat erilaisia muotoja ja painotuksia. *Liittämisen- ja kontrollisuhteessa* sosiaalityöntekijän tehtävä on liittää asiakas yhteiskunnan valtakulttuuriin ja kontrolloida sellaisia asiakkaita, joita on vaikea liittää yhteiskuntaan. Kielitaidottomat vanhemmat maahanmuuttajat sekä romanit korostuivat tässä tutkimuksessa asiakkaiksi, joiden yhteiskuntaan liittäminen koettiin haasteelliseksi. Monikulttuuristen asiakkaiden kohdalla kyse ei kuitenkaan ole pelkästään kontrollin ja liittämisen tehtävästä, vaan tehtävässä korostuu asiakkaan tutustuttaminen yhteiskunnan, sen sääntöjen, lakien ja sosiaalityön palvelujärjestelmän saloihin. Tällöin myös *kumppanuussuhde*, jossa asiakas ja työntekijä yhdessä kumppaneina ratkovat asiakkaan pulmia sekä *huolenpitosuhde*, jossa asiakas on työntekijän antaman avun ja tuen vastaanottaja, nousevat esiin asiakkaan ja työntekijän välisessä suhteessa. Eräs haastateltava mainitsi, että erityisesti silloin, kun asiakkaana on maahanmuuttaja, joka on asunut vasta lyhyen aikaa Suomessa, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde muodostuu lähes kuin vanhemman ja lapsen suhteeksi, jossa sosiaalityöntekijä vanhempana opastaa asiakasta toimimaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Neljäs suhdetyyppi, *vuorovaikutuksessa rakentuva suhde*, jossa roolit vaihtelevat tilanteesta ja institutionaalisista yhteyksistä riippuen, jäi selvästi pienempään rooliin tai sellaisia tapauksia nostettiin haastatteluissa

vähemmän esille. Sellaiset sosiaalityöntekijät, joilla oli erityistä kokemusta monikulttuurisesta työstä, korostivat dialogisuutta monikulttuurisessa työssä muita enemmän.

Vasta vähän aikaa maassa asuneiden asiakkaiden neuvonta on perusteellisempaa ja kokonaisvaltaisempaa, kun asiakas ei välttämättä tunne koko sosiaalityöinstituution merkitystä, siinä toimivia viranomaisia tai muita toimijoita, heidän työnsä tarkoitusta tai omaa paikkaansa palvelujärjestelmän asiakkaana:

”Jos mä puhun vaikka että no tästä, mä soitan potilasasiamiehelle tai ohjaan sinne, niin täytyy niinku lähteä siitä että kerron mikä se on se potilasasiamies ja mikä sen tehtävä on tässä yhteiskunnassa -- tai toimeentulotuki, et ei voi niinku sanoa vaan että tässä on toimeentulotukihakemus, vaan lähdetään siitä et mitä ne rahat on, mistä ne tulee, kuka sitä voi hakea, miten sitä haetaan, miksi sitä haetaan, mistä yleensä ihmisille rahat tulee.” (H 10)

Sosiaalityöntekijän avulla asiakas navigoi palvelujärjestelmässä. Byrokratian viidakossa navigoiminen voi toki olla muillekin kuin maahanmuuttajille haastava tehtävä, mutta monikulttuuristumisen vaikutuksesta byrokratian jäykkyys saattaa korostua, kun asiakaskunnassa on enenevässä määrin sellaisia henkilöitä, joilla ei ole laajempaa tuntemusta sosiaalityön tehtäväkentästä ja sen toimintaehdoista. Jorma Sipilän (1989, 214-215) mukaan viraston normit saavat byrokratiatyössä suuremman roolin kuin asiakkaan tilanne. Vaikka kyseessä on oikeusvaltion toiminnan kannalta välttämätön koneisto, toisinaan sääntöjen paljous johtaa niiden jäykkiin tulkintoihin, mikä puolestaan saattaa antaa työstä negatiivisen kuvan. Maahanmuuttaja-asiakkaiden näkökulmasta onkin varsin tärkeää, että sosiaalityöntekijät tiedostaisivat tehtävänsä yhteiskunnan ja ”byrokratian koneiston” tulkina, sillä sen avulla voidaan ehkäistä, etteivät maahanmuuttajat asetu epätasa-arvoiseen asemaan suhteessa byrokratian sääntöihin johtuen heidän erilaisista edellytyksistä hyödyntää oikeuksiaan (Sipilä 1989, 215).

Toisinaan byrokraattiseksi koetusta viranomaistyöstä löytyy myös auttamistyön pehmeämpi puoli. Haastateltavien puheissa tuli esiin myös ihmistyötä ja vuorovaikutusta korostavia ajatuksia. Sosiaalityö nähtiin kulttuurisesti erilaisiksi koettujen asiakkaiden kanssa viime kädessä ihmisten välisenä kohtaamisena, jota ei voi oppia kirjoista lukemalla.

”Ku se on kuitenkin sellanen asia et vaikka luet 37 kirjaa ja käyt koulutuksissa, niin se ei siitä muuksi muutu kuin että se, sulla on kuitenkin se ihminen siinä ja sun pitäis sosiaalityöntekijänä jotenkin selvittää et mitkä on ne hänen lähtökohdat tähän...tai ne niinku hänen valmiudet ja vahvuudet ja heikkoudet ja lähtee sitä sitte työstämään hänen kanssaan.”(H 10)

Ihminen kohtaa ihmisen-näkemyksessä oli erotettavissa kaksi erilaista suhtautumistapaa kulttuuriin. Kulttuurisesti sensitiivisenä erottui orientaatio, jossa pyrittiin purkamaan erilaisuuden kokemusta tai kulttuurin sokaisevaa vaikutusta kohtaamalla ihminen ihmisenä, kuitenkin ottaen huomioon kyseisen ihmisen kulttuuriset lähtökohdat ja erityispiirteet. Toisaalta kyseessä saattoi olla myös pyrkimys löytää kulttuuristen erojen takaa samanlaisuutta, jolla erilaisuus tehdään merkityksettömäksi tai toisinaan jopa ollaan näkemättä eroja laisinkaan. Eroille sokeaa näkemystä on rasismien tutkimuksessa nimitetty värisokeaksi lähestymistavaksi, jolla on alun perin ollutkin myönteinen merkitys, mutta joka sittemmin on nähty ongelmallisena, sillä se saattaa asettaa ihmiset eriarvoiseen asemaan, joka voidaan joissakin yhteyksissä tulkita rasismia mahdollistavaksi näkemykseksi (Rastas 2009, 58).

Toinen aineistosta noussut suhde, jossa kulttuurisella erilaisuudella on vaikutusta, on asiakkaan ja palvelujärjestelmän välinen suhde, johon toki olennaisesti liittyy myös edellä esitetty huomio sosiaalityöntekijän merkityksestä asiakkaan ja palvelujärjestelmän välisessä suhteessa. Palvelujärjestelmän ja asiakkaan välisinä ymmärrysongelmina haastateltavat mainitsivat vaikeudet ymmärtää palvelujärjestelmän ulottuvuuksia ja toiminnan tarkoitusta. Erään haastateltavan asiakas oli ihmetelty, miksei hän voisi lähettää osan toimeentulotukirahoistaan lähtömaahansa perheelleen ja saada sitten vastaavasti hieman lisää toimeentulotukea itselleen. Eihän hänellä enää ollut rahaa itsellään lähetettyään sen eteenpäin. Askarruttavaa oli myös, miksei toimeentulotuen apu voisi ulottua myös asiakkaan toisessa maassa olevalle perheelle.

Asiakkailla on myös toisinaan vaikeuksia ymmärtää hyvinvointipolitiikan seurauksena syntyneitä laajaa julkisen tuen ja yksityisyyden alueelle ulottuvan sosiaalityön tarkoitusta, esimerkiksi sitä, kuinka julkinen sektori ja valtio voivat lastensuojelutyön kautta määritellä, miten vanhemmat kasvattavat lapsiaan. Vaikeudet ymmärtää palvelujärjestelmän ulottuvuuksia ja tarkoitusta saattavat usein liittyä siihen, ettei asiakkaalla ole aikaisempaa kokemusta sosiaalityöstä (Kamali 2002, 13), jolloin yksityiselämän alueelle ulottuva suomalainen sosiaalityö voi tuntua hämmäntävältä tai loukkaavaltakin. Eräs haastateltava kertoi, että usein lastensuojelun asiakkaana olevat maahanmuuttajaperheiden vanhemmat kokevat, että Suomeen tultuaan he eivät enää ole hyviä vanhempia, jolloin työntekijän on tärkeää antaa myös myönteistä palautetta, vaikka asiakkuuden perustana olisikin lapsen kannalta ongelmallinen tilanne.

Toisinaan yhteentörmäyksiä tapahtuu myös silloin, kun asiakas ja palvelujärjestelmä eivät kohtaa toisiaan. Osa haastateltavista piti palvelujärjestelmän ja asiakkaan yhteensovittamisen vaikeuksia

poikkeaviin palveluntarpeisiin paikantuvina pulmina, mutta tarkempi perehtyminen osoittaa, että kyseessä ovat ennemminkin palvelujärjestelmän rakenteet sekä asiakkaiden taustoissa ilmenevät asiat, joihin palvelujärjestelmää rakentaessa ei ole ollut tarvetta kiinnittää huomiota. Myös tutkimukset maahanmuuttajien odotuksista vahvistavat tämän. Sinikka Ikäläisen, Taina Martiskaisen ja Maritta Törrösen (2003, 46) selvityksessä sosiaalipalveluiden kyvystä vastaanottaa maahanmuuttajaperheitä todettiin, että työntekijät eivät kokeneet, että asiakkaiden palveluntarpeet ovat valtaväestöön verrattuna poikkeavia. Tähän tutkimukseen osallistuneistakin muutama mainitsi maahanmuuttajien asiakkuuden perustuvan hyvin samankaltaisille ongelmille kuin valtaväestönkin. Voi ollakin, että kulttuurisiin eroihin liikaa keskittyminen hidastaa ongelman selvittämistä, kun taas samanlaisuuden etsiminen auttaa löytämään ratkaisuja (Anis 2008, 90).

Kohtaamattomuutta palvelujärjestelmän kanssa synnyttävät sen sijaan asiakkaiden erilaiset taustat ja kokemukset ja toisaalta, palvelujärjestelmän sektoroituminen, tukipalveluiden hajanaisuus ja palvelujärjestelmän rakentuminen valtaväestön lähtökohdista käsin. Palveluntarpeen samanlaisuudesta huolimatta niin ongelmien kuin asiakkaidenkin taustat voivat olla hyvin erilaisia siitä, mihin palveluissa on valmistauduttu tai perehdytty. Pakolaisilla ja turvapaikanhakijoilla voi olla takanaan äärimmäisen traumaattisia kokemuksia, kuten kidutusta, raiskauksia, sodasta pakenemistä tai muuta henkisesti äärimmäisen kuormittavaa. Palveluiden sektoroituminen vaikeuttaa myös auttamistyötä; moniongelmaiset asiakkaat joutuvat mahdollisesti asioimaan monen eri instanssin kanssa, mikä vaatii asiakkaalta paljon.

”Hyvin semmosta hienovarasta työtä ja ei ehkä ihan osu tosiaan tähän peruspalveluiden pirtaan ensimmäisenä, osaamisen pirtaan.” (H 7)

”Sen oon aatellut että, monta kertaa että jos...tai ku tosiaan näkee et ihan minkäläistä haastetta on suomalaisella nuorella vaikka selvitä jo nää, et miten toimii joku sosiaalipalvelut, miten toimii terveyspalvelut ja minkä verran ne niinku saa kommunikoitua keskenään ja onko mitää jatkumoit, vai tekeekö yhet siellä, toiset täällä ja mihin se asiakas sitte tippuu vai tippuuko ja saako, saako vaikka mielenterveyspalveluita tai muuta, niin kyllä se on haaste sitte, voin kuvitella että, et varmaan jää sit saamatta tai jää sit katveeseen näitä maahanmuuttajia tai kielitaidottomia -- että varmaan jäävät paljon myöskin saamatta palveluita.”(H 7)

Eräs haastateltava esitti näkemyksen, että sosiaalipalveluissa usein odotetaan asiakkaiden ”istuvan samaan muottiin”. Samaan muottiin sopiminen juontaa juurensa hyvinvointivaltion universaalisuuspyrkimyksiin, jossa sosiaalipalveluitakin on rakennettu ”kaikille kansalaisille soveltuvana yleispalveluna” (Juhila 2002, 11). Sosiaalityötä on kehitetty universalistiseen

sosiaalipolitiikkaan nojaavalla ohjauksella, jonka oletuksena on ollut asiakkaiden palveluntarpeiden ja ongelmien riittävä ”samanlaisuus”.

On vielä kolmas suhde, joka on tutkimusongelman kannalta merkittävä: sosiaalityön ja monikulttuurisuuden suhde. Sosiaalityön ja monikulttuurisuuden suhdetta voidaan tarkastella pohtimalla mihin monikulttuurinen sosiaalityössä paikantuu. Haastateltavat paikansivat monikulttuurisuuden joko erityisosaamiseksi sosiaalityön sisällä tai laajemmin koko sosiaalityötä läpäiseväksi voimaksi. Näitä paikannuksia tarkastellaan lähemmin luvussa 6.3.

Monikulttuurisuuden ja sosiaalityön suhde voidaan nähdä myös vaikutuksina, joita monikulttuurisuudella on ollut sosiaalityöhön. Monikulttuuristumisen myötä kulttuurin vaikutus on tullut näkyvämmäksi ja se on herättänyt sosiaalityöntekijöitä pohtimaan omia asenteitaan. Monikulttuuristuminen on myös vähitellen tuonut muutoksia sosiaalityöhön. Haastateltavat mainitsivat tällaisina muutoksina tulkkipalveluiden kehittymisen, samoin kuin internetin kautta saatavat monikieliset informaatiolähteet sosiaalityön tehtävistä ja palveluista, joissa on lukemisen lisäksi mahdollisuus myös kuunnella informaatiota. Kuuntelumahdollisuus on erityisesti luku- ja kirjoitustaidottomille tärkeä palvelu.

Haastateltavat mainitsivat myös muita monikulttuurisuuden mukanaan tuomia vaikutteita, kuten teemaviikkoja, monikulttuurisia aktiviteetteja ja illanviettoja. Ne eivät kuitenkaan välttämättä olleet suoranaisesti sosiaalityöhön liittyviä ja liikkeellepanevana voimana olivat usein yksittäiset aktiivit tai paikalliset järjestöt. Monikulttuurisuus nähtiin kuitenkin ennemmin tällaisina konkreettisina toimina, kuin ylhäältä päin tulevina toimenpiteinä ja työtä ohjaavina linjauksina.

Monikulttuurisuutta korostavat aloitteet, kuten myös monikulttuuristuminen itsessään, on ollut ensisijaisesti asiakaskunnasta sekä ”alhaalta lähtöisin oleva” vaikutustekijä. Asiakaskunnan monimuotoistuminen on tuonut kulttuurisen moninaisuuden konkreettisesti sosiaalityöntekijöiden arkeen, joskin alueesta riippuen toisaalla enemmän kuin jossain toisaalla. Syitä moninaisuuden näkyvyyden vähäisyyteen rakenteista ja yhteiskunnallisista ja poliittisista kanavista päin voi olla useampia; se voidaan nähdä integraatiopolitiikan hengessä tapahtuvana yhdenvertaisuuden tukemisena tai kuten haastatteluissakin todettiin, jäävän muiden sosiaalityön teemojen tai akuutimpien käsiteltävien asioiden varjoon.

6.2. ”Onhan se välillä semmosta tasapainoilua” – erilaisuuden haaste

Kulttuurisen tai kulttuurieroja koskevan kansalaisymmärryksen voisi Ulf Hannerzin (2003, 229) mukaan nähdä keinona rakentaa sellaista kulttuurisen ymmärtämisen ja puheen tapoja, jotka eivät luisuisi kohti kulttuurifundamentalistisia tai toisaalta liikaa kulttuuria ylistäviä puhetapoja. Ei välttämättä ole kovin rakentavaa nähdä kulttuurit törmäyskurssilla oleviksi ja toisistaan irrallisina eläviksi yksiköiksi – silloin saatamme olla sellaisen jo Suomessakin lähinnä maahanmuuttokriittiseksi itseään nimittävien henkilöiden ja ryhmien käyttämänä vilahdelleen ”monikulttuurisen helvetin” äärellä, jossa keskustelu fokusoituu ääri-ilmiöiden ja kärjistyneiden ongelmien ympärille. Tarvitsemme vuorovaikutuksellisempaa kulttuurien vuoropuhelua, tässäkin tutkimuksessa esiin nousutta rohkeutta kysyä ja neuvotella. Opetellessamme elämään yhteiskunnassa, jossa monimuotoisuus tuo mukanaan ennalta-arvaamattomiakin ristiriitoja, dialogisuutta tarvitaan. Hannerzin mukaan on myös tärkeää tunnustaa se, että kulttuurierot voivat aiheuttaa eriasteisia ongelmia sekä toisinaan epämukavia ja joskus jopa uhkaavaltakin tuntuvia tilanteita (Hannerz 2003, 229).

Kielitaidon, suomalaisessa kontekstissa suomen tai ruotsin kielen taidon, merkitystä ei voi vähätellä. Kieliyhteisön sisälle pääseminen on paitsi käytännön kannalta merkittävä seikka, mutta siihen liittyy myös toisenlaista ymmärrystä siihen, millainen maailma on ja oppimista ymmärtämään maailmaa uusilla tavoilla (Parekh 2006, 143). Kielitaidon kartuttamisen myötä myös yhteiskunnan toimintarakenteet ja yhteiskuntapoliittiset toimintalinjat tulevat ymmärrettäviksi. Kuten Clifford Geertz (1973, 311) jo aikoinaan totesi, ”missä muualla ranskalaista politiikkaa voisi olla olemassa kuin Ranskassa?”. Suomalaisen yhteiskunnan rakenteet ovat niin ikään paikallisia ja kielen kautta ymmärrettäväksi rakentuvia.

Sosiaalityössä asiakkaan kielitaidon heikkous tuo eteen erilaisia haasteita. Silloin, kun asiakkaalla ei ole lainkaan riittävää suomen kielen taitoa, tarvitaan tulkkia. Tulkin käyttö koetaan paitsi aikaavieväksi, mitä se toki onkin, mutta myös läheistä vuorovaikutusta heikentäväksi sekä asiasisältöjen oikein välittymiseen liittyvää epävarmuutta lisääväksi.

”—tuntuu et se on niin kankeeta sen tulkin kanssa, et kaikki kestää niin äärettömän kauan. Että niinku, joskus mieltii, että tulkkaako se tulkki nyt ihan, meneekse ne kaikki vivahteet. Et osaakse, meneekse viesti niinkun oikeella tavalla sitte perille siinä – et on aina niin tosi paljon mukavampi ku ei tarvii, et jos ihminen ite osaa suomee tai englantia tai mitä hyvänsä (nauraa), et on joku yhteinen kieli, niin on niinku niin paljon jouhevampaa sitte se asioitten hoitaminen.” (H 1)

Tulkin käyttöön liittyy toki myös aiemmin mainittua epämukavuuden tunnetta, mihin varmasti vaikuttavat monet tekijät. Eräs haastateltava mainitsi, että tulkin käyttö on oma työmenetelmänsä, jonka opettelu vie aikaa. Myös tulkeissa on eroja. Yksi haastateltavista, joka työssään käyttää paljon tulkkipalveluita totesi, että toisinaan kohdalle osuu hieman ”heikompiä” tulkkeja, jolloin korostuu oma kyky kertoa asioita mahdollisimman selkeästi, avata termejä ja varmistaa, että asiakas on todellakin ymmärtänyt mitä hänelle on kerrottu.

Asiakkaan ja työntekijän välisellä kielimuurilla on myös muunlaisia vaikutuksia. Vuorovaikutusta muuttaa oleellisesti tilanne, jossa asiakas tuntee suurta luottamusta tulkkiä kohtaan yhteisen kielen vuoksi. Yhteisen kielen merkitys korostuu myös muissa tilanteissa. Yksi tutkimuksessa useaan otteeseen noussut kielitaitoon liittyvä työn haaste, oli lasten toimiminen vanhempiensa tulkkiä sosiaalityöntekijän kanssa asioidessaan. Lasten tulkkiä toimiminen kytkeytyi aineiston valossa paitsi vanhempien vaikeuksiin kiinnittyä yhteiskuntaan ja sosiaalityöntekijän vaikeuksiin tehdä aktivoivaa ja integraatiota tukevaa työtä, mutta toisaalta myös käsityksiin lasten ja nuorten velvollisuuksista vanhempiä kohtaan suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa. Vanhempien kunnioittaminen, mitä toisaalta pidettiin ihailtavana piirteenä, kääntyi kuitenkin yhdeksi työn haasteeksi:

” – kyllä näissä vanhemmissa on ihan sellasta kielitaidottomuutta -- [nuorten] kautta kuulee, että en vielä muuta pois kotoa, koska pitää olla vanhempien tukena, esimerkiks. Vaikka se muuten vois olla tosi hyvä ratkaisu, vaikka sen kannalta, että opiskelu olis niinku helpompaa ja rauhallisempaa suorittaa.” (H 12)

”Suomalaisessa kulttuurissa se lähtökohta on tavallaan se, että lapset itsenäistyy ja pystyy omaa elämää tavallaan niinku hoitaa, mutta sitte ku monissa kulttuureissa se ei oo niinku, että tavallaan niinku vanhemmat on aina siinä ja niitä autetaan ja hoidetaan niidenkin asioita ja sit että jotenkin sitä tasapainotteluu siinä välillä et miten sit saa ehkä näitten nuorempien asiat silleen että he pystyy sitä omaa elämää rakentamaan tässä yhteiskunnassa, mutta sitte niinku kuitenkin kunnioittaa sitä et se vanhempien auttaminen on aina siinä mukana kuitenkin.” (H 14)

Esimerkeissä molempien haastateltavien työ fokuoiti erityisesti nuorten parissa tehtävään työhön, joten lasten valinta asua kotona, missä he voisivat paremmin tukea heikon kielitaidon omaavia vanhempiä, heijastui suoraan sosiaalityöhön. Lasten tukeminen ja kannustaminen oman koulutuksen hoitamiseen näyttäytyi ristiriitaisena lasten vanhempien kunnioituksen kanssa.

Puutteellinen kielitaito vaikeuttaa laajemminkin yhteiskunnassa toimimista. Asioiden hoitaminen, dokumenttien ja kirjallisen informaation ymmärtäminen ja mm. terveystalveluissa asioiminen

vaikeutuu ilman kielitaitoa. Sosiaalityöntekijöiden työhön tämä heijastuu siten, että sosiaalityöntekijät kokevat vaikeaksi asiakkaan ohjaamisen erilaisten palveluiden tai koulutusten piiriin. Erityisen haasteellinen tilanne nousi eräässä haastattelussa esiin:

Joskus on tämmösiä kellä ei oo niinku luku- ja kirjoitustaitookaan....et yritä siinä heitä sit kiinnittää johonki! (naurua) Et lähe jonneki kurssille! (H 1)

Kielitaidon akuuttia puutetta voivat helpottaa omat verkostot, kuten lasten kielitaito, mutta luku- ja kirjoitustaidon puuttuessa tilanne monimutkaistuu. Suomalaisessa yhteiskunnassa luku- ja kirjoitustaitoa pidetään laajalti itsestänselvyytenä, mutta maahanmuuton myötä käsitystä voidaan kyseenalaistaa. Kyse voi olla lukutaidottomuudesta, jossa asiakas ei tunne latinalaisia aakkosia tai ei osaa lainkaan lukea, edes äidinkielellään (Tammelin-Laine 2011, 1-2). Riippumatta lukutaidottomuuden asteesta, eläminen yhteiskunnassa, jossa luku- ja kirjoitustaitoa pidetään itsestään selvänä asiana, ei tee yhteiskuntaan integroitumisesta helppoa.

Kielitaitoon, mutta myös yleisesti palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan toimintaan liittyvänä seikkana haastatteluista tuli ilmi, että kulttuurierot voivat paikantua myös esimerkiksi erilaisiin perhekäsityksiin tai väärinkäsityksiin, jolloin korostuu varmistamisen merkitys asiakkaan kanssa keskustellessa.

” – voi ollakin, että puhutaanki ihan, että vaikka puhutaan tavallaan samaa kieltä tulkin välityksellä, niin puhutaan kuitenkin ihan eri asiasta, et siitä pitää olla niinku jotenkin kartalla ite koko ajan, että ymmärsithän? Ymmärsinkö minä nyt oikein, et ymmärsinkö nyt näin ja näin ja näin ja ymmärsitkö sinä nyt tämän ja kerroppa vielä nyt uudelleen, et mitä tässä sovittiin –” (H 10)

Selkeän kielenkäytön ja asiakkaan ymmärryksen varmistaminen tuli esiin niissä haastatteluissa, joissa haastateltavat tekivät hyvin paljon tai pelkästään maahanmuuttajien kanssa töitä. Muissakin haastatteluissa maahanmuuttaja-asiakkaiden suurempi neuvonnan tarve tuli esiin, mutta yllä esitetyn kaltaisia huomioita ei noussut keskusteluun.

Käytännön työssä esiin tulevina haasteina ovat myös integraatiota ja yhteiskunnallista osallisuutta heikentävät tekijät, kuten syrjintään, epätasa-arvoon ja rasismiin liittyvät asiat sekä erityisesti maahanmuuttajien haasteena nähty omien yhteisöjen sisään eristäytyminen ja verkostoituminen oman yhteisön sisällä, muttei sen rajojen yli.

”Että, he niinku sulkeutuu, mökkiytyy sinne omaan kotiinsa, vain sen tasantarkkaan sen oman maalaisensa yhteisönsä, niinku, kanssa. Että tota heillä ei oo mitään oikein kontaktia mihinkään ulkomaailmaan, eihän heillä oo niinku mahdollisuuttakaan oppia sitä kieltä, ku he on vaan niinku niitte omiensa...” (H 1)

”Sit ku on joitaki maahanmuuttajia jotka haluaa mennä kaverin pizzeriayritykseen harjotteluun, ni lähtökohta on se, et se ei oo hyvä idea, koska siellä sä et opi suomen kieltä yhtään. Et vaikka se tietenkin ois niinku tuttu ja turvallinen ympäristö ja lois sitä omaa verkostoo mut sitte ois kuitenkin hyvä tutustua valtaväestöön muuhun ja oppia sitä suomen kieltä siinä tehdessä.” (H 2)

Verkostoituminen valtaväestön edustajien kanssa on kotouttamis- ja integraatiokeskustelussa keskeinen integraation onnistumista mittaava elementti, mihin kielitaidon kehittäminenkin liittyy (esim. Saukkonen 2013, 285). Oma kulttuurinen yhteisö on usein erityisen merkityksellinen niin vähemmistö- kuin enemmistökulttuurinkin edustajille, sillä kulttuurinen viitekehys on identiteetin rakennuskehys, jonka avulla muodostamme käsityksen siitä, mihin kuulumme ja ketä olemme (Hall 2003b, 85).

Integraatio saa paradoksaalisen vivahteen, kun toisaalta tulisi tukea vähemmistöjen oikeutta omaan kulttuuriin, mutta toisaalta saada heidät verkostoitumaan valtaväestön kanssa ja hakemaan yhteiskunnallista osallisuutta valtaväestön ehdoilla. Jos asiakas päättää hylätä alkuperäisen kulttuurinsa ja sulautuu valtaväestöön, sitä ei pidetä integraation epäonnistumisena (Saukkonen 2013, 285).

” – niinku et Afganistanista muuttaneet maasta muuttaneet, tuli Suomeen, niin nehän oli niinku, siinä meni vuosi, ni ne oli yhtäkkiä kaikki naiset farkuissa ja tukka värjättyä tuolla, huiteli polkupyörällä, nautti elämästä jotenki, niitten kanssa sai vain riemuja siitä, että elämä on kivaa.” (H 6)

Asiakkaan alkuperäiskulttuurin tukeminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että asiakas pitäisi pyrkiä pitämään väkisin kulttuurinsa piirissä ja olemaan omaksumatta valtaväestön tapoja. Monikulttuurisuus ei myöskään tule olla ihmisten kulttuurisia valintoja ja liikkuvutta rajoittavaa: jos ihminen haluaa muuttaa tai hylätä kulttuurinsa hänelle itselleen mieluisamman kulttuurisen vaihtoehdon tarjoutuessa, tulisi hänellä siihen olla oikeus (Hannerz 2003, 230).

Tasa-arvoiseen vuorovaikutukseen pääseminen valtaväestön kanssa voi kuitenkin estyä tai heikentyä, jos kulttuuriset vähemmistöt kokevat syrjintää, rasismia tai vähemmistötaustansa liittyvää epätasa-arvoista kohtelua. Vaikka haastatteluissa ei lähtökohtaisesti keskitytty syrjintään tai rasismiin, ne tulivat esiin kuitenkin lähes kaikissa haastatteluissa tavalla tai toisella. Enemmän sääntö kuin

poikkeus olivat valtaväestön edustajien ennakkoluuloiset kommentit siitä, että romaneille ja maahanmuuttajille maksetaan hulppeita etuuksia – näitä lähes jokainen haastateltava nosti esiin. Maahanmuuttajien suunnalta vastaavia epäilyksiä ei ollut työntekijöiden korviin kantautunut. Sen sijaan eräs haastateltava totesi, että romanitkin saattoivat esittää samansuuntaisia epäilyksiä valtaväestöä edustavia asiakkaita kohtaan. Erona kuitenkin on, että valtaväestön kritiikki koskee vähemmistöjen oletettua erityiskohtelua, kun taas romanien suunnalta epäilykset liittyivät pelkoon etnisen taustan perusteella syrjimisestä.

Sosiaalityön arjessa monikulttuurisuus ilmeni tutkimuksen mukaan erilaisuuteen liittyvinä erityiskysymyksinä sekä tasapainotteluna kulttuurin kunnioittamisen sekä tukemisen ja sosiaalityön käytännön työskentelyn tavoitteiden välillä. Integraatiota painottavassa sosiaalityössä ollaan monimutkaisten asioiden äärellä. Oikeus omaan kulttuuriin on julkilausuttu periaate, mutta esimerkiksi sosiaalityössä toimitaan sellaisessa kontekstissa, jonka reunaehdot ja säännöt viime kädessä määrittävät oikeusvaltiosta ja yhteiskunnasta käsin, jolloin oikeus omaan kulttuuriin voi kohdata rajoitteita. Tällaisessa kontekstissa tarvitaan keskustelua siitä, miten oikeus omaan kulttuuriin ja toisaalta sosiaalityön säännöt ja tavoitteet saadaan soviteltua siten, että monikulttuurisuus on mielekkäässä suhteessa toimintaan. (Hannerz 2003, 230).

Monikulttuurisuus tuo sosiaalityöhön paljon konkreettisia haasteita eivätkä sosiaalityöntekijätkään aina vältty kiusallisilta tai uhkaaviltakin tuntuilta tilanteilta, jotka voidaan paikantaa asiakkaan ja työntekijän välisiin erilaisuuden ja vierauden kokemuksiin. Toisaalta kyse on myös palvelukulttuurin ja sosiaalityön toimintaehtojen ja asiakkaan kulttuurin välisistä eroista. Analyysissa haasteet paikantuivat kielitaitoon liittyviin ongelmiin, käytännön työssä esiintyviin haasteisiin sekä integraatiota häiritsevinä syrjintään, epätasa-arvoon ja yhteiskuntaan kiinnittymiseen liittyviin esteisiin.

6.3. Monikulttuurisuus ja kulttuuri työn organisoinnissa ja orientaatioissa – monikulttuurisuuden erityisyys ja kulttuurin huomioiminen

Sosiaalityöntekijöiden puheessa monikulttuurisuuden osaa sosiaalityön kontekstissa hahmotetaan sekä laajana kaikkea ihmisten toimintaa ohjaavana merkitysjärjestelmänä, että etnisiin ja kulttuurisiin vähemmistöihin liittyvänä erityisyytenä. Erityisenä teemana se paikantuu sosiaalityössäkin erityisyksiköissä tehtäväksi työksi ja yhdeksi sosiaalityön kentän erityisosaamisen alueista, samalla tapaa kuten vaikkapa päihdetyö tai lähisuhdeväkivalta. Laajemmassa merkityksessä se nähdään

työssä keskeisesti vaikuttavaksi elementiksi, joka täytyy ottaa huomioon ja jonka roolista asiakkaiden ja työntekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa on tultava tietoiseksi.

Monikulttuurisuuden roolin ja paikan jäsentäminen oli selvästi riippuvainen siitä, kuinka laajasti haastateltavat käsittivät kulttuurin tai oikeammin, kuinka tietoisia he olivat oman kulttuurinsa vaikutuksista sosiaalityöhön. Ne haastateltavat, jotka näkivät monikulttuurisuuden vain yhtenä sosiaalityön teemana, eivät pohtineet kulttuurin vaikutusta sosiaalityössä ja yhteiskunnassa yleisemmin, vaan käsittivät sen ennemminkin monikulttuurisiin asiakkaisiin liittyvänä ominaisuutena. Laajempaan käsitteeseen kulttuuri nousi yhdeksi työn peruslähtökohdaksi, vaikkakin nimenomaisesti yhdeksi lähtökohdaksi muiden asiakkaan tilanteeseen vaikuttavien lähtökohtien kanssa. Se, millaisena työntekijä näkee kulttuurin vaikutuksen asiakkaan elämäntilanteessa, voi olla ratkaisevassa roolissa asiakastyössä. Tässä suhteessa haastateltavien joukossa oli paljon hajontaa. Löytyi työntekijöitä, jotka näkivät kulttuurin ongelmallisena tai työhön haasteita tuovana elementtinä, oli niitä, jotka eivät kokeneet kulttuurin vaikuttavan laisinkaan tai hyvin vähän asiakastyöhön ja oli myös niitä, jotka tiedostivat asiakkaan kulttuurisen erilaisuuden ja sen mahdollisen merkityksen asiakastyössä, mutta arvioivat sen merkityksen ja vaikutuksen tilannekohtaisesti.

Kulttuurin käsitteen laajuus voikin olla pulmallinen sosiaalityössä, jolloin neuvottelu ja tietoisuus kulttuurin vaikutuksista toimintaan on tärkeää. Kuten Ulf Hannerz (2003, 230) mainitsee, monimuotoisessa yhteiskunnassa on myös sellaisia konteksteja, joissa on oltava yhteiset säännöt, sillä tehokkuus ja oikeudenmukaisuuskin jo vaativat, ettei sääntöjä voi joka tilanteessa luoda uudestaan. Sosiaalityötä tehdään laaja-alaisesti ja asiakkaana on hyvin erilaisista lähtökohdista tulevia ihmisiä. Erityisesti aikuissosiaalityössä, jossa toimeentulotuella on suuri rooli, asiakkaiden kirjo voi olla hyvin laaja. Sosiaalityötä rajoittavat yhteiskunnallisten ja lainsäädännöllisten velvoitteiden lisäksi myös taloudelliset rajoitteet, erityisesti kustannustehokkuuteen ja säästöihin pyrkivät intressit. Yhteisillä pelisäännöillä haetaan silloin yhdenvertaisuutta, mutta myös tehokkaita toimintamalleja. Hannerz (mt. 230) muistuttaa, että monikulttuurisuus ei voi olla joko/tai-asia, mutta monimuotoisessa yhteiskunnassa tulemme väistämättä sellaisten kysymysten vastaan, jossa monikulttuurisuudelle on etsittävä paikkaa sellaisissakin konteksteissa, joissa erilaisuutta ei voida huomioida rajattomasti.

Monikulttuurisuuteen tai yhdenvertaisuuteen liittyvät asiat nousivat haastateltavien mukaan keskusteluun pääsääntöisesti yleensä vain silloin, kun se nousi jonkin asiakastapauksen myötä merkittäväksi asiaksi. Monikulttuurisuutta ei työyhteisöissä korostettu erityisesti eikä

monikulttuurisuutta käsitteleviä koulutuksiakaan ollut haastateltavien työpaikoilla systemaattisesti järjestetty.

Laajemmin kulttuurin käsitettä pohtimaan innostuneet haastateltavat nostivat esiin mm. näkökulman, että monikulttuurisuus voidaan nähdä myös muuna kuin etnisyyteen liittyvänä monimuotoisuutena. Kulttuuri todettiin olennaisesti sosiaalityössä ja kaikessa asiakas- ja ihmistyössä vaikuttavaksi taustatekijäksi. Myös valtaväestö voidaan nähdä monikulttuurisena. Romanit määrittyivät vaihtelevasti joko osaksi kantaväestöä tai monikulttuurisiksi, mutta lähes kaikissa haastatteluissa romaneihin tai romanikulttuuriin liittyvät asiat nousivat keskusteluun.

”Sosiaalityössä täytyy kuitenkin aina huomioida se, tavallaan jos aatellaan että tehään asiakaslähtöistä työtä ja asiakastyötä, niinkun asiakastyössä kuin asiakastyössä, ku tehään ihmisten kanssa töitä niin silloinhan tehään myös sen ihmisen kulttuurin ja sen mitä hän kantaa mukanaan ja niiden hänen käsitystensä kanssa työtä.” (H 10)

”Usein mä ajattelen, että jos mietin vaan niinkun suomalaista, niinkun kantaväestöä, siinäkin on niin paljon erilaisia kulttuureja. Että ootko sä romani, ootko sä lestadiolainen, oletko sä isosta kaupungista tai Lapista, tai mistä kotoisin, jokaisella on oma kulttuuri. Se ei poikkea kovinkaan paljon siitä että joku tulee toisesta maasta Suomeen.” (H 11)

Asiakkaan ja palvelujärjestelmän suhteeseen vaikuttaa toki myös se, onko siinä työyksikössä, jossa asiakas asioi, tarjolla erityispalveluita vai ei. Erityispalveluiden yhteys asiakkaan saamaan palvelun laatuun ei kuitenkaan ole tutkimusaineiston perusteella suora erityispalveluiden olemassaolon kanssa. Selvää on, että esimerkiksi erillisten maahanmuuttajapalveluiden eriyttämistä ei pienillä paikkakunnilla ole järkevää tehdä, varsinkin jos vastikään maahan tulleita maahanmuuttajia ei juuri kuntaan saavu. Suuremmissakin kunnissa tuoreemmat maahanmuuttajat siirtyvät pääsääntöisesti kolmen vuoden kotoutumisjakson päätyttyä peruspalveluiden piiriin, joissa asiakkaan odotetaan jo pystyvän asioimaan siinä missä valtaväestön edustajatkin:

”Et siinä kai se on aateltu et jos he kolme vuotta on niissä [maahanmuuttaja]palveluissa ni sit he ois jo niinku osaavampia pärjäämään täällä ns. normaalipalveluitten puolella -- sitte tässä talossa ja näillä palveluilla. Ja näillä työntekijöillä, mitä kelläkin sitte ominaisuuksia ja perehtyneisyyttä asioihin on.” (H 7)

Erityiseksi määrittyvä monikulttuurinen työ ei kuitenkaan aineiston valossa rajaudu erityisyksiköihin tai erityisasiantuntijoiden vastuulle. Asiakaskunnan monimuotoistuminen koskee kaikkia sosiaalityön yksiköitä, jolloin sosiaalityöntekijät joutuvat pohtimaan omaa kulttuurista osaamistaan,

asenteitaan ja lähtökohtiaan sekä tekemään rajanvetoja siinä millä tavalla asiakkaan kulttuuritausta tulisi ottaa työssä huomioon. Vain harvalla tutkimukseen osallistuneella oli takanaan monikulttuurisuuskoulutusta tai perehdytystä. Monikulttuurisuutta lastensuojelussa tutkinut Merja Anis (2008, 85-86) toteaa, että arkipäivän kokemukset ja sosiaalityön yleiset tietokategoriat ohjaavat sosiaalityöntekijöiden jäsennyksiä monikulttuurisesta työstä. Jokainen sosiaalityöntekijä suhtautuu työhön myös omien asenteidensa perusteella. Tämän tutkimuksen haastattelut tuottivat samanlaisia näkemyksiä:

”Niinku yleensäkin tätä nyt persoonalla tavallaan tehdään tätä työtä, niin niitä samoja mutta kuitenkin sillä tavalla, että pyrkii sitä toisen kulttuuria kunnioittamaan.” (H9)

Useat haastateltavat paikansivat monikulttuurisuuden teemaksi, joka sijoittuu erityisosaamisen piiriin. Monikulttuurisuus ei ole asia, joka nousisi usein keskusteluun työkokouksissa, työnohjauksessa tai tiimipalavereissa. Monikulttuurisuuteen liittyvää lainsäädäntöä, poliittisia strategioita tai niiden tiimoilta syntyneitä suunnitelmia, kuten yhdenvertaisuus- tai kotoutumissuunnitelmia ei monikaan haastateltavista tuntenut kovin läheisesti³¹ eikä kokenut tarvitsevana sellaisia tietoja työn tekemiseksi. Perehtyminen koettiin tarpeelliseksi siinä vaiheessa, kun vastaan tulisi sellainen asiakastapaus, missä tietoja tarvitaan. Esimerkiksi oleskelulupiin liittyvään lainsäädäntöön kerrottiin tutustuneen sellaisten asiakastapausten myötä, joissa se oli ratkaisevassa asemassa. Tällaisia olivat muun muassa väkivaltatapaukset, joissa kaksikulttuurisen parisuhteen ulkomaalainen puoliso oli väkivallan uhrina.

”Että jos on vaikka mennä naimisiin ja oleskelulupa on sitte sillä perusteella myönnetty, että on suomalaisen kanssa naimisissa ja sitte tulee ero, ni onhan ne sitte ollu tosi kurjia tilanteitaki sitte. Että sitte se oleskelulupa menee sen perusteella pois, ku tulee ero mikä on tosi surku sitte. Ettei he jää sit semmosiin parisuhteisiin esimerkiks.” (H 2)

Monikulttuurisuuteen kytkeytyvät koulutukset olivat haastateltavien kokemusten mukaan maahanmuuton prosesseihin tai lainsäädäntöön liittyviä. Tällaiset koulutukset nähtiin myös kaikista hyödyllisimpänä työn näkökulmasta, joskaan koko henkilöstöä kattavista koulutuksista ainoa maininta liittyi kotoutumislain voimaantulon aikaan, jolloin koulutusta ja työkokouksia oli erään paikkakunnan sosiaalityössä ollut useita.

³¹ Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa, että monikulttuurisuuden merkitystä ja roolia tarkasteltiin tällaisessa puheessa oman työn arjen kautta; mikä omassa työssä nousee tärkeäksi ja tarpeelliseksi tiedoksi. Vastauksissa ei ollut tulkittavissa asenteellisia tai henkilökohtaisia näkemyksiä tässä suhteessa.

Jotkut haastatellut näkivät, että kulttuuri ei ole sosiaalityön käytännöissä sellainen asia, jolla olisi ratkaiseva merkitys työn kannalta. Asiakkaiden ongelmat nähtiin pääsääntöisesti hyvin samanlaisina kuin valtaväestönkin ilman merkittäviä poikkeamia. Ongelmien taustoilla toki nähtiin monia sellaisia syitä, jotka eivät valtaväestön keskuudessa ole tyypillisiä, mutta työn kannalta ongelmien ilmenemismuodot ohjasivat työn orientaatiota. Esimerkiksi lastensuojelussa asiakkaan ongelmia voidaan käsitellä lastensuojelun näkökulmasta, jolloin lapsen etu on määräävä kriteeri eikä kulttuuriset lähtökohdat. Tällaisessa näkemyksessä korostuu paitsi tasa-arvoa korostava näkemys, myös pohdinta kulttuurisen sensitiivisyyden ja kulttuurirelativismin välisestä rajasta.

”Minusta ne on oltava semmoset yleisinhimilliset arvot, että ihmisillä on, niinku ihmisarvoa on kunnioitettava. Eihän me voida niinku polkea ihmisarvoa sillä että jossakin on vaan niinku tapana tehdä niinku tyhmää tai jotain ihan väärin niinsanotusti tai että ei niinku ymmärretä, että esimerkiksi väkivalta pitää niinku tuomita kaikissa muodoissa.” (H 6)

”Joissain kulttuureissa joku lapsen rankaiseminen on enemmän sallittua, kun niinku suomalaisessa lainsäädännössä tai mihin täällä on totuttu ja ne on hirveen vaikeita, koska lähtökohtasestihan se pitäis olla aina väärin, jos he täällä asuu.” (H 4)

Ylläolevat esimerkit eivät siinä mielessä ole parhaita mahdollisia, että lainsäädäntö sitoo paitsi sosiaalityöntekijöitä, myös asiakkaita riippumatta siitä, millaisia kulttuurisia uskomuksia, näkemyksiä tai lievennyksiä tekoihin katsotaan liittyvän. Sellaiset käsitykset, kuin lapsen etu voivat olla vielä jossakin määrin harkintaan ja näkemykseen perustuvia, mutta lainsäädäntö on työn reunaehto, josta viranomaisella ei ole mahdollisuutta joustaa. Kulttuurirelativismi on kuitenkin käyttökelpoinen käsite siinä mielessä, että se nostaa esille kulttuuriin olennaisesti liittyvät arvot ja normit, joille sosiaalityökin yhteiskunnallisena toimintana perustuu. Suomalaisen sosiaalipolitiikan universalismi on julkisen hyvinvointikoneiston periaate, jolle hyvinvointivaltio rakentuu. Sosiaalipoliittisena mallina se on tutkimuksen piirissäkin esitetty esimerkillisenä tai jopa vähän parempana kuin muut mahdolliset hyvinvointimallit (Anttonen & Sipilä 2011, 239). Voi olla hyödyllistä kuitenkin tiedostaa, että universalismikin on arvotyyppinä nähtävissä vain yhtenä monesta. Kaikkien ihmisten hyvinvoinnin suojeleminen, suvaitsevaisuus, arvostus ja ymmärrys, jotka voidaan nähdä universalismin piirteinä ja tasa-arvona, yhdenvertaisuutena ja sosiaalisina oikeuksina representoituva arvokäsitys eivät ole ainoa tapa hahmottaa maailmaa. (Schwartz ym. 1997, Lustigin & Koesterin 2003, 89, mukaan). Monikulttuuristumisen myötä myös muita arvokäsityksiä rantautuu sosiaalityön asiakastapaamisiin, jolloin sosiaalityöntekijät tarvitsevat tietoisuutta omista kulttuurisista lähtökohdistaan. On myös osattava erottaa, millaiset asiat ovat kulttuurisidonnaisia ja mitkä yksilöistä ja ihmisistä lähtöisin olevia ominaisuuksia. Olennaista on, millä tavalla

perustavanlaatuisiakin arvostusarvioita kohdataan ja voidaan saada aikaan sellaisia muutoksia, jotka parantavat asiakkaan elämänlaatua.

”--että en tule vihaiseksi jos ihmiset niinku tuovat esille sen, mikä niillä on niinku mukana omassa repussa mutta että pitää vaan olla suvaitsevampi ja avoimempi siinä keskustelussa. Se on ainoa tapa, että ihmiset voi muuttua.” (H 11)

Kulttuurin huomioiminen oli kaikkien haastateltavien esiin nostama tapa suhtautua monikulttuurisuuteen oman työnsä kontekstissa. Kulttuurin huomioimista ei monissa haastatteluissa syvennetty konkreettisiin esimerkkeihin, mutta kulttuurin huomioiminen liittyi tilanteisiin tai pohdintoihin, joissa pohdittiin syitä asiakkaan käyttäytymiselle, pyrittiin välttämään tahdittomuutta tai pyrittiin antamaan erityistä tukea.

” --onhan ne varmaa semmosia niinku mistä välillä nousee jotain, että mietitään että minkähän takia se nyt tollalilla toimii tai että mitenkä tää niinku vaikuttaa siihen muuhun toimintaan, miten hän elää tai muuta, et sit herää kysymys et onkse joku kulttuurisidonnainen asia vai ei vai onkse vaan tässä henkilössä oleva asia.” (H 2)

” semmoset perusjutut olis hyvä tietää, siitä heidän kulttuurista ja ehkä niinku uskonnosta ja tämmösestä, että ei nyt niinku aivan, aivan toimi jotenkin niinku tahdittomasti.” (H 5)

”--puhutaan tämmösistä niinku harkinnalla myönnettävistä asioista, ni esimerkiks tietysti sitte maahanmuuttajat siinä mielessä erityisryhmänä, että heitä yritettäs sitte tukea, tukea esimerkiks. Että jos he nyt pääsee jonnekin kurssille tai muuta, että ois vaikka [toisessa kaupungissa], et matkakuluja korvattas ja tämmösiä niinku, niin tottakai se yritetään sitte kannustaa heitä --” (H 2)

Kulttuurin huomioimisena mainittiin myös se, että kulttuurisia erityispiirteitä ja erityisiä sääntöjä pyritään muistamaan, vaikka ne itsestä tuntuivat merkityksettömiltä:

”--tietysti pitää pikkusen niinku puheissaan kyllä kanssa sitten muistaa kunnioittaa sitä kulttuuria. Et siellä oikeesti on sellasia asumiseenki liittyviä juttuja, mitkä tuntuu niinku ihan höpsöiltä -- pitää vaan niinku muistaa, että tää on tosi tärkeä juttu.” (H12)

Monikulttuurisuutta pidetään erityisenä sosiaalityön teemana, mutta vaikka vain alle neljännes haastateltavista työskenteli merkittävässä määrin eri etnisten ja kulttuuristen ryhmien edustajien kanssa, kaikki jakoivat näkemyksen siitä, että kulttuuritausta on jollakin tapaa hyvä ottaa huomioon. Miten kulttuuria huomioidaan ja onko huomioiminen vain ”ei huomiotta jättämistä” on kuitenkin huomionarvoinen seikka. Anna Triandafyllidou kumppaneineen onkin (2012, 3) todennut kulttuurin

huomioimisesta: ”*Not ignoring diversity --is certainly not the same as recognising or accommodating it*”.

6.4. Kulttuurista osaamista paikantamassa

Kulttuuristen valmiuksien ja osaamisen teema osoittautui aineiston analyysissä hyvin hallitsevaksi. Haastatteluissa pohdittiin monipuolisesti kulttuurisen kompetenssin kertymisen väyliä, olemassa olevia yksilöllisiä valmiuksia sekä monikulttuurisuutta tukevia lisäresursseja ja voimavaroja.

Yksilölliset valmiudet monikulttuurisuuden kohtaamiseen nähdään henkilökohtaisina, osin persoonallisuuteenkin liittyvinä, ominaisuuksina ja taitoina, joissa keskeisessä osassa on oma kiinnostus.

”joillakin semmonen tulee tavallaan luonnostaan, se semmonen asiakkaan kohtaaminen niinku sillä yksilötasolla, et sitä teoreettista taustaa ei niin tarvita siihen ees välttämättä.” (H 10)

”--lähtee mukaan, uskaltaa niinku kokeilla ehkä uusia juttuja myös, uusia tapoja puhua, uusia työvälineitä ja niin pois päin. Kyllä mä uskon että kaikki pystyy kehittymään, jos halu siihen on.” (H 11)

”--toisaalta mulla on semmonen usko että monikulttuurinen tai intercultural competence on myös semmonen juttu, mikä monilla ihmisillä on syntyessään että vaikka ei olisi koskaan matkustanut, silti on se joku, sisällä löytyy se että, no...että osaa olla ihmisten kanssa. Että riippuu tosi paljon ihmisestä.” (H 11)

Kulttuurista kompetenssia ei sen sijaan määritellä formaalina tai ammatillisena osaamisena, vaikka myönnetään, että monikulttuurisuuskoulutuksesta tai yleensä tiedosta monikulttuurisuuteen liittyen ”ei varmasti haittaakaan olisi”.

”No emmä tiä, itseasiassa ei se, musta se semmonen ammatillisuus liity siihen kulttuurisuuteen, vaan ehkä se on vaan, että sitä semmosta dialogisuutta hyvin eri tyyppisten ihmisten kanssa pitäs aina vaan kehittyä...kehittää ja jos siihen aina sais lisää tukea ja koulutusta niin se on aina etu että, tietysti sitte ku siihen tulee kaikenlaisia elementtejä, et jos ne liittyy sitte myös kulttuuriin tai kieleen tai muuhun, niin sittenhän se tietysti aina on parempi.” (H 6)

Monikulttuurisen sosiaalityön asiantuntijuutta pro gradu-työssään tutkinut Milla Lumio esittää tutkimuksensa johtopäätöksensä, että vahvaa sosiaalityön ammatti-identiteettiä korostavassa näkemyksessä monikulttuurisuus näyttäytyy ei-erityisenä, kun taas erityisasiantuntijuudessa korostuu

monikulttuurisen työn erityisyys. Erityisasiantuntijuutta sosiaalityössä voisi verrata ammatilliseen erikoistumistutkintoon (Lumio 2009, 74).

Sosiaalityöntekijät kartuttavat kulttuurista tietouttaan pääasiassa käytännön työssä. Vaikka teoreettista tietoa, kouluttautumista ja perehtymistä pidettiin hyödyllisenä, sitä ei pidetty välttämättömänä.

”No tota, koulutushan ylipäättään on aina hyvä (naurahtaa). Että välillä ihan varmasti tulis ihan hyvää uutta asiaa, jos olis joku koulutus tämmönen ja menis ja osallistus siihen, ni ilman muuta. Hyvähän se olis. Ei koskaan voi sanoo etteikö olis hyödyks. Mutta se että jos ei nyt ihan justiin tässä sitä koulutusta ole, niinku nyt ei ookaan tiedossa, ni kyllä tässä silti pärjätään.” (H 12)

Enemmän kuin teoreettisen tiedon hyödyttömyydestä tai hyödyllisyydestä, kyse oli kuitenkin ennemminkin siitä, että työn kautta oppiminen nähtiin kaikista tehokkaimpana ja parhaimpana väylänä kerryttää omaa kulttuurista ymmärrystä. Toisinaan se on myös kantapään kautta oppimista.

”--toki tieto aina auttaa. Ja taitoo saa tekemällä, taitoa ei saa mun mielestä vaan lukemalla.” (H 11)

”Sen mä aina muistan, et kun tuli ensimmäiset inkerin paluumuuttajat ja hymyillen otti heitä vastaan ja sitten myöhemmin selvis, et ku ne oli kauheen vakavia ne ihmiset, että se onkin epäkohteliasta tavallaan heille.” (H 9)

Monella haastateltavalla oli myös oman kiinnostuksen kautta kertynyttä kulttuurista tietoa. Opiskelu ja matkustelu ulkomailla olivat olleet kahdelle haastateltavalle merkittäviä kulttuurista valmiutta kerryttäviä kokemuksia:

”Mä uskoisin et esimerkiks se mun vaihtojakso, ni on vaikuttanut siihen et miten ajattelee, et ku ite huomaa sen että kun on ollu ulkomailla ja yrittäny selviytyä, et ei se niin helppoo oo kyllä, että...ei sitte, että ku tuntuu et mediassa ne on aina aika kärjistettyjä ja paljo justiisa stereotyyppioita siellä, ni osaa ehkä sit ajatella sit vähän laajemmin ja opintojenkin kautta tullu sit vähän sitte ymmärrystä tilanteisiin eri tavalla.” (H 2)

”Sitte esimerkiks ku Dubaissa kävin vuosi sitten, niin yllätyin kun siellä oli näitä kaapu päällä olevia ihmisiä, kuinka ystävällisiä ja aurinkoisia he oli (nauraa), ku oli nähny uutisista ku ne on aina niin aggressiivisia, et matkailu avartaa ja omiaki ennakkoluuloja sitte -- ku ne oli sellasia nauravia, ilosia ihmisiä, niin se oli niin hupasta.” (H 9)

Työssä oppimisen väylänä on myös asiakkaan tiedon hyödyntäminen. Asiakkaalta kyseleminen kerryttää paitsi työntekijän kulttuurista tietovarantoa, mutta se rakentaa myös luottamuksellista suhdetta asiakkaan ja työntekijän välille. Haastateltavien kokemuksen mukaan asiakkaat kertoivat varsin mielellään omasta kulttuuristaan ja olivat ilahtuneitakin työntekijän osoittamasta kiinnostuksesta.

Tutkimukseen osallistuneista sosiaalityöntekijöistä kaksi oli sellaista, jotka itse edustivat jotakin vähemmistökulttuuria. He kokivat oman taustansa antavan heille valmiuksia työskennellä vähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden kanssa. Se antoi yhteistä tarttumapintaa ja toisen haastateltavan osalta myös syvempää emotionaalista ymmärrystä maahanmuuttaja-asiakkaiden tilanteeseen. Kulttuurivähemmistöihin kuuluvien työntekijöiden ja heidän kulttuurisen kompetenssin merkityksestä asiakkaalle on kuitenkin ristiriitaista tutkimustietoa. Masoud Kamalin (2002) tutkimus, jossa tarkasteltiin maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden mukanaan tuomaa kulttuurista kompetenssia, osoitti lopulta, että asiakkaiden näkökulmasta maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden oletettu kulttuurikompetenssi ei näyttäytynyt myönteisenä tai hyödyttäneenä asiakkaita. Ennemmin se hyödytti kyseisiä työntekijöitä. Kulttuurikompetenssi paransi heidän asemaansa työpaikalla ja antoi heidän näkemyksilleen enemmän painoarvoa. Kulttuurikompetenssi ilmeni erityisosaamisena, joka erotti heidät ”tavallisista” työntekijöistä (mt. 144). Näkemys käy yksiin Lumion (2009, 59) pro gradussa esitetyn näkökulman kanssa, jossa sosiaalityöntekijä vertasi monikulttuurista erityisasiantuntijuutta erikoistumiskoulutukseksi.

Kulttuurinen osaaminen ja valmiudet näyttivät sosiaalityöntekijöiden puheessa paikantuvat hyvin pitkälti samoihin osa-alueisiin, kuin mitä tutkimuskirjallisuudessa on esitetty kulttuurisen kompetenssin rakentumisesta. Sosiaalityöntekijät esittivät kulttuurisen osaamisen edellytykseksi kiinnostusta ja halua kulttuurien väliseen kommunikaatioon (*asenteet*), jonka kautta on mahdollista kehittää *tietoisuutta* omista ja asiakkaan kulttuurisista lähtökohdista, kartuttaa *perustietoa* kulttuurista ja maahanmuuton prosesseista sekä työn kautta rakentaa kulttuurista *osaamista ja taitoja* (vrt. Jokikokko 2002, 87-89; Pedersen 1997).

Asiakkaan sosiaalisen viitekehyksen ja ympäristön huomioiminen sekä asiakkaan ja hänen elinympäristönsä suhteen tarkasteleminen ja siinä esiintyvien ongelmallisuuksien ratkominen on yksi sosiaalityön ydintehtävistä (IFSW 2014). On tärkeää huomioida, että kulttuurinen viitekehys – puhutaanpa sitten suomalaisesta yhteiskunnasta tai asiakkaan omasta kulttuurisesta yhteisöstä – vaikuttaa merkittävästi asiakkaan elämään, hänen valintoihinsa, mahdollisuuksiinsa ja käytökseensä.

Sosiaalityöntekijän tietoisuus kulttuurisista lähtökohdista ja taito erottaa kulttuuriin ja yksilöön liittyvät ominaisuudet ovat askelia kohti etnisesti sensitiivistä sosiaalityötä.

6.5. Rajankäyntiä universaalien ja partikulaarisen välillä

Sosiaalityön perinteinen missio on ollut yhteiskunnan marginaalissa elävien ihmisten auttaminen, jolloin sosiaalityö itsekin on ollut ”marginaalista” työtä (Juhila 2002, 11). Sosiaalityötä ei voi siksi kutsua universaaliksi palveluksi. Universalismi on kuitenkin ollut suomalaisen hyvinvointivaltion ydinperiaate, jolloin universalismi on ollut yhteiskunnassa harjoitetun sosiaalipolitiikan myötä myös sosiaalityön toimintaympäristönä. (Raunio 2009, 217).

Monimuotoistuvassa yhteiskunnassa ”kaikille samaa”-pakettiratkaisut eivät enää riitä takaamaan tasa-arvon toteutumista. Sosiaalisia perusoikeuksia vahvistavat universaalit palvelut ovat olleet keskeinen tavoite suomalaisessa sosiaalipolitiikassa, mutta erilaisuus ei ole sopinut kovinkaan hyvin yhteen universalismin kanssa. Monimuotoistuvassa ja muuttuvassa maailmassa kansakunnalle rakennettu yhtenäiskulttuuri voi osoittautua heikkoudeksi. Palveluiden ja hallinnon näkökulmasta universaalisuus näyttäytyy ongelmallisena. (Anttonen & Sipilä 2011, 274).

Tasa-arvoisen ja yksilöllisen kohtelun painotuksia ei haastatteluita tehdessä tietoisesti nostettu keskusteluun, vaan aihetta lähestyttiin monikulttuurisuuden vaikutuksien kautta. Tasa-arvoistavia ja yksilöllisyyttä korostavia puhetapoja oli kuitenkin nähtävissä. Tasa-arvoa korostavassa puhetavassa kaikkien asiakkaiden kohteleminen samalla tavalla nähtiin asiakkaiden yhdenvertaisuutta tukevana. Tasa-arvoisessa diskurssissa omia tai asiakkaan kulttuurisia lähtökohtia ei korosteta. Erilaisuudelle ei anneta merkittävää roolia, vaikka kulttuuriin ja tapoihin liittyviä huomioita onkin kohteliasta ottaa huomioon tavatessa.

”No tota, mun mielestä...hyvät valmiudet, koska mä kohtelen asiakkaita aivan niinku samalla tavalla. Ihan sitten. Tota olipa sitten ihonväri (naurahtaa) tai alkuperäiskieli mikä tahansa -- ja musta se, justiin se, niinkun ylipäättään ihmisen niinku tasa-arvon ja tasavertanen kohtelu, että vaikka sä olisitkin lorvinu esimerkiks tuolla vaan, niin pitää silti kohdata niinku että, on niinku ihan, ettei mitenkään väheksyen.” (H 12)

Tasa-arvopuheessa on kaksi puolta. Toisaalta siinä on kyse siitä, että se toimii lupauksena, että kaikki asiakkaat saavat samanlaisen palvelun, ketään ei jätetä ilman tai vähemmälle minkään epäreilun syyn vuoksi. Toisaalta se sisältää oletuksen, että kaikille riittää sama palvelu. Herää myös kysymys, mitä

”samalla tavalla kohtelu” pitää sisällään. Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät vaikuttivat olevan pääsääntöisesti hyvin tietoisia erilaisuuden tuomista erityiskysymyksistä ja joustavien menettelyiden tarpeellisuudesta, joten tasa-arvopuhe aineistossa aluksi tuntui hieman yllättävältä. Aineisto ei kerro, voisiko kyseessä olla vahva ammatillisen identiteetin korostaminen, mutta sitä voi pitää yhtenä mahdollisuutena. Maahanmuuttajatyötä tekevän työntekijän ammatillisuutta on verrattukin näkymättömään virkapukuun, johon sonnustautuessaan työntekijä ottaa ammattiroolin ja sen myötä osoittaa asiakkaalle ammatillisia oikeuksia ja velvollisuuksiaan. (Forsander ym. 1994, 55). Haastatteluista oli kuitenkin tarkemmin tulkittavissa sellaisia näkemyksiä, joissa kulttuuria ei varsinaisesti nähty tekijänä, joka vaatisi erityistä yksilöllistä joustoa, vaan kulttuurin huomioon ottaminen oli lähinnä kohteliaisuuteen liittyvä.

Rakenteiden puolesta tasa-arvo korostuu sen sijaan hyvinkin selkeästi. Erityispalveluita ja –resursseja ei etnisille ja kulttuurisille vähemmistöille ole varsinkaan pienemmissä kunnissa tarjota. Erityispalveluiden puutetta perusteltiin niiden tarpeettomuudella tai resurssien vähyydellä.

Sosiaalityöntekijät tuottivat myös yksilöllisyyttä ja eroja huomioivaa puhetta:

”--no ihan nyt konkreettisenä esimerkkinä, ei voi kattoo ihan samalta viivalta romanilapsia lastensuojelussa kun valtaväestön lapsia -- ehkä sitä semmost joustoo on joskus niinku pakko vaan olla.” (H 5)

Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat suomalaisessa yhteiskunnassa merkittäviä arvoja ja ne ulottuvat sosiaalipolitiikan kautta myös syvälle hyvinvointipolitiikkaa toteuttaviin toimijatahoihin, kuten sosiaalityöhön. Toisaalta monikulttuuristuminen herättää erilaisuuden kokemuksia ja tuo erilaisuutta konkreettisesti mukaan tapahtumiin ja tilanteisiin. Eräs tutkimuksen haastateltavista totesi, että vieraus ja toiseus ovat jatkuvasti läsnä työssä, millä hän oletettavasti viittasi etupäässä kulttuurienväliseen työhön. Kasvava tarve erilaisuutta huomioivalle sosiaalityölle ei kuitenkaan koske ainoastaan etnisesti tai kulttuurisesti erilaisia asiakkaita, vaan asiakaskunnassa on yhä enemmän sellaisia asiakkaita, jotka tarvitsevat yksilöidympää tukea:

”Mulle tulee mieleen ajatus, että ylipäätään mun mielestä palveluja pitäis muokata enemmän yksilö- tai asiakaslähtöisemmäksi et se ei liity välttämättä monikulttuurisuuteen tai asiakkaiden moninaistumiseen, vaan se liittyy siihen että mulla on sellanen käsitys, että palvelut on ylipäätään aika kaukana siitä yksilöstä ja vaikeesti saavutettavissa ja on kauheen huonosti saatavilla mitään yksilöityjä ratkasuja tai ratkasumalleja. Räätelöityjä just sille perheelle tai sille yksilölle, ihmiselle, asiakkaalle.” (H 10)

Haastattelut nostivat esiin muitakin palvelujärjestelmää ja yhteiskuntaa laajemminkin koskevia huomioita. Muutama haastateltava otti puheeksi romaneihin liittyviä pulmia.

”Mutta sitte niinku romanien osaltahan on, ku heidän kulttuurinsa on vieläkin semmonen, ku se on aika, onkse, voisit enää sanoo tuoreeksi kulttuuriksi, mut sillä tavalla, että ne on vielä 70-luvulla tai 70-luvulla he on vasta alkaneet asua normaalisti ja viettää semmosta paikallaan olevaa elämää, niin se on varsin lyhyt aika ja en tiedä et miten paljon tän suomalaisen yhteiskunnan pitää muuttua, että he pääsevät sitte työelämään mukaan. Tää on nyt hyvää merkkiä, oon siitä näitten romanien kanssakin keskustellut, mitä on ihan nyt viime vuosina ollu, et ne on päässy ihan normaalisti tän peruskoulun lävitse. Et se on hienoa ja sitä kauttahan se lähtee sitten. Sitten mä uskon että sillä on sosiaalityölläkin ollu siinä oma roolinsa, siinä et se...et on päästy siihen.” (H 9)

”Et kyllähän monesti niinku romaneilla on siis, en osaa sanoo mitään määriä, mut kyllähän esimerkiks heidän kohallaan on se sit se opiskelu ei, ainakaan tuommosessa muodossa mitä se tuolla on, niin se ei niin, ne ei...se jatkokoulutus heiltä jää minun mielestä peruskoulun jälkeen aika retuperälle. Ja vaikee on sitten, no ehkä jonnekin työharjoitteluihin, mut että se ei oo ihan helppo ryhmä kyllä heitä sit aktivoida.” (H 8)

Edellä esitetyt puheet ovat yhtäältä osoitus siitä, että romanien asema ja tilanne on edelleen vaikea sosiaalityön muutos- ja aktivointityön näkökulmasta, mutta myös siitä, että sosiaalityön arjessa herää kysymyksiä siitä, kuinka hyvin yhteiskunnan palvelurakenteet pystyvät vastaamaan erilaisten ihmisten ja ihmisryhmien erityistarpeisiin. Kyösti Raunion (2009) mukaan hyvinvointivaltion etäännyminen universalismista voidaan nähdä siirtymänä emansipatorisesta politiikasta kohti elämänpolitiikkaa, jossa valinnanvapaus, itsensä toteuttaminen ja yksilöllisten elämänprojektien rooli korostuvat. Siirtymä voidaan nähdä yksilön vapautumisesta perinteiden kahleista, mutta toisaalta lisää yksilön kokemaa epävarmuutta ja riskejä. Kaikkia yhteiskunnan rakenteita ei kuitenkaan ole mahdollista rakentaa elämänpoliittisista näkökulmista käsin, jolloin rakenteet ja yksilön yhteiskunnallinen asema edelleen vaikuttavat yksilön elämään. Sosiaalityössä näkyy tarvetta elämänpoliittiseen suunnitteluun ja yksilöllisyyden huomioimiseen, mutta emansipatorisesta, tasa-arvoa korostavasta sosiaalityöstä ei vielä ole mahdollista tai mielekästä luopua. (mt. 298-299, 301-304).

Tasa-arvon ja yksilöllisyyden, universalismin ja partikularismin välinen raja liikkuu, mutta on toistaiseksi epäselvää, mihin se tulisi vetää. Sosiaalityössä tuskin toivotaan, että universalismi vetäytyy säästösyistä, vaikka universaalien järjestelmän kestävän rahoituksen järjestäminen onkin keskeinen ongelma (Anttonen & Sipilä 2011, 274). Monimuotoistuminen kuitenkin vaatii

tulevaisuudessa sosiaalityön kehittämistä, jotta erilaisuutta voitaisiin huomioida jatkossa paremmin. Eroja tunnistava ja sitä myötä asiakkaiden erilaisia lähtökohtia ja tarpeita vahvistava sosiaalityön toimintastrategia pyrkii luomaan vastarintaa syrjiviä ja alistavia käytäntöjä kohtaan. Tällä kriittiseksi sosiaalityöksi nimetyllä strategialla voidaan pyrkiä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja pyrkiä muuttamaan epätasa-arvoa tuottavia rakenteita. (Juhila 2006, 145–146).

7 POHDINTA

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää monikulttuurisuuden paikkaa ja roolia suomalaisen sosiaalityön kontekstissa. Laajaa tutkimustehtävää on lähestytty kolmen tutkimuskysymyksen voimalla, jotka kohdistavat tutkimustehtävän katseen monikulttuurisuuden jäsenyyksiin, kulttuuripuheen muotoihin ja kulttuuriseen osaamiseen ja valmiuksiin. Sisällönanalyysin avulla sosiaalityöntekijöiden haastatteluista nostettiin esiin viisi teemaa, jotka kokosivat alleen tutkimuksen keskeisimmät tulokset. Monikulttuurisuus paikantui sosiaalityön kontekstissa toisaalta koko alan ja käytännön sosiaalityön arjen läpäiseväksi valta- ja vähemmistökulttuurien yhdessä muotoilemaksi työn ja vuorovaikutuksen lähtökohdaksi, toisaalta taas sellaiseksi ilmiöksi, jonka juuret voi paikantaa monikulttuurisuus- ja hyvinvointipolitiikkaan, erityisesti integraatiopolitiikkaan sekä pohjoismaista hyvinvointivaltiota koskevaan muutoskeskusteluun. Sosiaalityön monikulttuurista valmiutta, osaamista ja resursseja paikannettiin monimuotoisesti henkilökohtaisesta osaamisesta organisaatio- ja rakennetasolle sekä yhteistyöverkostoihin, mutta tärkeimmäksi kulttuurisen osaamisen kehittymisen kannalta nähtiin käytännön työssä saatu kokemus, jossa oma kiinnostus ja halu oppia ovat merkittävässä osassa.

Haastateltavat näkivät monikulttuurisuuden pääsääntöisesti yhtenä sosiaalityön erityisteemana, samassa mielessä kuin esimerkiksi päihdetyön tai parisuhdeväkivallan. Se nähtiin ensisijaisesti maahanmuuttaja-asiakkaiden, mutta myös perinteisten vähemmistöjen, joka käytännössä tarkoitti romaniasiakkaita, kanssa tehtäväksi työksi. Muutama haastateltava koki myös lestadiolaiset uskonnollisena vähemmistönä kulttuurisesti erilaisiksi asiakkaiksi. Monikulttuurisuutta sosiaalityön kontekstissa määrittelikin pitkälti kokemus eroista ja erilaisuudesta, jolloin monikulttuurisuus paikantuu kulttuuriin eroihin.

Monikulttuurisuus näkyi sosiaalityöntekijöiden työssä myös erilaisina käytännön haasteina, erityisesti kieleen liittyvinä ongelmina ja kielimuurin aiheuttamina vaikeuksina toimia suomalaisessa yhteiskunnassa ja sosiaalityön palvelujärjestelmässä. Sosiaalityön normaalistamistyö eli asiakkaiden tukeminen ja liittäminen yhteiskuntaan marginaalista koettiin haasteellisimmaksi silloin, kun asiakkaan kielitaito ei ollut riittävä tai asiakas ei tuntunut olevan motivoitunut opettelemaan kieltä. Toisinaan myös kulttuuriset erot koettiin normaalistamistehtävää vaikeuttaviksi, jotka osaltaan nähtiin myös rakenteellisena, ei ainoastaan erilaiseksi määrittävän asiakkaan ongelmana. ”Normaalipalveluissa” pärjääminen vaatii asiakkailta kielitaidon lisäksi paljon tietoa yhteiskunnasta sekä valmiutta toimia yhteiskunnan asettamissa raameissa.

Sosiaalityöntekijät määrittivät kulttuurista kompetenssia pitkälti samalla tavoin kuin mitä aiemmissa tutkimuksissa on havaittu kulttuurisen kompetenssin pitävän sisällään. Eroavaisuuksia sosiaalityöntekijöiden näkemyksissä ja kokemuksissa kulttuurista osaamista ja valmiutta koskien oli nähtävissä. Omalla kiinnostuksella, työn ulkopuolisilla kulttuurisilla kontakteilla ja kaikkein merkittävimmin työn kautta saadulla kokemuksella oli suuri vaikutus kulttuurisen valmiuden rakentumiseen. Ne sosiaalityöntekijät, joilla merkittävää kokemusta monikulttuurisuudesta ei ollut sen paremmin työn kuin vapaa-ajan puoleltakaan, kokivat varsinkin maahanmuuttajatyön enemmän erityisosaamista vaativaksi työksi. Toisaalta ne sosiaalityöntekijät, joilla oli vähemmän kulttuurisia kontakteja ja kokemuksia kulttuurienvälisestä työstä, korostivat useammin tasa-arvoista ja kulttuuritaustasta riippumatonta asiakkaan kohtaamista, eivätkä kokeneet kulttuuria niin merkittäväksi tekijäksi, että sillä olisi ollut työssä ratkaisevaa merkitystä.

Sosiaalityön organisaation näkökulmasta niin kulttuuriset valmiudet kuin monikulttuurisuuden vaikutuksetkin kytkeytyivät yhteiskunnan suunnalta tulevaan sosiaalipoliittiseen ohjaukseen ja erityisesti integraatiopolitiikkaan, joka vaikuttaa niin palvelurakenteeseen kuin työn tavoitteisiin. Tältä osin tutkimustulokset olivat yhteneväisiä aiemman aiheesta tehdyn tutkimuksen kanssa. Kris Clarke (2003) esimerkiksi esittää, että pohjoismainen universalismi, integraatiotavoitteet ja vahva tasa-arvon periaate ohjaavat kohti ”värisokeaa” palvelurakennetta ja työn orientaatiota. Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli perustuu universalismin ja yhdenvertaisuuden periaatteille, jossa oikeus sosiaalipalveluihin koskee kaikkia kansalaisia ja pysyvän oleskeluluvan maahan saaneita asukkaita. Sosiaali- ja terveystaloudissa maahanmuuttajatyö on ensisijaisesti kotouttamis- eli integraatiokeskeistä. Kotouttamistoimenpiteiden taustalla vaikuttaa normatiivinen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden käsite. Tasa-arvon katsotaan toteutuvan parhaalla tavalla integraation kautta, jolloin kaikki asiakkaat, maahanmuuttajat mukaan lukien, voivat käyttää samoja palveluita. Erityisesti maahanmuuttajille tarkoitettujen eriytettyjen palvelujen nähdään marginalisoivina ja integraatiota hidastavina. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus saavutetaan integraatioon tähtäävässä työssä kohtamalla asiakkaat samanlaisina, kulttuurista riippumatta. (mt. 22–23). Myös omassa tutkimuksessani tasa-arvoon, integraatioon ja kulttuuriin ennemmin työtä haittaavana kuin sitä edesauttavana asiana liittyvät huomiot tulivat ilmi erityisesti niiden sosiaalityöntekijöiden osalta, joilla ei ollut merkittävästi kulttuurista osaamista.

Sari Hammar-Suutarikin (2009) on kulttuurien välistä viranomaistyötä tutkiessaan törmännyt samoihin teemoihin. Hammar-Suutari esittää, että etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus tulevat sosiaalityöhön yhteiskunnan tasolta lähinnä kotouttamispolitiikan kautta ja työtä määrittelee vahva

tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden eetos. Moniarvoisuutta toki korostetaan poliittisissa julkilausumissa ja ohjelmissa, mutta paikallistason viranomaistyössä moniarvoisuuden huomioiminen ei juuri näy. Vaikka monikulttuurisuus pyritään ottamaan huomioon olemassa olevana asiana, sen ei koeta olevan akuuteimpien muutostarpeiden joukossa, joiden pohjalta palvelurakenteita tulisi muuttaa. Monikulttuuristuvan asiakaskunnan tarpeisiin vastataan nykyisen palvelujärjestelmän puitteissa, siinä määrin kuin se nykyisellään antaa myöten (Hammar-Suutari 2009, 216). Tässä tutkimuksessa erityisesti pienempien kuntien sosiaalityöntekijät nostivat esiin seikan, että erityispalveluiden puuttuessa ja maahanmuuttaja-asiakkaiden määrän ollessa vähäinen, ei sosiaalityön käytännöissä juuri ole epäselvyyttä palveluiden osalta – kaikille on tarjolla samat palvelut, joihin kaikki asiakkaat ovat tervetulleita. Asiakkaita kuitenkin tuettiin esimerkiksi matkakustannuksia korvaamalla, jos heille oli tarjolla kotikunnasta puuttuvia palveluita jossain suuremmassa lähikunnassa. Sosiaalityöntekijät kokivat ”pärjäävänsä” nykytilanteessa, koska monimuotoisuus ei kuitenkaan ollut asiakaskunnassa erityisen räikeästi esiintyvä ilmiö, joka olisi vaatinut akuuttia puuttumista ja huomiota.

Yhteiskunnalliset ja institutionaaliset rakenteet vaikuttavat sosiaalityöhön ja hyvinvointipolitiikka ohjaa työn yhteiskunnallisia tavoitteita. Työtä määrittävät merkittävästi myös lainsäädännön asettamat reunaehdot. On kuitenkin muistettava, että sosiaalityö tapahtuu ja rakentuu asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa (Juhila 2006, 12). Palveluiden laatuun vaikuttavat siten myös viranomaisten omat pyrkimykset muuttaa ja tarkistaa työn käytäntöjä (Hammar-Suutari 2009, 216). Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät eivät tuoneet merkittävästi esiin edellämämainitun kaltaisia vaikuttamispyrkimyksiä. Joitakin mainintoja kaksisuuntaisen integraation tukemisesta ja yhteiskunnallisen tietouden lisäämisestä kuitenkin esiintyi. Haastateltavien joukossa oli myös henkilö, jolla oli maahanmuuttajiin liittyvä luottamustoimi, jonka puitteissa hän oli saanut koulutusta aiheeseen liittyen ja pyrki yhteistyön ja oman aktiivisuutensa kautta tuomaan työyhteisössään esiin monikulttuurisuuteen liittyvää tietoutta.

Yhtenä tutkimuskysymyksenä oli kulttuuripuheen rakentuminen sosiaalityöntekijöiden puheessa tai laajemmin sosiaalityössä. Tarkoituksena ei alun perin ollut etsiä kulttuurifundamentalistisia sananparsia tai kulttuuria ja monikulttuurisuutta yleistäviä puhetapoja, vaan lähtökohtaisesti olin kiinnostunut siitä, miten sosiaalityöntekijät asemoivat itseään suhteessa kulttuuriin ja monikulttuurisuuteen. Sosiaalityöntekijöiden puhe noudatteli kuitenkin melko yksiselitteisesti monikulttuuriseksi tulkittavaa näkemystä. Monikulttuurisesta kulttuuripuheesta on kuitenkin hyvä huomioida se seikka, että monikulttuurinen puhe on hyvin heterogeenistä ja sen alle mahtuu

vaihtelevia näkemyksiä kulttuurisesta monimuotoisuudesta. Keskeiseksi eri monikulttuurisia asemointeja tarkastellessa nousee se, kuinka ne määrittelevät kulttuurien rajoja. (Hannerz 2003, 218). Fredrik Barthin (1969, 17) mukaan etnisten ryhmien rajankäynnissä puolestaan määritellään sitä, kuinka paljon etniseen ryhmään kuulumisen rajoittaa yksilön toimimista yhteiskunnassa tai oman yhteisön ulkopuolella. Valtaosa tutkimukseen osallistuneista edusti suomalaista valtakulttuuria ja sosiaalityöntekijöinä he kaikki edustivat suomalaista yhteiskuntaa ja sitä kautta suomalaista kulttuuria, joten kulttuurien rajojen määrittymistä on tässä tutkimuksessa tarkasteltu pääasiassa valtakulttuurin näkökulmasta. Jos näkemykset siitä, missä määrin asiakkaan kulttuuri saa vaikuttaa julkiseksi alueeksi määrittyvässä sosiaalityössä ja millaisia asioita asiakkaan tulisi ennemmin toteuttaa omassa yhteisössään, käyvät kovin jyrkiksi, ollaan Hannerzin määritelmien mukaisesti jo melko lähellä kulttuurifundamentalismia. Tällaisia rajankäyntejä ei kuitenkaan omassa tutkimuksessani noussut selkeästi esiin. Sosiaalityöntekijät rakensivat puheessaan pääasiassa sellaista kulttuuripuhetta, jossa kulttuuri on jotain, mitä ihmiset kantavat mukanaan, mutta joka vaikuttaa enemmän heidän yksityiselämässään kuin sosiaalityön asiakastyössä. Kulttuurin vaikutuksia paikannettiin työn näkökulmasta enemmän haasteisiin ja toisaalta toiminnan kulttuuriseen selittämiseen. Sekä työntekijät että työntekijöiden kertomana jotkut asiakkaat vetosivat kulttuuriin asiakkaan toimintaa ja käytöstä selittävänä ja oikeuttavana tekijänä.

Kun monikulttuurisuus kuitenkin kytkeytyy, joskin hieman lievempänä kuin interkulturalistinen tai kosmopoliittisesti väritynyt kulttuurinen ylistäminen, näihin kulttuuriin pääosin myönteisesti suhtautuviin puhetapoihin (Hannerz 2003, 220-221), on omasta tutkimuksestani mainittava, että jonkin verran myös kulttuuria ”ylistävää” puhetapaa oli havaittavissa. Monet haastateltavista suhtautuivat kulttuuriin hyvin positiivisena, elämää ja sosiaalityötäkin rikastuttava asiana, jonka säilyminen koettiin arvokkaana.

”--tokihan se [monikulttuurinen työ] on haastavampaa. Mutta ei se oo yhtään, mielenkiintoista myös! Ehdottomasti, ne on aina sellasia piristysruiskeita tähän arkeen ja puurtamiseen, ku on jotain erilaista.” (H 4)

”--mä oon senverran paljon kuitenkin ollu niinku maahanmuuttajien kanssa niinku tekemisissä että, että sitte se, jotenki se tulee se, mikä sieltä kulttuurista, ni sehän tulee hirveen positiivisina asioina se erilaisuus. Että tulee niinku niitten ruuanlaitossa tai pukeutumisessa tai koristautumisessa tai juhlissa tai niinku semmosissa, mitkä niinku on niitä, mitä kannattaa vaan niinku, että ne ois. Toivois että ne säilyy ja pysyy –” (H 6)

Tutkimuksessa nousi esille myös mielenkiintoisia huomioita vähemmistöjen ja valtaväestön välisistä ennakkoluuloista kuin myös työntekijöiden paikoin varsin stereotyyppisistä kulttuurikäsitteistä. Huomiot itsessään eivät yllättäneet, vaan ennemminkin se, millä tavalla ne tulivat puheessa esiin; valtaväestön ennakkoluuloja pidettiin arkipäiväisinä ja varsin tyyppillisinä ja toisaalta huumorin kautta nostettiin esiin stereotyyppisiä käsityksiä eri vähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden kulttuurista ja sen vaikutuksista heidän elämäänsä ja toisaalta myös sosiaalityöntekijän työhön. Näihin asioihin ei tässä tutkimuksessa ollut mahdollista syvemmin paneutua, mutta huomio on mielenkiintoinen ja siinä varmasti olisi aihetta lähemmälle tarkastelulle.

8 LOPUKSI

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että monikulttuuristuminen näkyy sosiaalityön arjessa niissäkin työyksiköissä ja paikkakunnilla, missä etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus ei ole poikkeuksellisen suuresti läsnä. Nekin haastateltavat, jotka epäilivät, ettei heillä ole tutkimukselleni mitään annettavaa, koska eivät työssään usein kohtaa eri kulttuurien edustajia, olivat kuitenkin kohdanneet ainakin joitakin maahanmuuttajia sekä lähes varmasti perinteisiin vähemmistöihin kuuluvia asiakkaita. Monilla oli työn ulkopuolelta saatua kosketuspintaa monikulttuurisuuteen, joko perheen, ystävien, sukulaisten, harrastusten, matkustelun tai järjestö- ja vapaaehtoistyön kautta. Toisilla taas sellaisia kontakteja ei ollut. Kaikki heistä olivat kuitenkin vaihtelevissa määrin työssään törmänneet erilaisuuteen.

Työ opettaa tekijäänsä eikä vuorovaikutusta ja siinä syntyvää kokemusta voi etukäteen opiskella. Haastatteluissa keskusteltiin kuitenkin paljon siitä, voisiko sosiaalityötä, sen opetusta tai työssä tarjottavaa koulutusta kehittää siten, että se antaisi paremmat valmiudet kohdata lisääntyvää monimuotoisuutta. Paljon jää oman viitsimisen, kiinnostuksen ja käytettävissä olevan työajan varaan. Yliopistokoulutus tarjoaa vaihtelevasti monikulttuurisuuteen tai ylipäätään työn kulttuurisiin lähtökohtiin puretuvaa opetusta, työelämässä taas koulutustarjonta riippuu työorganisaatiosta ja omista mahdollisuuksista osallistua tarjolla oleviin koulutuksiin. Kuitenkin monimuotoisuutta esiintyy ja se täytyy kohdata. Monikulttuurisuus suomalaisessa sosiaalityössä muovautuu parhaillaan ja nyt on hyvä aika tutkia, mihin suuntaan olemme menossa.

Myös laajemmalle yhteiskuntaan ulottuvaa asennekasvatusta ja tietoisuuden lisäämistä esitettiin yhdeksi elementiksi kulttuurisen osaamisen ja valmiuksien kehittämisessä. Paljon esillä olleiden kriittisten maahanmuuttoa ja monikulttuurisuutta koskevien keskustelujen valossa ehdotus vaikuttaa varsin varteenotettavalta. Ulf Hannerzin esittämä ajatus kulttuurisesta kansalaisymmärryksestä on yksi näkemys siihen, kuinka voitaisiin välttää sellaisia kulttuurisia yhteentörmäyksiä, jotka vievät meitä kohti suurempaa vierauden pelkoa. Tahallinen sokeus etnistä tai kulttuurista erilaisuutta kohtaan ei sekään ole välttämättä pitkällä aikavälillä menestyksenkäs tie monimuotoisuuden kanssa elämiseen. Tarvitaan avointa vuorovaikutusta, halua oppia ja ymmärtää, valmiutta sovitella ja kohdata ongelmia.

Edesmenneen suomalaisen iskelmälegendan sanoin: *”aika entinen ei koskaan enää palaa”*. Monikulttuurisuus on jo täällä.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (2011): Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Alitolppa-Niitamo, Anne (1993): Kun kulttuurit kohtaavat – matkaopas maahanmuuttajan kohtaamiseen ja kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen. Suomen mielenterveysseura. Sairaanhoitajien koulutussäätiö. Helsinki.

Anis, Merja (2008): Sosiaalityö ja maahanmuuttajat: lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestöliitto, Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47. Saatavilla <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/35938/diss2008Anis.pdf?sequence=1>, luettu 15.4.2014.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2010): Universalismi Britannian ja Pohjoismaiden sosiaalipolitiikassa. *Janus* 18:2. 104–120. Saatavilla http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0210/Janus_02_2010_Anttonen.pdf, luettu 5.5.2014.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2011): Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Jyväskylä: Vastapaino.

Barth, Fredrik (1969): *Ethnic groups and boundaries*. Saatavilla <http://walk2geographies.files.wordpress.com/2009/03/barth-introduction-ethnic-groups-and-boundaries.pdf>, luettu 8.5.2014.

Barth, Richard P. (2001): *Linking our circles*. Teoksessa Dominelli, Lena, Walter Lorenz & Haluk Soydan (toim.): *Beyond racial divides: ethnicities in social work practice*. Aldershot: Ashgate.

Cantle, Ted (2012): *Interculturalism – the new era of cohesion and diversity*. Basingstoke: Macmillan.

Clarke, Kris (1999): *Breaking the bounds of bifurcation: the challenge of multiculturalism in Finnish vocational social care education*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimusraportteja, sarja A nro 7.

Clarke, Kris (2003): *Welfare research into marginal communities in Finland: insider perspectives on health and social care*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 8.

Crowder, George (2013): *Theories of multiculturalism: an introduction*. Polity: Cambridge.

Dahlgren, Taina, Juhani Kortteinen, K.J. Lång, Merja Pentikäinen ja Martin Scheinin (toim.) (1996): *Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa*. Ihmisoikeusliitto r.y.:n julkaisusarja 4. Helsinki: Yliopistopaino.

Deardorff, Darla K. (2009): *The Sage handbook of intercultural competence*. Los Angeles: Sage.

Devore, Wynetta. *Ethnic sensitivity: a theoretical framework for social work practice*. Teoksessa Dominelli, Lena, Walter Lorenz & Haluk Soydan (toim.). *Beyond racial divides: ethnicities in social work practice*. Aldershot: Ashgate 2001, 23–41.

Dominelli, Lena (1988): *Anti-racist social work*. London: MacMillan.

Dominelli, Lena (2004): *Social work – theory and practice for a changing profession*. Cambridge: Polity Press.

Escafré-Dublet, Angéline & Simon, Patrick. *Ethnic statistics in Europe: the paradox of colour-blindness*. Teoksessa Triandafyllidou, Anna, Tariq Modood & Nasar Meer (toim.). *European multiculturalisms – Cultural, religious and ethnic challenges*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd 2012, 213–238.

Eskola, Jari & Suoranta Juha (1998): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Faist, Thomas (2013): *Multiculturalism: from heterogeneities to social (in)equalities*. Teoksessa Kivisto, Peter & Wahlbeck, Östen (toim.). *Debating multiculturalism in the Nordic welfare states*. Basingstoke: Macmillan, 22-47.

Fiske, John (2003): *Toimi maailmanlaajuisesti, ajattele paikallisesti*. Teoksessa Lehtonen Mikko & Löytty Olli. *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 131–153.

Forsander, Annika, Elina Ekholm & Raya Saleh (1994): *Monietninen työ: haaste ammattitaidolle*. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen täydennyskoulutusjulkaisuja 9/1994.

Geertz Clifford (1973): *The interpretation of cultures*. London: Fontana Press.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain 48 §:n muuttamisesta HE 252/2010. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100252>, luettu 1.5.2014.

Hall, Stuart (1997): *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage.

Hall, Stuart (2003a): *Kulttuuri, paikka, identiteetti*. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.). *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 85–128.

Hall, Stuart (2003b): *Monikulttuurisuus*. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.). *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 233–281.

Hammar-Suutari, Sari (2009): *Asiakkaana erilaisuus – Kulttuurien välisen viranomaistoiminnan etnografia*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 147. Saatavilla http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-219-303-2/urn_isbn_978-952-219-303-2.pdf, luettu 15.4.2014.

Hannerz, Ulf (2003): *Kulttuurin määritelmien yhteentörmäys*. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.). *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 213–232.

Helne, Tuula (2002): *Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua*. Teoksessa Juhila, Kirsi, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.). *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: KopiJyvä, 20–43.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000): *Tutkimushaastattelu – teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka, Pirkko Remes & Paula Sajavaara (1997): *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

Hyman, Eric (1996): *Metaphor, language, games, cultures*. Teoksessa Eddy, Robert (toim.): *Reflections on multiculturalism*. Yarmouth: Intercultural Press, Inc.

Ikäläinen, Sinikka, Taina Martiskainen & Maritta Törrönen (2003): *Mangopuun juurelta kuusen katveeseen - asiakkaana maahanmuuttajaperhe*. Vantaa: Lastensuojelun keskusliitto.

International Federation of Social Workers: *Definition of social work*. Bern: ISFW. Saatavilla <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>, luettu 14.4.2014.

Jokikokko, Katri (2002): *Interkulttuurinen kompetenssi apuna kulttuurien kohdatessa*. Teoksessa Räsänen, Rauni, Katri Jokikokko, Maria-Liisa Järvelä & Tanja Lamminmäki-Kärkkäinen (toim.): *Interkulttuurinen opettajankoulutus – utopiasta todellisuudeksi toimintatutkimuksen avulla*. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö. Saatavilla <http://herkules.oulu.fi/isbn9514268075/isbn9514268075.pdf>, luettu 18.5.2014.

Jokinen, Arja, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) (2004): *Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus.

Juhila, Kirsi (2002): *Sosiaalityö marginaalissa*. Teoksessa Juhila, Kirsi, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.). *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: Kopijyvä, 11–19.

Juhila, Kirsi (2006): *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina – sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

Kamali, Masoud (2002): *Kulturkomptens i socialt arbete – om socialarbetarens och klientens kulturella bakgrund*. Stockholm: Carlssons.

Kananoja, Aulikki (2004): *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015*. *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä-artikkelikokoelma*. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004: 15, 24–30. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla <http://pre20090115.stm.fi/cd1105514629540/passthru.pdf>, luettu 15.4.2014.

Koskimies, Silka (1998): *Social work in a multi-ethnic society – a comparative study of social work with minority ethnic groups in England and Finland*. Svenska social- och kommunalhögskolan. Meddelanden 51. Helsinki: Yliopistopaino.

Kupiainen, Jari (2003): *Mikä monikulttuurisuus?* Teoksessa Simola, Raisa & Heikkinen, Kaija. *Monenkirjava rasismi*. Joensuu: Yliopistopaino, 244–258.

Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010. Finlex, ajantasainen lainsäädäntö. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386>, luettu 15.4.2014.

Lehtonen, Mikko & Löyttynen, Olli (2003): *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino.

Lepola, Outi (2000): *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi – monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 787.

Lumio, Milla (2009): Monikulttuurisuus, maahanmuuttajuus ja sosiaalityö – monikulttuurisen sosiaalityön asiantuntijuus sosiaalityöntekijöiden kertomana. Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto. Sosiaalitutkimuksen laitos. Saatavilla http://www.tampere.fi/material/attachments/m/5kjaRsCdS/Lumio_gradu.pdf, luettu 15.5.2014.

Lustig, Myron & Koester, Jolene (2003): Intercultural competence – interpersonal communication across cultures. Boston: Allyn & Bacon.

Löytty, Olli (2005): Toiseus. Teoksessa Rastas, Anna, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.): Suomalainen vieraskirja – kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 161-189.

Maahanmuuttovirasto (20.6.2011): Inkerinsuomalaisten paluumuuttojono suljetaan 1.7.2011. Lehdistötiedote. Saatavilla

http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/lehdistotiedotteet/lehdistotiedotteet/1/0/inkerinsuomalaisten_paluumuuttojono_suljetaan_1_7_2011, luettu 3.5.2014.

Matinheikki-Kokko, Kaija (1997): Monikulttuurinen Suomi. Teoksessa Pitkänen, Pirkko (toim.). Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen. Helsinki: Edita, 9–20.

Multiculturalism Policy Index, <http://www.queensu.ca/mcp/>. [Viitattu 30.4.2014].

Parekh, Bhikhu (2006): Rethinking multiculturalism: cultural diversity and political theory. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Pedersen, Paul B. (1997): Culture-centered counseling interventions – striving for accuracy. London: Sage.

Putnam, Robert D. (2007): *E pluribus unum*: Diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte prize lecture. Scandinavian Political Studies 30:2, 137–174. Saatavilla <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9477.2007.00176.x/pdf>, luettu 16.5.2014.

Puuronen, Vesa (2011): Rasistinen Suomi. Helsinki: Gaudeamus.

Rastas, Anna (2009): Rasismien kiistäminen suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa. Teoksessa Keskinen, Suvi, Anna Rastas & Salla Tuori (toim.). En ole rasisti, mutta... - maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä. Tampere: Vastapaino. Saatavilla http://www.vastapaino.fi/vp/ekirjat/en_ole_rasisti.pdf, luettu 15.4.2014.

Rastas, Anna (2005): Rasismi. Teoksessa Rastas, Anna, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.): Suomalainen vieraskirja – kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 69-115.

Rastas, Anna, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) (2005): Suomalainen vieraskirja – kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino.

Raunio, Kyösti (1990): Sosiaalipolitiikan lähtökohtia. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Turku: Painosalama Oy.

Raunio, Kyösti (2009): Olemmainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Rex, John (1996): Ethnic minorities in the modern nation state: working papers in the theory of multiculturalism and political integration. Basingstoke: Macmillan.

Richmond, Mary (1917): Social diagnosis. New York: Russell Sage Foundation. Saatavilla <http://www.historyofsocialwork.org/PDFs/1917,%20Richmond,%20Social%20Diagnosis%20OCR%20C.pdf>, luettu 15.5.2014.

Saaranen-Kauppinen, Anita. & Puusniekka, Anna (2006): KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Saatavilla <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus>, luettu 3.4.2014.

Saukko, Paula (2003): Doing research in cultural studies – an introduction to classical and new methodological approaches. London: Sage Publications Ltd.

Saukkonen, Pasi (2007): Poliittika monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Saukkonen, Pasi (2010): Kotouttaminen ja kulttuuripoliittika: tutkimus maahanmuutosta ja monikulttuurisuudesta suomalaisella taiteen ja kulttuurin kentällä. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämässätiö Cuporen julkaisuja 19.

Saukkonen, Pasi (2013a): Multiculturalism and cultural policy in northern Europe. Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift 2:2013, 178–200. Saatavilla http://www.idunn.no/file/pdf/64343159/nkt_2013_02_pdf.pdf, luettu 3.5.2014.

Saukkonen, Pasi (2013b): Multiculturalism and nationalism: the politics of diversity in Finland. Teoksessa Kivisto, Peter & Wahlbeck, Östen (toim.). Debating multiculturalism in the Nordic welfare states. Basingstoke: Macmillan, 270–294.

Sipilä, Jorma (1989): Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.

Skot-Hansen, Dorte (2002): Danish cultural policy – from monoculture towards cultural diversity. International Journal of Cultural policy 8:2, 197–210. London: Routledge. Saatavilla <http://dx.doi.org/10.1080/1028663022000009560>, luettu 3.5.2014.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2004): Sosiaalityö hyvinvointipoliittikan välineenä-artikkelikokoelma. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004:15. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla <http://pre20090115.stm.fi/cd1105514629540/passthru.pdf>, luettu 15.4.2014.

Suomen perustuslaki 731/1999. Finlex, ajantasainen lainsäädäntö. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>, luettu 15.4.2014.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2012. ISSN=1796–0479. 2013. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yvrm_ulsu_201200_2013_9847_net.pdf, luettu 28.4.2014.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne. ISSN=1797-5379. 2013. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla

http://www.stat.fi/til/vaerak/2013/vaerak_2013_2014-03-21_tie_001_fi.html, luettu 11.4.2014.

Söderling, Ismo, Anu-Riikka Aalto & Jaana Kivistö (toim.) (1995): Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Turussa 8.-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. Turku: Turun Opetussosiaalikeskus.

Talentia (2009): Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki: Talentia.

Tammelin-Laine, Taina (2011): Aikuisten luku- ja kirjoitustaidottomuus Suomessa. Kieli, koulutus ja yhteiskunta. Kieliverkoston verkkolehti. Syyskuu 2011. ISSN 1799-0181. Saatavilla <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/40266/aikuisten-luku-ja-kirjoitustaidottomuus-suomessa.pdf?sequence=1>, luettu 12.5.2014.

Tilastokeskus: Uutisia 25.3.2014. Maahanmuuttajaväestö lähes kymmenkertaistunut 20 vuodessa. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla http://www.tilastokeskus.fi/ajk/tiedotteet/2014/uutinen_010_2014-03-25.html, luettu 12.5.2014.

Triandafyllidou, Anna, Tariq Modood & Nasar Meer (toim.) (2012): European multiculturalisms – Cultural, religious and ethnic challenges. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turtiainen, Kati (2009): Kertomuksia uuden kynnyksellä – luottamuksen rakentuminen kiintiöpakolaisten ja viranomaisten välillä. Janus 17:4, 329–345. Saatavilla http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0409/4_2009_turtiainen.pdf, luettu 15.4.2014.

Ulkomaalaislaki 301/2004. Finlex, ajantasainen lainsäädäntö. Saatavana <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301>, luettu 15.4.2014.

Valtioneuvoston periaatepäätös hallinnon toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismien ehkäisemiseksi (1997). Helsinki: Valtioneuvosto.

Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kotouttamislain toimeenpanosta (2008). Saatavilla http://www.intermin.fi/download/31570_kotouttamislakiselonteko_021008.pdf?fe68c565a8b4d088, luettu 1.5.2014.

Williams, Raymond (1981): Culture. Glasgow: Fontana Paperbacks.

Yhdenvertaisuuslaki 21/2004. Finlex, ajantasainen lainsäädäntö. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021>, luettu 15.4.2014.

Yle Elävä arkisto (2006): Vietnamin venepakolaiset. Katkelma ohjelmasta venepakolaisongelman syitä: Suomen Punainen Risti valmis vastaanottamaan 100 pakolaista. Aamun Peili 06.07.1979. Saatavilla http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/vietnamin_venepakolaiset_7904.html#media=7911, luettu 17.5.2014.

Ålund, Aleksandra & Schierup, Carl-Ulrik (1991): Paradoxes of multiculturalism: essays on Swedish society. Aldershot: Avebury.

LIITTEET

Liite 1 Haastattelukutsu

Hei,

Teen parhaillaan Jyväskylän yliopistossa sosiaalityön ja kulttuuripolitiikan yhteistä pro gradu-tutkimusta siitä, miten monikulttuurisuus ilmenee sosiaalityön arjessa ja rakenteissa. Tutkimuksessa kartoitetaan sosiaalityön ammattilaisten käsityksiä ja jäsennyksiä monikulttuurisuudesta sekä tarkastellaan monikulttuurisuuden ilmenemismuotoja sosiaalityön rakenteissa.

Tutkielmaani varten etsin haastateltavaksi sosiaalityöntekijöitä [maakunnan] alueelta. Haastateltavaksi sopivat sosiaalityöntekijät kaikilta sosiaalityön osa-alueilta, erityisosaamista maahanmuuttajatyöstä ei tarvitse olla.

Haastattelut voidaan toteuttaa haastateltavan itse valitsemassa paikassa. Haastattelu kestää puolesta tunnista tuntiin ja se äänitetään analyysia varten. Haastattelut ovat anonyymeja eikä tunnistetietoja sisällytetä raporttiin. Äänitteet tuhotaan tutkielman valmistuttua.

Toivon, että olet kiinnostunut jakamaan ajatuksiasi monikulttuurisuudesta. Tätä haastattelukutsua saa välittää eteenpäin tutkimukseen osallistumisesta mahdollisesti kiinnostuneille henkilöille.

Suuret kiitokset avustanne jo etukäteen!

Ystävällisin terveisin,

Tiina Pekkanen
sosiaalityön ja kulttuuripolitiikan opiskelija
[matkapuhelinnumero]
[sähköpostiosoite]

Liite 2 Suostumuslomake

Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Haastatteluin kerätty tutkimusaineisto on osa Jyväskylän yliopistossa tehtävää sosiaalityön ja kulttuuripolitiikan pro gradu-tutkielmaa, jossa tarkastellaan monikulttuurisuuden paikkaa sosiaalityön kontekstissa sekä sosiaalityöntekijöiden tulkintoja monikulttuurisuudesta käytännön sosiaalityössä. Tutkimus ei kohdennu tutkimukseen osallistuneiden työskentelykuntien sosiaalityöhön tai työyksikköön, vaan käsittelee tutkittavaa ilmiötä laajemmin suomalaisen sosiaalityön kehyksessä.

Haastattelut ovat täysin anonyymeja. Haastateltavaa ei voida tunnistaa tutkimusraportista. Haastatteluissa kerättyä aineistoa käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti ja käytetään vain tässä tutkimuksessa. Haastatteluäänitteet sekä äänitteiden kirjalliset tallenteet tuhoetaan välittömästi tutkimuksen valmistuttua. Tutkimusraportti julkaistaan sähköisenä Jyväskylän yliopiston tietokannassa.

Annan suostumukseni haastattelun käyttöön yllämainitussa Jyväskylän yliopiston pro gradu-tutkimuksessa edellä mainituin ehdoin. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja voin halutessani kieltää antamani haastattelun käytön siitä välittömästi tutkijalle ilmoittamalla, kuitenkin viimeistään 9.5.2014 mennessä.

Paikkakunta ja päivämäärä

Allekirjoitus ja nimen selvennys

Liite 3 Teemahaastattelurunko

1 Haastateltavan taustat

Syntymävuosi, koulutus/ammatti, aiempi työhistoria, nykyinen työ ja kokemusvuodet

2 Monikulttuurisuus sosiaalityön rakenteissa

Sosiaalityön kulttuuriset piirteet

Etnisen/kulttuurisen monimuotoistumisen vaikutukset sosiaalityöhön

Monikulttuurisuuden näkyvyys työskentelykunnassa ja omassa työyksikössä/-organisaatiossa

3 Monikulttuurisuus omassa työssä

4 Kulttuurienvälinen kompetenssi

Millaiset valmiudet ovat tärkeitä kulttuurienvälisissä kohtaamisissa?

Millaiset valmiudet sinulla on kohdata kulttuurista monimuotoisuutta sosiaalityöntekijänä?

Kuinka sosiaalityöntekijöiden kulttuurista kompetenssia voisi kehittää?